
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
ЛУГАНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ВЗАЄМОДІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ
ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ»**

08 грудня 2021 року
м. Северодонецьк, Україна

УДК: 342.7: 327 (478)

Рекомендовано Вченою радою Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (протокол № 5 від 28 грудня 2021 р.)

Редакційна колегія:

Розовський Б. Г., проф., д.ю.н.
Арсентьева О. С., доц., к.ю.н.
Татаренко Г. В., доц., к.ю.н.
Котова Л. В., доц., к.ю.н.
Капліна Г. А., доц., к.ю.н.

Рецензенти:

Рецензенти: Ярошенко О. М., проф., д.ю.н.
Іншин М. І., проф., д.ю.н.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ (8 грудня 2021 р.) — Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. — 104 с.

Мета конференції — проведення комплексного наукового дослідження та обговорення актуальних проблем щодо сучасного стану реформування функціонування правової системи України, захисту прав людини з урахуванням міжнародних стандартів здійснення правосуддя, формування нової системи державного управління.

Конференцію організовано у партнерстві з Департаментом міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх зносин Луганської обласної державної адміністрації та Східноукраїнським національним університетом імені Володимира Даля у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки уряду Королівства Нідерландів.

Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди ООН та уряду Королівства Нідерландів.

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз (ЄС), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Посольство США в Україні, а також уряди Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

Друкується в авторській редакції.

УДК: 342.7: 327 (478)

© Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, 2021

© Луганська обласна державна адміністрація, 2021

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ЗГУРТОВАНOSTІ
ДЕРЖАВИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РЕАГУВАННЯ
НА ГЛОБАЛЬНІ ЗАГРОЗИ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

*Валецька О. В.,
к.ю.н., доц., доцент кафедри історії і теорії
держави і права Чорноморського національного
університету імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна*

Стаття 49 Конституції визначає право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. Тобто гарантування такого права є одним із завдань держави, що забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, а також створенням умов для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Однак багато років медичне обслуговування залишалось безоплатним тільки на папері.

Правовою базою реформування стали: Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. № 2168-VIII; Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, схвалена Розпорядженням КМУ від 30.11.2016 р.; Методичні рекомендації з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства, схвалені Робочою групою з питань реформи фінансування сфери охорони здоров'я України від 14 лютого 2018 року. Для запровадження в нашій державі була запропонована модель державного солідарного медичного страхування, що врахувала сучасний досвід та практики трансформації системи охорони здоров'я у світі, зокрема і європейську модель. Джерелом фінансування нової системи охорони здоров'я залишаються кошти Державного бюджету України, які отримані із загальнодержавних податків, однак виплати на лікування окремої людини не прив'язуються до розміру її індивідуальних внесків [2]. Серед основних проблем у фінансовій системі охорони здоров'я Концепція визначає: катастрофічна фінансова незахищеність пацієнтів; низька якість та ефективність наданих послуг; неефективне витрачання бюджетних коштів [2].

Проведення медичної реформи передбачало декілька етапів:

- 1 етап — 2017 р. — етап підготовчий;
- 2 етап — 2018–2019 рр. — етап впровадження;
- 3 етап — 2020 р. — етап інтеграції.

Основною метою реформи фінансування системи охорони здоров'я є створення та запровадження нової моделі фінансування, яка передбачає чіткі та прозорі гарантії держави щодо обсягу безоплатної медичної допомоги, кращий фінансовий захист громадян у випадку хвороби, ефективний і справедливий розподіл публічних коштів та скорочення неформальних платежів, створення стимулів до поліпшення якості

надання медичної допомоги населенню державними і комунальними закладами охорони здоров'я [2].

Відповідно до ст. 3 Основ законодавства про охорону здоров'я закладом охорони здоров'я є юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників [3]. Ч. 2 ст. 8 вищезазначеного Закону встановлює, що кожен громадянин має право на одержання безоплатної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, до якої належить, зокрема, вторинна (спеціалізована) медична допомога, яка надається за медичними показниками у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [3]. У грудні 2019 року ст. 16 Основ була змінена для приведення її у відповідність до вимог медичної реформи, відповідно до якої «мережа державних та комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням розвитку госпітальних округів, а також потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів» [3].

На підставі Основ законодавства про охорону здоров'я та Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» КМУ затвердив своєю Постановою № 285 від 02.03. 2016 р. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики. Відповідно до них ці умови поширюються на всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб-підприємців, які проводять таку діяльність з медичної практики [4]. За організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я комунальної власності можуть утворюватися і функціонувати як комунальні некомерційні підприємства або комунальні установи (ч. 14 ст. 16 Основ законодавства про охорону здоров'я) [3]. Ліцензійні умови включають організаційні, кадрові й технологічні вимоги до матеріально-технічної бази ліцензіата, обов'язкові для виконання під час провадження господарської діяльності з медичної практики, яка за видами медичної допомоги провадиться ліцензіатом, у тому числі, є вторинна, а також за місцем

проживання пацієнта, крім інших, надається в амбулаторних умовах [4]. Серед інших обов'язків ліцензіат повинен надавати медичну допомогу, медичні послуги відповідно до клінічних протоколів та стандартів медичної допомоги; дотримуватися медичних стандартів, уніфікованих клінічних протоколів, затверджених МОЗ; надавати якісну та своєчасну медичну допомогу та медичні послуги пацієнтам; планові та невідкладні хірургічні втручання ліцензіат повинен здійснювати на матеріально-технічній базі у закладах охорони здоров'я, що надають вторинний (спеціалізований) і третинний (високоспеціалізований) вид медичної допомоги та забезпечені відповідним матеріально-технічним оснащенням [4].

Основи законодавства про охорону здоров'я (ст. 74) визначають, що «медичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам» [3]. При виконанні своїх обов'язків медичні працівники «повинні: сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню і лікуванню захворювань, надавати своєчасну та кваліфіковану медичну і лікарську допомогу; безплатно надавати відповідну невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях; поширювати наукові та медичні знання серед населення, пропагувати, в тому числі власним прикладом, здоровий спосіб життя; дотримувати вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю; постійно підвищувати рівень професійних знань та майстерності; надавати консультативну допомогу своїм колегам та іншим працівникам охорони здоров'я (ст. 78)» [3].

Порядок проведення конкурсу визначений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я» від 27.12.2017 року № 1094. Серед документів, які подає претендент є «конкурсна пропозиція, яка може містити проєкт плану розвитку закладу на середньострокову перспективу (3–5 років), в якому передбачається: план реформування закладу

протягом одного року; заходи виконання завдань закладу та результати аналізу можливих ризиків, пропозиції з поліпшення економічних та фінансових показників закладу, підвищення ефективності його діяльності, запобігання корупції; пропозиції щодо залучення інвестицій для розвитку закладу; пропозиції (відомості) щодо очікуваної динаміки основних показників діяльності закладу» [5].

Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. (ст. 4) визначає, що в межах програми медичних гарантій держава гарантує повну оплату за рахунок державного бюджету необхідних медичних послуг та лікарських засобів населенню, які пов'язані, у тому числі із наданням вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги [6]. Надавачами таких послуг є заклади охорони здоров'я всіх форм власності, які «одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклали договір про медичне обслуговування з головним розпорядником бюджетних коштів. Договір публікується на сайті НСЗ протягом 5 днів з його укладення. Ч. 5 ст. 9 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» встановила норму, за якою «надання медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій, пов'язаних з вторинною (спеціалізованою) медичною допомогою здійснюється за направленням лікаря, який надає первинну медичну допомогу або лікуючого лікаря у порядку, який визначено законодавством, крім випадків, коли згідно із законодавством таке направлення не вимагається» [6].

Висновок. Відбулися суттєві зміни в організаційно-правовій формі самих закладів охорони здоров'я, ліцензуванні медичної діяльності, у вимогах до керівників таких закладів, у фінансуванні медичних послуг з боку держави. Для запровадження в нашій державі була запропонована європейська модель державного солідарного медичного страхування, однак реалії нашого життя свідчать, що європейські стандарти надання медичних послуг присутні лише в Концепції реформування як стратегічна мета.

Література

- [1] Конституція України. Закон України від 28.06.1996 року № 254/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.09.2021).
- [2] Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, схвалена Розпорядженням КМУ від 30.11.2016 р. № 1013-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.09.2021).
- [3] Основи законодавства України про охорону здоров'я: Верховна Рада України; Закон від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
- [4] Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики. Постанова КМУ № 285 від 02.03.2016 р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.09.2021).
- [5] Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я. Постанова КМУ від 27.12.2017 року № 1094 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.09.2021).
- [6] Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2168-19> (дата звернення: 11.09.2021)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ В ПУБЛІЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЯХ

Овчаренко Є. І.,

*д.е.н. проф. кафедри ПУММ, СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Держак Н. О.

*к.е.н., доц. кафедри ПУММ, СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Комунікація в публічній сфері є однією з найважливіших складових системи державного управління. В умовах демократії органи державної влади мають дотримуватись у своїй діяльності принципів інформаційної відкритості та прозорості, підтримувати рівноправний діалог з громадянами, забезпечувати узгодження інтересів держави та суспільства при вирішенні тих чи інших питань.

Успішне формування та втілення державної політики безпосередньо залежить від уміння органів державної влади ефективно спілкуватися з громадськістю, обговорювати альтернативні варіанти політики та використовувати громадські пропозиції, щоб поліпшити якість політики.

Нині процес взаємодії органів державної влади з заінтересованими сторонами, де є мета вивчення думки громадськості, яку необхідно враховувати під час формування та реалізації державної політики, розглядається в правовому полі як консультації з громадськістю.

Публічні консультації мають циклічний процес, ініційований урядом, у межах якого поінформовані громадяни беруть участь у змістовних дискусіях з метою впливу на політику уряду щодо питань, які їх стосуються.

В Україні законодавча база, що регулює цю сферу, представлена багатьма нормативними документами, починаючи з Конституції України (ст. 38). Далі можна розглядати ці питання в Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Серед інших нормативних документів: Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ст. 5), Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами», Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Загальні засади проведення консультацій представлені в документах: Регламент КМУ, затверджений Постановою КМУ від 18 липня 2007, № 950 П.п. 42 (громадське обговорення проєктів рішень КМУ), «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» Постанова КМУ від 3 листопада 2010 № 996, «Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля» Постанова КМУ від 13 грудня 2017, № 989 [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Одночасно з консультаціями з громадськістю сьогодні набирають актуальності консультації з заінтересованими сторонами (стейкхолдерами).

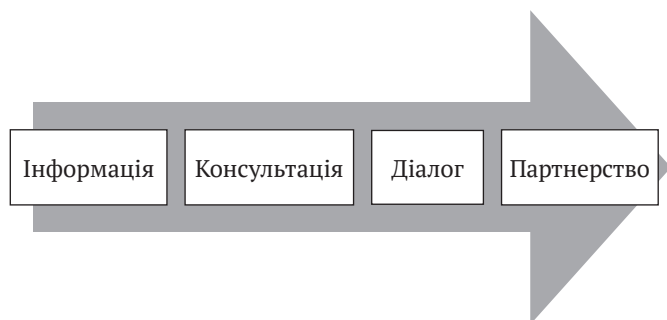
Заінтересовані сторони (стейкхолдери) — фізичні, юридичні особи або об'єднані спільними інтересами суспільні групи, на яких впливатимуть рішення органів влади чи місцевого самоврядування та які можуть впливати на рішення та їх виконання тощо. В таблиці 1 представлені групи стейкхолдерів, думка яких важлива на етапі формування концепції, бачення вирішення того чи іншого питання (наприклад, перед розробленням відповідного проєкту рішення) політики, стратегії, вирішення якогось питання, а не на етапі уже сформованої пропозиції.

Таблиця 1

Стейкхолдери, з якими проводяться публічні консультації

Соціальні групи	Бізнес	Громадські організації
Професійні спілки, Організації роботодавців	Інші інститути громадянського суспільства	Академічне середовище (наукові установи, фахівці)
Аналітичні центри, експерти	Органи місцевого Самоврядування (якщо вони — не замовники політики)	...

Проведений аналіз діяльності органів виконавчої влади в сфері проведення консультацій з громадськістю та стейкхолдерами показав, що є суттєві проблеми в цій площині. Так, з одного боку, органи виконавчої влади демонструють незацікавленість у діалозі та консультуванні з громадянами, підходять до цього формально; часто в органах виконавчої влади бракує фахівців для організації процесу комунікації. З іншого боку, інституції громадянського суспільства та окремі громадяни мають низьку поінформованість про діяльність органів виконавчої влади та про свій власний вплив на рішення, що ними розробляються. Вважаємо, що завданням влади є пошук найбільш результативних шляхів залучення громадськості у процес вироблення політики. На цьому шляху є різні рівні громадської участі у процесі прийняття рішень та різні рівні залучення, які мають використовуватися як органами влади (зокрема місцевими), так і організаціями громадянського суспільства (рис. 1). На наш погляд, неможливо досягнути партнерства з громадськістю, не ведучи з нею діалогу або не проводячи консультацій зі стейкхолдерами.

Рис. 1. Рівні участі громадськості в управлінні державними справами

Для проведення консультацій не існує обмежень щодо тематики питань чи проектів, актів органів місцевого самоврядування — усі питання, що належать до компетенції відповідного органу місцевого самоврядування чи вирішення яких органом місцевого самоврядування не заборонено законом, можуть бути предметом консультування.

Існує різноманітний інструментарій проведення публічного громадського обговорення, який можна

застосовувати як для різних соціальних груп (громадськості, заінтересованих сторін (стейкхолдерів), так і предмета консультування (проектів актів, питань політики), вибравши той, що буде найбільш ефективним і репрезентативним саме для конкретного консультування. Для визначення формату консультування з заінтересованими сторонами (стейкхолдерами) необхідно проаналізувати їх з погляду впливу (інтересів) на питання (політику, проект акта), щодо якого відбуватиметься консультування (детальніше — в таблиці 2).

Таким чином, органи державної влади повинні створити постійну дієву модель інформаційно-комунікативної взаємодії з громадянами та громадянським суспільством, бо саме результатом наповнення комунікативної сфери стають ціннісна система переконань суспільства, інтелектуальний потенціал та активність громадян. Ця сфера надає можливість наблизити громадян до участі в управлінні від локального до загальнодержавного рівнів, а також вибудувати конфігурацію соціально-культурних процесів у суспільстві в певний історичний проміжок часу.

Таблиця 2

Формати проведення консультацій з громадськістю

	Інформування	Консультування	Залучення	Співпраця	Надання повноважень
Мета	Надання громадськості збалансованої та об'єктивної інформації, щоб допомогти зрозуміти проблему, альтернативи, можливості та / або рішення.	Отримання зворотного зв'язку від громадськості щодо аналізу, альтернатив та / або рішень.	Безпосередня робота з громадськістю протягом усього процесу для того, щоб занепокоєння та прагнення людей були почуті та враховані.	Партнерство з громадськістю щодо кожного аспекту рішення, включно з розробленням альтернатив і визначенням бажаного рішення.	Доручення ухвалювати остаточне рішення громадянам.
Формати проведення	Інформаційні довідки Дні відкритих дверей Відкриті листи Вебсайти Розсилки новин Зустрічі у прямих ефірах Комунікації через соціальні мережі	Відкриті коментарі Фокус-групи Опитування Групові обговорення Обговорення в соціальних мережах Блоги	Семінари Фокус-групи Вебінари Практичні вправи	Дорадчі громадські ради Колективне ухвалення рішень Онлайн-форуми Спільне створення документа Чати в месенджерах Відеозустрічі	Голосування Делегування рішень Онлайн-голосування Бюджет участі Форуми

Література

[1] Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996, № 30.
 [2] Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова КМУ від листопада 2010 р. № 996. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>
 [3] Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
 [4] Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
 [5] Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами». [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80#Text>
 [6] Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

КРИТЕРІЙ «ЯКІСТЬ І ПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ ЗАКОНУ» ТА «ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ» ЯК СКЛАДОВІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Петросян К. Є.,

здобувачка 2 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» юридичного факультету

СНУ ім. В. Даля,

м. Северодонецьк, Україна

В Україні як правовій державі на конституційному рівні закріплено принцип верховенства права, який ґрунтується на пануванні права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [1].

Поняття принципу верховенства права настільки багатогранне, що вчені до теперішнього часу не дійшли єдності у його визначенні. Тому для розуміння цього принципу важливим є викладення основних його елементів, що має на меті сприяння практичному застосуванню цього фундаментального принципу, в тому числі при реалізації права особи на соціальний захист.

Останні дослідження структури принципу верховенства права були проведені такими науковцями, як Б. Малишев, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Серьогін, С. Шевчук, Б. Таманага, Р. Падалка, М. Козюбра, С. Андрощук, Г. Мурашин та інші. Проте відсутність єдиної думки вчених у визначенні поняття принципу верховенства права спонукає до проведення аналізу визначення цього принципу через його елементи, зокрема в аспекті реалізації права особи на соціальний захист. Тому метою цих тез є аналіз критеріїв «якість і передбачуваність закону» та «правова визначеність» як необхідних складових принципу верховенства права та вироблення практичних пропозицій щодо реалізації та дотримання цього принципу у сфері соціального захисту.

В сучасних умовах розвитку суспільних відносин принцип верховенства права розглядається через 8 обов'язкових елементів, які наведені у Доповіді № 512/2009 Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) від 25–26 березня 2011 року, серед яких доступність закону (у тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним) [2, с. 176].

Слід зауважити, що дотримання принципу верховенства, в тому числі й у сфері соціального захисту, можливе лише за умови прийняття та застосування законодавчих актів, які відповідають критерію «якості закону». Тому більш детально зупинимось на такій важливій складовій принципу верховенства права як «якість і передбачуваність закону» та «правова визначеність».

Критерій правової визначеності не закріплений у національному законодавстві, але його значення для

регулювання суспільних відносин неодноразово підкреслено практикою Конституційного Суду України. Так, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018, принцип правової визначеності розглядається як вимога до законодавця щодо чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини [3]. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед — до його застосування, і має бути передбачуваним щодо його наслідків: необхідно сформулювати його достатньо чітко, щоб особа мала можливість скерувати свою поведінку [2, с. 178].

Досліджуючи поняття «якість закону» як складову принципу верховенства права, слід зауважити, що відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини [4, ст. 3], що потребує законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод [5]. Отже, важливою ознакою якості закону є його відповідність гуманістичній природі права, щоб суб'єкти правовідносин могли передбачити для себе всі можливі наслідки їх застосування.

Якість закону є «забезпеченням стабільності та прогресу суспільства, що відображає досягнутий рівень юридичних знань, правових ідей, морально-правових цінностей, загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права» [6, с. 39]. Тому саме «якісний закон» забезпечує формування правової культури та правової свідомості громадян.

В аспекті права особи на соціальний захист слід зауважити про існування проблемних питань в діяльності органів державної влади, зокрема у сфері реалізації державної політики з питань пенсійного та соціального забезпечення щодо єдності підходу у правозастосуванні, які здебільшого керуються у своїй діяльності чинним законодавством, зокрема підзаконними нормативними актами, приписи яких суперечать вимогам Закону.

Водночас конституційне поняття «Закон України», на відміну від поняття «законодавство України», не підлягає розширеному тлумаченню, це — нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України в межах її повноважень. Зміни до закону вносяться за відповідно встановленою процедурою Верховною Радою України шляхом прийняття закону про внесення

змін. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України є підзаконними, а тому не можуть обмежувати права громадян, які встановлено законами [7].

Отже, в аспекті дотримання права особи на соціальний захист, на нашу думку, важливою умовою залишається єдність та стабільність судової практики, яка є обов'язковою для всіх органів державної влади, в тому числі у сфері соціального захисту.

Позитивним кроком у формуванні єдності судової практики у сфері соціального захисту є запровадження інституту зразкової справи в Кодексі адміністративного судочинства України, за нормами якого підлягає розгляду більшість судових справ у сфері соціального захисту. Принцип правової визначеності для обґрунтування своїх рішень використовує і Європейський суд з прав людини, прецеденти якого

є обов'язковими для використання, зокрема органами державної влади.

З огляду на викладене вище можемо зробити висновок, що законодавство повинно бути досконалим як за формою, так і за змістом з метою забезпечення стану законності у суспільстві в цілому. Дотримання принципу верховенства права в аспекті реалізації права особи на соціальний захист можливе у разі застосування всіма органами державної влади нормативно-правових актів, що відповідають критеріям «якість і передбачуваність закону» та «правова визначеність». Існування якісного закону зумовлює довіру суспільства до діяльності держави, до судової системи, належне ставлення до права та закону, що зі свого боку сприяє підвищенню рівня правової свідомості та правової культури.

Література

- [1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-пн/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.
- [2] Верховенство права (доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року) / Право України. — № 10. — 2011. — С. 168–184.
- [3] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання) від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>.
- [4] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: за станом на 01.01.2020 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
- [5] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») від 24 грудня 2004 року № 22-пн/2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-04#Text>.
- [6] Мельник А.А. Техніко-юридичний аспект якості закону. *Право і суспільство*. 2018. № 4, С. 38–43.
- [7] Рішення Верховного Суду від 03.05.2018 № Пз/9901/20/18 (№ 805/402/18) — про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/zr_rish_805_402_1

ЦИФРОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ПУБЛІЧНІЙ ВЛАДІ УКРАЇНИ

Стародубцева К. С.,

*студентка 1 курсу ОС «магістр», групи ПР-174д
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Науковий керівник:

Котова Л. В.,
*к.ю.н., доцент кафедри правознавства
юридичного факультету,
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

На сьогодні Україна глибоко уражена таким явищем як корупція. Корупційні прояви в нашій державі набули системного характеру, вони торкнулися практично всіх сфер суспільних відносин й особливо проявляються у публічній владі. Все це серйозно перешкоджає встановленню та розвитку в державі європейських стандартів та руйнує основоположні принципи побудови правової України.

За 2020 рік показники держави в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) виросли на 3 бали і становлять 33 балів. Однак, відповідно до досліджень CPI, покращення чи погіршення на 3 бали не вважається статистично значущим результатом [1]. Саме тому суттєво зростає потреба у створенні та здійсненні нової сучасної антикорупційної політики з використанням цифрових технологій. Масштабна цифрова трансформація України в різних суспільних відносинах за останні роки реалізується дуже швидко і щодня доказує свою результативність та дієвість.

Проблеми та методи протидії та запобігання корупції досліджували у своїх роботах науковці М. Ю. Бездольний, І. А. Дьомін, М. В. Буроменський, А. В. Гайдук, М. В. Грищенко, Д. Г. Заброда, М. І. Мельник, Ю. П. Мірошник, С. В. Невмержицький, О. В. Сердюк, О. В. Терещук, В. В. Фесенко, Ф. П. Шульженко та інші. Однак цифровізовані методи не є класичним предметом дослідження наукових робіт, що ще раз обумовлює актуальність теми.

Мета наукової роботи полягає у розгляді цифрових механізмів у запобіганні та протидії корупції у публічній владі України.

Україна за останні роки у сфері запобігання та протидії корупції робить багато значних кроків: прийнято антикорупційний закон (Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VIII [2]) та низку інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією, розроблено спеціальну антикорупційну програму, створено низку антикорупційних інституцій.

Оновлене антикорупційне законодавство посилює відповідальність за вчинення корупційних правопорушень і спрямовує зусилля спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії перш за все

на виявлення, викриття та припинення проявів корупції. В цих умовах необхідно доповнити класичний підхід у сфері боротьби з корупцією сучасними механізмами з використанням цифрових технологій. «Діджиталізація — це одна з пріоритетних реформ в Україні, яка йде дуже вдало, потужно, швидко. Результат цієї реформи — це перемога над будь-якою середньою, дрібною корупцією у державі». Про це сказав Президент України Володимир Зеленський під час зустрічі зі студентами й експертним середовищем Стенфордського університету [3].

Світові лідери у боротьбі з корупцією щодня доводять ефективність використання цифрових інструментів. Наприклад, Естонія, яка отримала 75 балів в CPI, перша в Європі впровадила електронну модель держави. Щоб запобігти будь-яким проявам хабарництва у публічній владі, було усунуто безпосередній контакт з держслужбовцями завдяки впровадженню системи так званої «електронної держави» [4]. Нині в Естонії діє велика кількість різноманітних реєстрів, систем та платформ, які запобігають корупційним проявам. Одна з найпопулярніших естонських систем — e-Estonia. Це урядова ініціатива, покликана перетворити державу на цифрове суспільство. Користувачам цієї системи достатньо ввести дані про себе лише раз. Це дозволяє забути про заповнення паперів у лікаря, банку чи нотаріуса. Потрібний фахівець просто відкриває необхідну інформацію, прив'язану до індивідуальної ID-картки з чіпом та зібрану в одну платформу. Все це мінімізує зустрічі особистих контактів і, як наслідок, знижує рівень корупційних правопорушень.

Світовий досвід також свідчить, що ефективним інструментом подолання корупції в сфері державних закупівель є їх переведення в електронну форму. З метою цифрової модернізації України у сфері запобігання корупції у публічній владі реалізовані ТОП-6 найпопулярніших інноваційних інструментів: система електронних державних закупівель (Prozorro), портал Prozorro, єдиний портал використання публічних даних, Опендатабот, WikiInvestigation та Декларації.

Електронна система публічних закупівель Prozorro — це онлайн-платформа, де державні та комунальні замовники оголошують про тендери на

закупівлю товарів, робіт та послуг, а суб'єкти господарювання змагаються на торгах за можливість поставити це державі. На порталі Prozorro можна побачити весь процес закупівель: від оголошення до переможців [5]. Наступний інноваційний інструмент, це Dozorro — портал, в якому можна оцінити умови конкретної закупівлі, а також проаналізувати закупівлі замовника. Перевагою платформи є пряма інтеграція з базою даних ProZorro. Будь-який тендер, оголошений у системі публічних закупівель, відразу зображується на порталі Dozorro. Третій інструмент — єдиний портал використання публічних даних. Це український урядовий сайт, створений для зберігання публічної інформації у формі відкритих даних. Не менш важлива платформа Опендатабот, яка дозволяє працювати з відкритими державними даними з 20 основних реєстрів країни. Завдяки цьому сервісу можна швидко моніторити реєстраційні дані українських компаній та судового реєстру, що може бути корисним для захисту від рейдерських захоплень та контролю контрагентів.

WikiInvestigation — інноваційна платформа краудсорсингових розслідувань, яка допомагає сприяти розслідуванню, долучатися до розкриття схем і боротися з корупцією разом із професіональними журналістами-розслідувачами. Ця платформа допомагає поширити підозри про корупцію та сприяти розслідуванню. І остання платформа, на нашу думку, одна з найважливіших та найнеобхідніших у запобіганні корупції у публічній владі — Декларації. Це проект Bihus.Info, масштабна та легкодоступна для аналізу база декларацій чиновників. Тут зібрані е-декларації з 2016-го року та декларації за попередні роки, оцифровані волонтерами та командою Bihus.Info. На сайті доступно багато фільтрів для сортування, є можливість автоматичної генерації аналітики,

рейтингів, динаміка зростання чиновницьких статків, а також сповіщення про нові декларації на e-mail. Крім того, розробники «Декларацій» створили бота, який шукає потрібних вам людей та їхні декларації у месенджерах.

На наш погляд, необхідно активно використовувати всі вищезгадані платформи та системи. Це дозволить значно підвищити показники держави в Індексі сприйняття корупції та запобігти проявам корупції у публічній владі України, адже людський психологічний фактор зможуть подолати тільки цифрові механізми. Тим паче за останні 7 років Україна стала одним зі світових лідерів у розробці антикорупційних IT-рішень, це показує, що електронних трансформацій вистачає для повногозапобігання корупційних проявів. Водночас Україна є першою країною, яка приєдналася до Глобального реєстру бенефіціарних власників, розробляючи найдосконалішу систему розкриття інформації про фінансові результати.

Отже, максимально широке оприлюднення, прозорість та комп'ютеризація окремих процесів діяльності у секторі публічної влади (насамперед щодо бюджетного планування, державних закупівель, аудиту, добору, атестації та призначення керівних кадрів) дозволить вивести країну із зони корупційних ризиків, а також позитивно позначиться на загальному іміджі державних структур. Оскільки неможливо підкупити комп'ютер, Міністерство цифрової трансформації України впроваджує новітні цифрові трансформації, зокрема у діяльність публічної влади. Найпопулярніші платформи Prozorro, портал Dozorro, єдиний портал використання публічних даних, Опендатабот, WikiInvestigation та Декларації необхідно активно використовувати, адже такі інструменти значно мінімізують скоєння корупційних правопорушень.

Література

- [1] Індекс сприйняття корупції 2020. вебсайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 11.11.2021).
- [2] Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. ст. 2056.
- [3] Президент України. Діджиталізація є ефективним прикладом боротьби з корупцією на різних рівнях. Офіційне інтернет-представництво. веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/didzhitalizaciya-ye-efektivnim-prikladom-borotbi-z-koruptsiye-70533> (дата звернення: 11.11.2021).
- [4] <file:///C:/Users/KARINA-PC/Downloads/217-Article%20Text-340-1-10-20200121.pdf>
- [5] Національне агентство з питань запобігання корупції. веб-сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/sogodni-my-mayemo-ne-odnu-a-dvi-vijny-v-ukrayini-poryad-iz-zagrozoyu-z-boku-rosijskyh-vijsk-ukrayina-vede-aktyvnu-borotbu-z-koruptsioneram-ygolova-nazk-pid-chas-spetssesiyi-oon-proty-koruptsiyi/> (дата звернення: 11.11.2021).

ДОСВІД НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ ДИСЦИПЛІНИ «АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ВИМОГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

Шановалова О. В.,

*д.ю.н., проф., завідувач кафедри господарського права
юридичного факультету*

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєвєродонецьк, Україна;

провідна наукова співробітниця відділу

*правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України,*

м. Харків, Україна

Вузівська наука збагачується творчими зв'язками із представниками академічної спільноти. Нещодавно викладачі та аспіранти слухали змістовну та пізнавальну гостьову лекцію директора Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України Сергія Васильовича Глібка (м. Харків) на тему «Інноваційне право та інноваційне законодавство: перспективи вдосконалення». Дякуємо та чекаємо на наступну не менш плідну зустріч з ним та іншими науковцями інституту.

Ми цінуємо творчу співпрацю юридичного факультету нашого університету з Науково-дослідним інститутом приватного права та підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (м. Київ). Результатами такої співпраці стали електронний посібник «Господарське право в умовах цифровізації економіки», який розміщено на вебсайті університету; спільні наукові статті; обговорення студентами під час наукових заходів електронних публікацій інституту (монографій, збірників наукових праць, статей тощо), розміщених на його вебсайті (ndippp.gov.ua).

Для підготовки кваліфікованих юристів така співпраця є дуже важливою, оскільки вона дає змогу не лише надати ключові знання про правове регулювання суспільних відносин (в історичному та сучасному аспектах), а й долучити студентів до наукової роботи.

Участь викладачів університетів у таких дослідженнях (наприклад, з питань цифровізації) разом із колегами з інституту дає студентам змогу бути обізнаними із сучасними юридичними проблемами та готувати їх до практичної діяльності, яка нерідко включає дослідницьку роботу.

А тепер безпосередньо хочу поділитися досвідом навчання аспірантів за програмою дисципліни «Адаптація національного законодавства до вимог сталого розвитку».

Ця авторська програма успішно реалізується в нашому університеті з 2017 року і складається з трьох частин.

Перша частина містить теоретичне, методологічне обґрунтування навчальних тем другої частини.

До другої частини увійшли окремо галузеві теми, які модифіковані з урахуванням правових традицій України.

Третя частина вкльчає теми щодо передового досвіду реалізації вимог сталого розвитку на практиці (як у світі, так і в Україні).

Прокоментую обрання питань до розгляду під час вивчення кожної з тем цієї дисципліни.

Перша частина містить 4 теми. Перша тема цієї частини має назву «Характеристика концептуальних підходів до забезпечення сталого розвитку» й охоплює такі аспекти: Концепція забезпечення інноваційного розвитку України; Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 р. та План заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. № 158 (у редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 р. № 1347-р.).

Наступна тема «Трансформація концептуальних положень про сталий розвиток у вимоги законодавства» передбачає розгляд таких питань: законодавче закріплення формування та реалізації державою окремої політики у сфері правового забезпечення сталого розвитку суспільних відносин та держави; формування й узгодження змісту державної політики як автономний і специфічний тип управлінських відносин щодо створення концепцій, доктрин, стратегій діяльності держави та контролю за їх реалізацією; врегулювання в межах адміністративного, господарського, фінансового та інших галузей законодавства владної компетенції органів державної влади стосовно реалізації державної політики сталого розвитку. І завершує вивчення цієї теми питання законодавчих основ самоорганізації / організації економічної діяльності та сталого розвитку для України.

Наступна тема — «Методологічні засади адаптації українського законодавства до вимог сталого розвитку». Стислий зміст теми: теоретичні основи сучасного галузевого праворозуміння; теоретико-методологічні аспекти системного галузевого і міжгалузевого правового регулювання; системне правове регулювання як основа гармонійного економічного розвитку суспільства і держави; принципи правового впливу на екологічну безпеку; регулятивно-діяльнісний аспект проблеми екологізації господарського законодавства; Континуальна методологія як взірець високої наукової продуктивності у забезпеченні адаптації українського законодавства до вимог сталого розвитку.

Друга частина містить вісімь тем. Організаційно-правові проблеми адаптації цивільного права. Її зміст передбачає розгляд наступних питань. Адаптація цивільного права як політико-правовий напрям вирішення прогностичного завдання забезпечення системності впливу цивілістики на підвищення ефективності приватного права в умовах розвитку суспільства. Оцінка приватно-правових відносин у становленні та розвитку громадянського суспільства, а також визначенні цілей і вдосконаленні механізмів приватно-правового регулювання. Наукове забезпечення системи цивільного права в цілому на предмет адекватності умовам функціонування, доцільності та ефективності. Підходи зарубіжних аналітиків до аналізу проблем адаптації цивільного права не тільки з формальних і з усталених у праві традицій, але й — з сучасного становища України. Застереження українських науковців (Р. А. Майданик, І. В. Спасибо-Фатеевої, Д. В. Задихайла та інших) про неприйнятність однакових варіантів вирішення проблем для країн із міцною ринковою економікою, усталеним правовим устроєм, ефективною системою захисту і демократичними механізмами забезпечення права власності та — до інших країн (в т.ч. для України, принаймні, поки ситуація не зміниться на краще). Проблема необхідності опрацювання правового регулювання питань недійсності правочинів і порядку застосування норм про реституцію. Правове і соціальне розуміння реституції та її функцій. Порівняльна характеристика реституції у зіставленні її з іншими способами захисту цивільних прав та виявлення практичної проблеми зведення її до інших способів захисту. Фактичне становище з неможливістю застосування реституції, у тому числі при рейдерстві, як цивільно-правова проблема захисту прав власника в Україні. Суперечність між статтями 220 та 638 і 640 ЦК України, що поглиблює проблему реалізації питання про підставу набуття права власності за договором. Організаційно-правові шляхи її подолання за баченням І.В. Спасибо-Фатеевої. Проблема цивільно-правового захисту авторських прав у всесвітній мережі Інтернет та її розв'язання шляхом адаптації цивільного права до права ЕС.

Наступна тема — «Організаційно-правові проблеми адаптації корпоративного права». В ній пропонуються до розгляду: концепція О. Р. Кібенко щодо розвитку корпоративного законодавства України; сучасний стан корпоративного законодавства й проблеми, що потребують законодавчого врегулювання; основні напрями реформування корпоративного законодавства; організаційно-правові форми товариств; вдосконалення системи реєстрації юридичних осіб; стабілізація сучасних вимог до статутного капіталу товариств; корпоративне управління на принципах сталого розвитку; структура виборних органів управління та розподіл компетенції між ними; правовий статус посадових осіб органів управління товариством та корпоративне управління; стабільні умови реорганізації юридичних осіб, поглинання (придбання значного пакету акцій), регулювання діяльності груп товариств.

Подібний підхід поглибленого вивчення теми застосовується також щодо тем «Організаційно-правові проблеми адаптації адміністративного права», «Організаційно-правові проблеми адаптації господарського права», «Організаційно-правові проблеми адаптації трудового права», «Організаційно-правові проблеми адаптації екологічного права», «Адаптація міжнародних антикорупційних заходів в економічній діяльності як міжнародна проблема», «Актуальні проблеми підвідомчості справ судам та розмежування юрисдикцій».

Третя частина програми об'єднує такі теми: «Правові засади формування інноваційного суспільства», «Кращий зарубіжний досвід реалізації вимог сталого розвитку», «Державний та недержавний контроль щодо актуальних проблем захисту публічних прав та інтересів» та інші.

Зміст майже всіх тем переглядається з метою розвитку та запровадження передового досвіду організації навчання аспірантів.

Аналогічної програми не зустрічала, тому результат моніторингу, оцінка фахівців, відгуки аспірантів та досвід викладання зазначеної дисципліни дозволяє розглядати та характеризувати її як унікальну.

Ця програма доступна для розуміння молодими науковцями, вона у розгорнутому вигляді оприлюднена на офіційному вебсайті університету.

ЯВИЩЕ МОБІНГУ З ОГЛЯДУ ПРОПОЗИЦІЙ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Базалєєва А. В.,

студентка 1-го курсу освітнього ступеня магістр спеціальності «Право» юридичного факультету

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєвєродонецьк, Україна

Арсентьєва О. С.,

к.ю.н., доцент, професор кафедри правознавства

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєвєродонецьк, Україна

Явище психологічного тиску є однією з головних проблем дестабілізації позитивних відносин в колективі та, як наслідок, провокує зниження виробничих показників і здобутків підприємства в цілому. Оскільки в Україні поняття «мобінг» з'явилося порівняно нещодавно, то на законодавчому рівні питання протидії та заборони мобінгу на цей час залишається невирішеним.

Так, першим кроком до законодавчого врегулювання явища «мобінг» став законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу» № 4306 (далі — законопроект № 4306). Дуже ажливо дослідити новели, які пропонує цей законопроект і те, чи дійсно ці зміни будуть дієвими для викорінення мобінгу з трудового середовища. Саме в цьому й полягає мета нашого дослідження.

У цьому контексті доцільно наголосити на передумовах створення законопроекту № 4306. У трудовому законодавстві деяких європейських країн поняття «мобінг» знайшло своє закріплення та розглядається як одна з форм дискримінації прав людини або як прояв психологічного насилля, пов'язане саме з трудовими відносинами.

З огляду на викладене вище, законопроект № 4306 має на меті узгодити чинне національне законодавство з європейським (зокрема, з Директивою Європейського Союзу від 27.10.2000 № 2000/78/ЄС та Європейською соціальною хартією) [1, 2] шляхом забезпечення захисту працівників від різних форм мобінгу, а також установлення адміністративної відповідальності за таку протиправну поведінку.

Першою новелою законопроекту № 4306 є закріплення законодавчої дефініції поняття «мобінг». Зокрема, законотворці пропонують доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) нормою такого змісту: мобінг (цькування), тобто діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному, економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також стосовно осіб, які працюють за

трудовим договором з фізичними особами або особами, які працюють за трудовим договором з фізичними особами стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їх людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та/або примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи [3].

Також законопроект № 4306 пропонує встановити кваліфікуючі ознаки такого виду правопорушення, а саме:

- 1) вчинене групою осіб або повторно протягом року;
- 2) дії, що спричинили заподіяння шкоди психічному здоров'ю [3].

Окрім того, законопроект № 4306 в майбутньому також зможе доповнити статтю 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4] вищенаведеним визначенням мобінгу та його типовими ознаками, зокрема:

- 1) систематичність (повторюваність) діяння;
- 2) наявність сторін — кривдник, потерпілий (жертва мобінгу), спостерігачі (за наявності);
- 3) дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого, примушування до зміни місця роботи [3].

Зважаючи на вищенаведений перелік типових ознак мобінгу, законопроект № 4306 визначає і способи його вираження, а саме:

- 1) *економічний тиск* — нерівна оплата за працю рівної цінності, нерівномірний розподіл навантаження між працівниками, нерівність можливостей для кар'єрного росту, позбавлення премії тощо;
- 2) *психологічний тиск* — створення образливої атмосфери, погрози, висміювання, наклепи, залякування тощо;
- 3) *створення нестерпного робочого середовища* — ізоляція працівника від трудового колективу, не запрошення на зустрічі й наради, позбавлення перспектив кар'єрного зростання тощо;
- 4) *цькування* — навмисне приниження гідності працівника, фізичні ушкодження [3].

Як бачимо, перелік способів вираження мобінгу досить широкий, та, на жаль, не є вичерпним, зокрема, на цьому наголосила Національна асоціація адвокатів України (далі — НААУ) у своїх зауваженнях до законопроекту № 4306. Так, НААУ звернула увагу на те, що форми прояву мобінгу у вищезгаданому законопроекті досить формальні та полягають лише у психологічному та економічному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій. Однак таке звуження не відповідає дійсності, адже ситуації мобінгу у сфері праці та зайнятості населення відбуваються досить часто, а в даному випадку нівелюються випадки сексуального та, як наслідок, фізичного насильства, як над працівниками, так і над працівницями [5].

Вочевидь, у даному випадку слід дослідити й гендерну складову законопроекту № 4306.

Так, дослідження, проведені європейськими правозахисними організаціями, доводять, що загалом жінки більшою мірою страждають від наслідків мобінгу, зокрема, через гендерну дискримінацію [6]

Зрозуміло, що співвідношення жінок та чоловіків на робочому місці може впливати на наявність явища «мобінг», або домагань, що виникають на цьому підґрунті. Це зумовлено тим фактом, що на робочому місці існує певна поведінкова модель, окреслена гендерними факторами, згідно з якою жінки класифікуються за ознакою їх гендерної ролі, а не за їх професійною роллю чи здібностями, що і викликає відповідне негативне ставлення. Що більш нерівне співвідношення статей на робочому місці, то більший ризик того, що жінки будуть піддаватись мобінгу чи домаганням [6].

Враховуючи вищезазначене, Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», аналізуючи цей законопроект, визнала його гендерно нейтральним і запропонувала законотворцям у подальшому враховувати гендерний аспект явища «мобінг», зокрема те, що жінки більше піддаються негативним наслідкам мобінгу внаслідок гендерної або множинної дискримінації [7].

Що стосується трудового законодавства, то цілком зрозуміло, що в цьому контексті найбільша кількість законодавчих змін стосуватиметься саме трудового права. Так, законопроект № 4306 пропонує внести до Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України) велику кількість норм, ключовими з яких є:

1) запровадити правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу, мобінгу працівників, незаконного звільнення;

2) обов'язок роботодавця здійснювати профілактику й організаційні заходи щодо упередженого ставлення у сфері праці;

3) у разі ушкодження здоров'я працівника, причиною якого став мобінг, заподіяна шкода має відшкодуватися у розмірі понесених витрат на лікування;

4) можливість розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк, з ініціативи працівника, який постраждав від мобінгу, або якщо роботодавцем не було вжито заходів щодо його запобігання [3].

Це лише невелика частина законодавчих змін, що стосуються трудового законодавства, але вона направлена вона на докорінну реформу трудових відносин.

Продовжуючи наше дослідження, хочемо наголосити на пропозиції, яку висловила НААУ щодо внесення змін до Закону України «Про судовий збір», а саме закріпити пільги щодо сплати судового збору, звільнивши від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях позивачів у всіх категоріях трудових спорів, пов'язаних з мобінгом, у тому числі за позовами про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, заподіяної здоров'ю працівника внаслідок мобінгу [5]. Цю пропозицію вважаємо доцільною. Звичайно, моральні страждання людини через здійснення щодо неї мобінгу (особливо систематичного) неможливо оцінити в матеріальному аспекті, але хоча б звільнення від сплати судового збору може стати стимулом, який надає держава у боротьбі з цим явищем. Можливо, завдяки цьому жертви мобінгу почнуть частіше звертатися до суду (вже не зважаючи на високу суму судового збору) задля захисту своїх прав, а «кривдники», як наслідок, будуть нести відповідне покарання та не повторюватимуть свої вчинки в майбутньому.

Проаналізувавши цей законопроект, виникає багато запитань, а саме: яким чином буде доводитися факт вчинення мобінгу над працівником; які докази будуть належними та допустимими в цій ситуації; як визначити міру психологічного утиску над особою (у цьому випадку дуже важливим є характер людини та сприйняття висловлювань щодо неї); співвідношення моральних страждань і матеріального відшкодування та чи не будуть недоброчесні працівники зловживати вказаними положеннями?

Отже, системні законодавчі зміни щодо унормування мобінгу та відповідальності за його вчинення в майбутньому позитивно вплинуть на розвиток трудових відносин в Україні, забезпечать гідні, здорові й безпечні умови праці на робочому місці, а також правовий захист працівників від цькування та інших проявів упередженого ставлення в трудовому колективі. Вважаємо, що цей законопроект потребує значних доопрацювань, зокрема в частині доказування вчинення мобінгу, процесуального закріплення факту здійснення правопорушення, можливості звільнення внаслідок мобінгу та обов'язку роботодавців прийняти гендерні політики, які закріплюватимуть, серед іншого, заборону мобінгу та домагань на робочому місці, а також визначатимуть шляхи запобігання цим явищам.

Література

- [1] Директива Ради 2000/78/ЄС Про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності від 27.11.2000. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/radi-2000-78-es.pdf> (дата звернення 30.11.2021).
- [2] Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 30.11.2021).

- [3] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу: Проект Закону України від 02.11.2020 № 4306. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ПЮ3543А.html (дата звернення 30.11.2021).
- [4] Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 01.12.2021).
- [5] Зауваження Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу». URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3.docx%20\(1\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3.docx%20(1).pdf) (дата звернення 02.12.2021).
- [6] MOBBING I - Raising awareness on women victims - Exchange of good practices. URL: https://ec.europa.eu/justice/grants/results/daphne-toolkit/content/mobbing-i-raising-awareness-women-victims-exchange-good-practices_en#:~:text=Women%20are%20also%20more%20affected,more%20generally%20in%20t (дата звернення 02.12.2021).
- [7] Гендерно-правова експертиза «ЮРФЕМ» Проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу від 02.11.2020 № 4306. URL: <http://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D0%96%D0%B5%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%85%D0%B0-%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA-%D0%BF%D0%BE-%D0%97%D0%9F-4306.pdf> (дата звернення 03.12.2021).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Іванов О. Ю.,

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» юридичного факультету СНУ ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

Котова Л. В.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства юридичного факультету СНУ ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

Право людини на працю — це одне з важливих соціально-економічних прав людини і громадянина, гарантоване Конституцією України і міжнародно-правовими актами та законами України, що дозволяє кожному заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Н. Б. Бологіна формулює поняття трудових прав на працю як фундаментальних прав людини, які гарантуються та закріплені міжнародними нормативно-правовими актами і визнаються всіма світовими державами [10].

С. Я. Вавженчук визначає подвійне розуміння поняття «трудова праця», з одного боку, як до використання можливостей громадянина у сфері трудової діяльності, нормативно закріплених у правових актах, що характеризують загальні умови та дотримання прав людини (трудова праця людини), а з іншого — як до переліку певних конкретних можливостей працівників, що визначені нормативними актами від загальнодержавного до локального рівня, які реалізуються під час вступу у трудові правовідносини (трудова праця працівника) [9].

Забезпечення трудових прав людини і громадянина є одним із найважливіших напрямів діяльності правової держави.

Згідно зі статтею 43 Конституції України, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує належні, безпечні та здорові умови праці [1].

Україна також взяла на себе зобов'язання захищати реалізацію права на працю та її належні умови, ратифікувавши в 2006 році Європейську соціальну хартію [2].

На сьогодні перед Україною, як і перед іншими державами, постали нові виклики, пов'язані з однією з найбільших проблем сучасності — пандемією COVID-19.

Парламентська асамблея Ради Європи звернула увагу, що боротьба з пандемією коронавірусу має вестися із дотриманням соціальних та економічних прав громадян. На цьому наголосили у комітеті ПАРЕ із соціальних питань, здоров'я та сталого розвитку. «Як ніколи після Другої світової війни, пандемія COVID-19 показала необхідність посиленого захисту прав людини, в тому числі економічних і соціальних», — заявив голова комітету ПАРЕ Луїс Лейте Рамос. Він повідомив, що комітет підтримав проєкт відповідної резолюції під назвою «COVID-19 — ефективна відповідь із забезпеченням прав людини» [8].

Кожна країна світу вирішує конкретно для себе, які заходи потрібно вжити для захисту населення від пандемії COVID-19. Проте, застосовуючи заходи безпеки від пандемії, перед державами гостро постала інша проблема — забезпечення прав і свобод людини в цих умовах.

Безумовно, спричинена розповсюдженням вірусу COVID-19 криза створила складні умови, але і в них держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання.

Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею карантинні обмеження суттєво вплинули на можливість реалізації та додержання прав і свобод в Україні, зокрема гарантованого статтею 43 Конституції України права на працю.

Для подолання кризової ситуації в Україні нагальним питанням стала ревізія трудового законодавства, оскільки ситуація з пандемією COVID-19 виявила прогалини, які необхідно було терміново усунути.

Верховна Рада України було прийнято близько 50 нормативно-правових актів: законів, змін та доповнень до них, постанов тощо, спрямованих на подолання епідемії коронавірусу. Кабінет Міністрів України, зі свого боку, прийняв понад 70 нормативних актів, що стосуються пандемії COVID-19.

Аналіз цих змін вже неодноразово надавався науковцями, а також практикуючими юристами.

Тому вважаємо за доцільне акцентувати увагу на здійсненні законодавцем кроків, які внесли суттєві принципів зміни до трудового законодавства та безпосередньо стосуються трудових прав не тільки працівників, але й роботодавців, які також наділені правами, що забезпечують реалізацію їх інтересів в організації трудового процесу.

Одним із перших кроків було прийняття Закону України від 17.03.2020 № 530-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» введено заборону проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зокрема у сфері законодавства про працю; врегульовано право надавати відпустки без збереження заробітної плати на весь період карантину; передбачено, що термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включають у загальний термін відпустки за власним бажанням. Така відпустка може надаватись на весь період карантину [4].

Наступним кроком було прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX [3].

Законом № 540-IX внесено зміни до статті 60 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП), якими регламентовано гнучкі форми організації праці.

Важливим нововведенням Закону № 540-IX стало запровадження норм щодо дистанційної роботи, що створює додаткові можливості для зайнятості, сприяє оптимізації праці та належному поєднанню працівниками сімейних і трудових обов'язків. Також у разі неможливості застосування дистанційної роботи, впровадження гнучких режимів робочого часу та в разі незгоди працівника на реалізацію ним права на відпустку в роботодавців з'явилися правові підстави для запровадження простою.

Задля зменшення фінансового навантаження на роботодавців під час запровадження ними простою Законом № 540-IX внесено зміни до статті 113 КЗпП, відповідно до яких оплату часу простою на період оголошення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, знижено до розміру двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу).

Надалі прийнято Закон України від 13.04.2020 № 555-IX «Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [5].

Цим Законом закріплено норму, яка передбачає, що на період карантину можуть змінюватися режими роботи підприємств, установ, організацій, вноситься

інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності (частина четверта статті 29).

Також прийнято Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» та Закону України від 05.02.2021 № 1217-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі».

Законом України № 1213-IX доповнено Кодекс законів про працю України такими нормами, як «Гнучкий режим робочого часу» (стаття 60), «Надомна робота» (стаття 60-1), «Дистанційна робота» (стаття 62-2) [6].

Законом України № 1217-IX до Кодексу законів про працю внесено зміни щодо здійснення обліку трудової діяльності працівника в електронній формі [7].

Очевидно, що прийняті законодавцем у період пандемії зміни до трудового законодавства були необхідними та цілком доцільними, такими, що відповідають сучасним потребам роботодавців та працівників як у рамках карантинних заходів, так і поза ними.

Аналізуючи вищезазначені нормативні акти, можна констатувати, що трудове законодавство зазнало принципівих змін.

Водночас слід визнати, що ці фрагментарні зміни у трудовому законодавстві не вирішують усіх наявних проблем, вони не скасовують дію Кодексу законів про працю України та інших нормативних актів у сфері праці, а лише врегульовують окремі нагальні питання, що наразі є необхідними для забезпечення права на працю. Тому трудове законодавство України все ще потребує осучаснення.

На нашу думку доцільною є кодифікація сучасного трудового законодавства України.

Література

- [1] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [2] Європейська соціальна хартія, ратифікована із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006/ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
- [3] Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)/ Закон України від 30.03.2020 № 540-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
- [4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)/ Закон України від 17.03.2020 № 530-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>
- [5] Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)»/ Закон України від 13.04.2020 № 555-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-20#Text>
- [6] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу/ Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#n6>
- [7] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі/ Закон України від 05.02.2021 № 1217-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#n6>
- [8] Офіційний сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи. Social Affairs, Health and Sustainable Development. COVID-19: We must face the pandemic while respecting economic and social rights, says committee Chair. URL : <https://pace.coe.int/en/news/7836/we-must-face-the-covid-19-pandemic-while-respecting-economic-and-social-rights-says-committee-chair>.
- [9] Вавженчук С. Я. Сутність поняття «конституційні трудові права» / С. Я. Вавженчук // Форум права. — 2009. — №3. — С. 89–93.
- [10] Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. — 4-те вид., стер. — К. : Вікар, 2006. — 725 с.
- [11] Кудрявцев І. В. Трансформація відносин у сфері права в умовах пандемії: щодо питання правового регулювання/ Актуальні проблеми права: теорія і практика, № 2 (40) (2020)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ

*Кобцева Д. А.,
студентка 1 курсу магістратури
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Севєродонецьк, Україна*

*Денисенко Г. О.,
к.псих.н., доцент кафедри
конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Севєродонецьк, Україна*

У мирний час захист прав людини та основних свобод регулюється на міжнародному рівні великою кількістю конвенцій. Ці конвенції захищають усіх людей, незалежно від їхньої національності чи статусу. Вони є обов'язковими для усіх держав, які офіційно приєдналися до цих текстів. Коли держава ратифікує ці документи, вона має включити їхні положення до свого внутрішнього права [1].

Для того, щоб політичні права та свободи користувалися конституційною гарантією, мають бути виконані дві умови: по-перше, відповідні права та свободи повинні мати конституційний статус; по-друге, мають існувати процедури, які гарантують реалізацію цих прав проти будь-яких порушень, які можуть їм спричинити державні органи [2].

Мета цієї роботи — дослідити, як гарантуються суспільні права та свободи у Франції та виявити, чи буде корисним такий досвід для України.

Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. У 1991 році Україна, ставши незалежною державою, зробила перший крок на шляху до утвердження демократичності та верховенства права [8].

Так, в Конституції України окремих розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Ст. 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно зі ст. 22 Основного Закону держави, права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [8].

У Франції існує два типи дій:

- звернення у разі порушень з боку адміністративних органів;
- звернення у разі порушень, допущених законом.

Ці два види дій самі по собі гарантовані Конституцією. Апеляція, спрямована проти закону, подана до його оприлюднення, передбачена Конституцією, і саме недавня редакція Конституції від 23 липня 2008 року встановила контроль за чинним законом за попереднім запитом Державної ради чи Суду касації. Що стосується замахів на суспільні свободи з боку адміністративних органів, то про них

судить адміністративна юрисдикція, існування якої впливає з фундаментального принципу, визнаного законами Республіки, отже, з принципу, що має конституційну цінність [2].

Конституційно гарантовані права та свободи Франції закріплені як у Конституції від 4 жовтня 1958 р., так і в текстах, на які робиться посилання у її преамбулі. Чітко сформульовані положення прямо закріплюють лише деякі права та свободи. Наприклад, у статті 1 Конституції закріплюється принцип рівності перед законом всіх громадян незалежно від походження, раси чи релігії, а також принцип секуляризму, який передбачає особливу повагу до всіх вірувань. А стаття 66 Конституції гарантує свободу особи, що забороняє довільні затримання.

Також існує Екологічна хартія 2004 року. Не всі десять статей цієї Хартії встановлюють права чи свободи, які гарантує Конституція (для ілюстрації — стаття 6, яка свідчить, що «державна політика має сприяти сталому розвитку»). Наприклад, у статті 1 визнається право кожного «жити в збалансованому середовищі, яке поважає здоров'я».

У межах контролю конституційності законів Конституційна рада забезпечує дотримання права і свободи, що гарантовані Конституцією. Зокрема, рада перевіряє, чи є обмеження цих прав і свобод обґрунтованими та пропорційними до переслідуваної мети [4]. Крім того, французьке законодавство гарантує інші основні права, як-от свобода творчості, встановлені законом від 7 липня 2016 року. На європейському рівні Лісабонський договір набув чинності 1 грудня 2009 року відповідно до Хартії Європейського Союзу про основоположні права від 7 грудня 2000 року. Ця Хартія включає в єдиний текст усі громадські та соціальні питання прав громадян Європи [7].

З 2011 року громадянин Франції, який вважає, що одне з його прав було порушено, також може звернутися до *Defenseur des droits* [5]. Цей незалежний конституційний орган призначений для втручання в різні питання, як-от відносини з адміністрацією, дискримінація, захист інтересів дитини або етика поліції.

З 1995 року громадяни Європи можуть зв'язатися з Європейським омбудсменом, якщо вони вважають, що якась установа Союзу порушила основні права.

Зрештою, мобілізація самих громадян також є засобом захисту їхніх прав. Через асоціації, неурядові організації, петиції та демонстрації громадяни роблять внесок у захист своїх свобод [6].

Таким чином, існування політичних прав і свобод передбачає, що насамперед дотримуються найголовніші права людини. Захист прав громадян вимагає переведення цих прав до юридичних текстів. У такому разі судді повинні гарантувати застосування цих текстів та захист прав громадян. Як зазначено у статті 16 Декларації прав людини та громадянина 1789 року: «Будь-яке суспільство, в якому не дотримуються гарантії прав та не визначено поділ влади, не має конституції» [3]. Ефективність прав особистості та громадських

свобод також передбачає наявність демократичного режиму та незалежність судової влади по відношенню до іншої державної влади. Успішна держава має постійно розвиватись та удосконалюватись, шляхом створення нових проєктів, концепцій чи програм або залучаючи приклади інших світових лідерів. Для України може бути корисним досвід Франції, зокрема у створенні додаткових інституцій із захисту прав і свобод людини, платформ або незалежних конституційних органів. Це стане поштовхом до удосконалення та розширення нормативно-правової бази з цього питання, дозволить відчувати громадянам підтримку з боку держави, а також буде гарним прикладом упровадження європейських методів захисту прав людини.

Література

- [1] *Dictionnaire pratique du droit humanitaire*. URL: <https://dictionnaire-droit-humanitaire.org/content/article/2/garanties-fondamentales/>
- [2] *Les garanties constitutionnelles des droits et libertés politiques en France*. Renaud DENOIX DE SAINT MARC - Paris, le 2 février 2009. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-membres/les-garanties-constitutionnelles-des-droits-et-libertes-politiques-en-france>
- [3] *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>
- [4] *Comment la Constitution garantit-elle les droits?* URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution/comment-la-constitution-garantit-elle-les-droits>
- [5] *Defenseurdroits*. URL: <https://www.defenseurdesdroits.fr/en>
- [6] *Comment sont protégés les droits des citoyens?* URL: <https://www.vie-publique.fr/fiches/23868-comment-sont-proteges-les-droits-des-citoyens>
- [7] *Droits fondamentaux* URL: <https://justice.ooreka.fr/astuce/voir/515649/droits-fondamentaux>
- [8] *Права людини: загальна їх реалізація та захист в Україні*. URL: http://www.gusrv.gov.ua/pravo2019_1.htm

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

*Колесник В. Е.,
аспірантка 2 курсу кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

*Татаренко Г. В.,
к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

Вибір України щодо європейської інтеграції є невід'ємною частиною стратегії подальшого розвитку держави з реалізацією правової реформи та адаптації українського законодавства до європейського досвіду регулювання трудових відносин. Однак слід розуміти, що «копіювання» і просто транспонування міжнародних норм в українське законодавство не дадуть позитивних результатів, якщо цього не відображають реальні відносини у сфері праці. Проблеми адаптації та гармонізації законодавства України до законодавства ЄС стало пріоритетом юридичної науки України з моменту підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Малодослідженими у правовій доктрині України залишається питання становлення законодавства про працю ЄС, тому виникає потреба в дослідженні основних засад і правового регулювання трудових відносин.

Питання трудового права ЄС у своїх роботах досліджують: Н. Болотіна, У. Байройтер, О. Дарморіс, В. Дойблер, А. Зіденберг, С. Іванов, С. Кашкін, П. Калініченко, І. Кисельов, С. Клауверта, Р.-Ж. Коломер, А. Коротаєва, Р. Ребхан, О. Рим, Л. Хоффманн та інші.

На цей час у науці не існує єдиної думки щодо того, чи склалося трудове право Європейського Союзу як самостійна галузь права у системі права ЄС.

Обмежену компетенцію ЄС у сфері суспільної організації праці та відсутність єдиного понятійного апарату деякі учені використовують як аргументи для заперечення самостійності такої галузі права. А комплекс наднаціональних норм, які регулюють трудові відносини, попри факт постійного кількісного зростання, на їхню думку, все ж не доводить, що трудове право ЄС сформувалось як галузь права.

В. І. Дойблер пише, що попри безліч актів та судових рішень, прийнятих у рамках Європейського Союзу, 95% всіх питань трудового права та права соціального забезпечення, як і раніше, вирішуються на національному рівні [1, с. 181].

Проте С. Кашкін [2, с. 133], Е. Єгорова [3, с. 199-204], а також вітчизняні дослідники, як-от С. Венедіктов [4, с. 133], О. Гаєвая [5, с. 33-37], О. Дарморіс [6, с. 10] та Г. Чанишева [7, с. 314] переконані, що за останні роки в результаті активної політики Європейського Союзу в соціальній сфері склалася стійка, цілісна галузь права Європейського Союзу — трудове право Європейського Союзу, яке володіє автономністю функціонування.

Первинно трудове законодавство ЄС було обумовлено розв'язанням економічних проблем та завдань, потребою ринкового регулювання транснаціональної конкуренції, про що свідчать засновницькі договори Європейських співтовариств: Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі від 18.04.1951 р. та Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії від 25.03.1957 р. Економічна інтеграція призвела до усвідомлення необхідності того, що мають бути створені та запроваджені уніфіковані соціальні стандарти наднаціонального рівня.

У своїй роботі О. М. Рим аналізує зародження та розвиток правового регулювання трудових відносин в ЄС і констатує, що на формування, сутнісне наповнення та структурну побудову трудового права ЄС вплинули та продовжують впливати різноманітні чинники, що обумовлюють майбутні зміни, а саме: національні правові системи держав-членів європейських співтовариств, акти органів та інституцій ЄС, соціальних партнерів, практика Суду ЄС, міжнародне право [8, с. 40-65].

Ми погоджуємося з думкою О. М. Рим, що право ЄС формувалося під впливом правової теорії і практики, які були властиві національним правовим системам держав-членів європейських співтовариств і міжнародному праву. Прикладом цього є проект директиви Парламенту та Європейської Ради про умови праці тимчасових працівників [9], що у підсумку став основою ухвалення Директиви від 19.11.2008 р. [10], про роботу в агенціях тимчасового найму, був розроблений за результатами узагальнення відповідних норм, що вже існували в більшості європейських країн на рівні національного законодавства [11, с. 2].

Успішність реалізації соціальних завдань ЄС також безпосередньо залежить від ефективності його співпраці з іншими міжнародними організаціями, які формують міжнародні правові стандарти праці, зокрема Міжнародною організацією праці (МОП). Саме розширення та зміцнення зв'язків ЄС та МОП є передумовою ефективного гарантування високих соціальних стандартів в умовах зростання глобалізації.

Особливий характер трудового права ЄС, серед іншого, виявляється в тому, які саме види джерел права регулюватимуть трудові відносини. Найпоширенішою

є класифікація джерел права ЄС на первинні, тобто визначальні для права ЄС, та вторинні, тобто похідні від первинних [12, с. 547].

Основними первинними джерелами трудового права ЄС є Договір про функціонування Європейського Союзу, Договір про Європейський Союз, Амстердамський договір, Ніццький договір, Лісабонський договір, Єдиний європейський акт і Хартія про основоположні права ЄС [13].

Щодо вторинного права, то, на думку науковців А. І. Дмитрієва та В. І. Муравйова, ця група являє собою більш складну підсистему, до якої належать норми, які закріплені в актах органів ЄС, міжнародних угодах між ЄС та іншими суб'єктами міжнародного права, міжнародні звичаї, що склалися у процесі діяльності ЄС, загальні принципи права тощо. Рішення Суду ЄС та доктрина, на їхнє переконання, формують самостійну групу — допоміжні джерела [14, с. 474-476].

З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що трудове право ЄС як трудове право будь-яких держав формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, де роль зовнішнього виконує міжнародне трудове право, а внутрішніми є активна соціальна політика та правотворча діяльність цієї спільноти, трудове право держав-членів, що ґрунтується на принципі верховенства права ЄС, а також акти соціальних партнерів і практика Суду ЄС [15, с. 195].

На нашу думку, вдосконалення трудового законодавства України на основі європейських цінностей та правових засад регулювання праці є однією з передумов вступу нашої країни до Європейського Союзу. Однак просте перенесення європейських правових норм до національного законодавства неможливе, оскільки законодавство ЄС відрізняється від трудового законодавства України (шляхи формування, система правових форм, основні принципи тощо). Важливо й те, що право ЄС є наднаціональною правовою системою.

На сьогодні українське трудове законодавство надає широкі правові можливості для регулювання трудових відносин, але європейський досвід показує, що державне регулювання праці та тісно пов'язаних з ними відносин відіграє ключову роль у забезпеченні трудових прав та інтересів працівників. Основні права та соціально-економічні інтереси працівників закріплені в нормативних актах ЄС, таким чином вони набувають юридичної визначеності, а процес їх консолідації, гарантій, впровадження та захисту триває. Отже, вважаємо, що для ефективного наближення законодавства України про працю до права ЄС його слід проводити з урахуванням національних особливостей української правової доктрини.

Література

- [1] Дойблер В. Тенденции развития трудового права в промышленно развитых странах. Государство и право. 1995. № 2. С. 103–109.
- [2] Право Европейского союза / под ред. С. Ю. Кашкина. Москва, 2009. 686 с.
- [3] Егорова Е. Н. Трудовое право Европейского Союза как отрасль европейского права. Вестник Московского университета МВД России. 2017. № 3. С. 199–204.
- [4] Венедіктов С. В. Правове регулювання трудових відносин: вітчизняний та зарубіжний досвід. Київ: Алерта, 2012. 367 с.
- [5] Гаєвая О. В. Щодо виникнення трудового права Європейського союзу. Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПИ": зб. наук. праць. Харків: НТУ "ХПИ". Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства; № 52 (1273., 2017. С. 33–37.
- [6] Дарморіс О. М. Становлення та розвиток трудового права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 226 с.
- [7] Право Європейського Союзу. Особлива частина: навч. посібник / за ред. М. Р. Аракеяна, О. К. Вишнякова. Київ: Істина, 2010. 528 с.
- [8] Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.05 "трудове право; право соціального забезпечення" / Рим О. М. – Львів, 2021. – 39 с.
- [9] Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on working conditions for temporary workers /* COM/2002/0149 final - COD 2002/0072 */. Official Journal 203 E, 27/08/2002 P. 0001 – 0005. URL: <https://cutt.ly/6TNZjjp>
- [10] Directive 2008/104/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on temporary agency work. OJ L 327, 5.12.2008. P. 9–14. URL: <https://cutt.ly/qTNZlwO>.
- [11] Thüsing G. European Labour Law. Verlag C. H. Beck oHG, 2012. 209 p.
- [12] Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: Учебник. Москва: Дело, 1999. 726 с.
- [13] Дарморіс О. М. Становлення та розвиток трудового права Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.05 "трудове право; право соціального забезпечення" / Дарморіс О. М. — Одеса, 2010. — 22 с.
- [14] Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 638 с.
- [15] Рим О. М. Характеристика факторів формування трудового права Європейського Союзу. Visegrad journal on human rights. 2018. № 6 (vol. 2). P. 192–196.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Тютюнник В. К.,
аспірантка 3 курсу кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк; Україна

Котова Л. В.,
к. ю. н., доцент кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна

Сучасна державна служба України перебуває у стадії реформування, триває процес прийняття нормативних правових актів, пошук ефективних механізмів і технологій правового регулювання діяльності державних службовців.

Питання державної служби в Україні, проходження її державними службовцями, аспекти її організації та функціонування є предметом постійної уваги з боку науковців і практиків (В. Б. Авер'янов, А. П. Гетьман, Г. О. Барабаш, Н. Б. Болотіна, Є. М. Борщук, Н. М. Вапнярчук, Н. Ф. Добрева, М. І. Іншин, І. І. Колосовська, Т. К. Корецька, М. Б. Ріппа, Б. І. Сташків, Н. П. Топішко, О. М. Ярошенко та ін.).

Механізм соціального захисту включає систему заходів щодо забезпечення гарантій у сфері зайнятості (захист від безробіття), справедливої винагороди та оплати праці (трудова мотивація), соціальної захищеності непрацевдатних членів суспільства, компенсації втрат населення від інфляції, допомоги багатодітним сім'ям, людям похилого віку, особам з інвалідністю тощо. При цьому комплекс соціально-захисних заходів розробляється державою не лише щодо малозабезпечених та вразливих верств населення. Особлива увага приділяється також таким категоріям працівників, діяльність яких пов'язана з особливою складністю та напруженістю, тягне за собою законодавчо визначені обмеження. Однак деякі питання соціального регулювання діяльності такої категорії осіб як державні службовці потребують додаткового дослідження з боку вчених правників.

Система соціального захисту державних службовців у своїй основі передбачає такі напрями діяльності:

- забезпечення державою гарантії можливостей успішного проходження державної служби;
- задоволення потреб державних службовців та їх інтересів;
- стимулювання ефективного вирішення службових завдань та закріплення на державній службі.

Відповідно до цього, формування системи соціального захисту державних службовців в Україні як комплексу заходів щодо захисту прав та свобод кадрового корпусу державної служби пов'язане з необхідністю аналізу та можливого застосування соціально-захисних заходів, що використовуються у зарубіжних країнах. Вивчення міжнародного досвіду свідчить про те, що формування розвинених систем

соціального захисту державної служби включають конкретні механізми реалізації громадянських прав і свобод працівників, що здійснюються під чітким керівництвом і за безпосередньої участі державних органів.

Так, у США система соціального захисту державних службовців тісно пов'язана з формуванням спеціальних державних інстанцій, відповідальних як за визначення принципів та механізмів соціально-захисної діяльності, так і за контроль за дотриманням законодавства у сфері дотримання трудових прав працівників. У структурі органів державної служби важливе місце займає Рада захисту системи заслуг як особливий державний орган, який не тільки приймає скарги та апеляції працівників, а й проводить спеціальні розслідування у разі порушення їхніх соціальних прав. Ефективність функціонування Ради ґрунтується на чіткій правовій базі, певних повноваженнях та відповідальності, нормативному описі процедур розгляду апеляцій та механізмів прийняття рішень. Позитивний досвід США, безсумнівно, корисний як при створенні нових нормативних документів українського законодавства щодо розвитку системи соціального захисту державних службовців, так і планів реалізації конкретних нормативних приписів [1].

Система соціального захисту державних службовців Франції багато в чому визначається сферою правового регулювання державної служби, оскільки саме до компетенції вищих органів державної служби входить визначення та контроль за дотриманням заходів соціального захисту працівників.

Як зазначається в зарубіжних джерелах, характерною особливістю розвитку соціального захисту французької державної служби є існування низки державних інстанцій, які працюють на паритетних з профспілковими органами засадах та здійснюють консультативні функції. Ці державні органи значно впливають на розвиток системи соціального захисту працівників. Важлива роль із соціального захисту державних службовців Франції належить Вищій раді державної служби, що є особливим органом [2].

Щодо українського правового виміру, то деякі вчені-правники виділяють форми соціального захисту державних службовців у таких чотирьох напрямках: матеріальному, соціально-побутовому, оздоровчо-рекреаційному та пенсійному [3, с. 213].

Що на практиці являє собою соціальний захист державних службовців в Україні, розглянемо на прикладі системи додаткових матеріальних виплат.

У чинному Законі України «Про державну службу» зазначено, що розмір, випадки та процедури забезпечення визначаються Кабінетом Міністрів України. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. № 622-р «Про схвалення Концепції реформування системи оплати праці державних службовців та затвердження плану заходів з її реалізації» було схвалено Концепцію реформування системи оплати праці державних службовців та відповідний план заходів з її реалізації. За цією концепцією окрім посадового окладу державний службовець може отримувати такі стимулюючі виплати, як премії, надбавки та компенсаційні виплати (за особливі умови роботи) [4, 5].

Однак у всіх цих випадках передбачений різний обсяг виплат для держслужбовців: за ранг, вислугу років, роботу з відомостями, що становлять державну таємницю, особливі умови державної служби. А також різний обсяг премії за виконання особливо важливих та складних завдань, виплати при наданні відпустки.

Як бачимо, існує необхідність вдосконалення законодавчого механізму соціального захисту державних службовців, яка проявляється в закріпленні в

окремому нормативно-правовому акті диференційованого підходу до оплати праці з урахуванням статусу та досвіду на державній службі, а також впровадження стимулюючих виплат за інтенсивність праці, інноваційні пропозиції та складність виконуваної роботи.

Соціальний захист державних службовців має обмежуватися не тільки їх матеріальним забезпеченням, але й враховувати психологію, самоповагу і визнання з боку колег, начальства, суспільства загалом. На основі вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду зроблено висновок про ефективність застосування переважно «нематеріальної» мотивації для стимулювання праці державних службовців, що також потребує закріплення у відповідних нормативно-правових актах.

Розробка основних напрямів і подальша реалізація системи державних гарантій та компенсацій для державних службовців з урахуванням досвіду зарубіжних країн створить умови не тільки для підвищення престижу та стабільності державної служби, а й наближення трудового законодавства та законодавства з питань соціального забезпечення до європейських стандартів, що має на меті відповідне закріплення в окремому нормативно-правовому акті, який би регулював диференційовані правові аспекти соціального забезпечення державних службовців.

Література

- [1] *Governance of social protection systems: a learning journey Module #1: Coordination* [Електронний ресурс] // *International Labour Organization*. — 2021. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action;jsessionid=vX66-V8U7fcq0ZEFCK664s5Nn4-BURToba3cs6g7Pf7yViKdM6Kf!-1064472180?id=57387>.
- [2] *Rothenbacher Franz. The Welfare State of the Civil (or Public) Servants in Europe: a Comparison of the Pension Systems for Civil (or Public) Servants in France, Great Britain, and Germany* [Електронне джерело] / *Franz Rothenbacher Mannheim*. — MZES, 2004 (*Arbeitspapiere – Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung; 74*). — Режим доступу до ресурсу: <http://www.mzes.uni-mannheim.de/publications/wp/wp-74.pdf>
- [3] *Безусий В. В. Особливості державних службовців серед інших об'єктів соціального захисту.* / В. В. Безусий // *Публічне право* / В. В. Безусий., 2012. — С. 211–217.
- [4] *Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII* [Електронний ресурс] // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
- [5] *Про схвалення Концепції реформування системи оплати праці державних службовців та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. № 622-р* [Електронний ресурс] // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2020-%D1%80#Text>

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Хаустова М. Г.,

*старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри теорії та філософії права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

Питання про співвідношення міжнародного та національного права у доктрині міжнародного права піднімалося неодноразово. Воно є вкрай важливим, адже нині умови взаємозалежності та взаємовпливу посилюються. Спостерігаються тенденції зближення міжнародного та національного права, а це призводить до універсалізації різних економічних, інформаційних, транспортних та інших зв'язків. Однак у зв'язку з цими процесами виникає гостра потреба вирішення глобальних потреб, пов'язаних з міграційними процесами, екологічними катастрофами тощо. З огляду на її значущість можна говорити про те, що проблема співвідношення міжнародного та національного права є центральною в теорії міжнародного права.

Розвиток сучасного міжнародного правопорядку потребує розв'язання актуальних проблем та пошуку їх засобів в умовах ускладнення міжнародних відносин, розвитку світової інтеграції, глобалізаційних процесів, розширення кола суб'єктів міжнародних відносин.

Питання співвідношення міжнародного публічного і національного права враховує передусім з'ясування їх *відмінностей*, які зводяться до наступного:

1) За *предметом* правового регулювання міжнародне право регулює міжнародні відносини; внутрішньодержавне право — всю сферу суспільних відносин всередині держави, які не зачіпають інтереси інших держав, за винятком колізій, що виникають між правовими системами різних держав.

2) За *суб'єктами* міжнародне право регулює відносини переважно між державами, міжнародними міжурядовими організаціями; суб'єкти внутрішньодержавного права — фізичні та юридичні особи, суб'єкти публічного та приватного права в межах території держави.

3) За *способом* створення норм у міжнародному праві норми створюються його суб'єктами для себе шляхом узгодження волі при прийнятті акта; у внутрішньодержавному праві джерела права ухвалюються уповноваженими суб'єктами, наприклад органами державної влади.

Норми міжнародного права створюють права та обов'язки тільки для суб'єктів міжнародного права. Органи державної влади та інші суб'єкти, що перебувають на території держави, безпосередньо нормам міжнародного права не підкоряються. Міжнародне право не є галуззю системи національного права, проте політико-правова дійсність міждержавних контактів і

співпраці виявляють його природу, фактори розвитку та можливості взаємодії з національним правом.

У деяких державах (Бельгія, Нідерланди) укладені ними міжнародні договори мають верховенство над національним правом, включаючи конституцію. В інших (Греція, Кіпр, Португалія) визнається верховенство міжнародних договорів над законами країни, які були прийняті як до приєднання до договору, так і після нього. В Австрії, Угорщині міжнародні договори прирівнюються за юридичною силою до закону. У деяких країнах визнається верховенство лише певних видів міжнародних договорів, які стосуються прав і свобод громадян.

Практика визнання державами *пріоритету міжнародних норм* пояснюється тим, що міжнародне право засноване на визнанні загальнолюдських цінностей, акумулює досягнення людської цивілізації, сукупний досвід багатьох країн. Міжнародне право покликане зближувати національні правові системи та є фактором розширення правового простору для спілкування народів. Воно визнає своїм суб'єктом людину, що дає їй можливість апелювати в міжнародні судові органи за захистом своїх прав і свобод, орієнтуючи законотворця на ключові міжнародні акти в галузі прав і свобод людини.

Співвідношення міжнародного і національного права передбачає *з'ясування їх системної єдності чи відокремленості* та механізму їх застосування, що окреслене у двох основних теоріях — моністичній та дуалістичній.

Моністична концепція полягає у визнанні міжнародного і національного права, як складових елементів єдиної системи права. Це звільняє від необхідності закріплення спеціальних юридичних механізмів застосування міжнародного права на національному рівні. При цьому прихильники цих концепцій розходяться тільки в питанні примату (першості, верховенства) цих правових систем: пріоритет має або міжнародне, або національне право, що має вираз у двох напрямках (різновидах) моністичної теорії: доктрині пріоритету національного права або доктрині пріоритету міжнародного права [1, с. 42].

Представники *першого* напрямку виходять із примату внутрішньодержавного права над міжнародним (німецька юридична наука XIX–XX ст.). Вони зауважують, що міжнародне право юридично є правом лише тоді, коли воно є державним правом, а держава залишає за собою свободу вирішувати, чи дотримуватися міжнародного права, чи ні, залежно від її інтересів.

Позиція прихильників *другого* напрямку обґрунтована та поширена на основі праць австрійського юриста Г. Кельзена, який ототожнював державу з корпорацією та вказував, що держава розглядається тільки як правове явище, як юридична особа, тобто корпорація. Тому й співвідношення між міжнародним правопорядком і національними правопорядками нагадує співвідношення національного правопорядку і внутрішніх норм корпорації. Моністичної теорії дотримується більшість держав, правові системи яких належать до сім'ї континентального права. До держав, які застосовують моністичну модель, належить Україна.

Дуалістична концепція наголошує, що системи міжнародного і національного права самостійні, мають власні джерела і механізми реалізації їх норм. В основі дуалістичного підходу лежить теза про те, що міжнародне право і право національне являють собою два різні правопорядки. Засновник цього напрямку Г. Трипель (Німеччина, XIX ст.) зауважив, що міжнародне і внутрішньодержавне право суть не тільки різні галузі права, а й різні правопорядки, два кола, які не більше ніж стикаються і ніколи не перетинаються.

Кінцева мета дії норм міжнародного права — їх реалізація в межах національного правопорядку будь-якої держави. Механізм такої реалізації конкретизований: а) в теорії трансформації (норми міжнародного права здійснюються тільки в разі надання цим нормам сили закону як внутрішньодержавного правового акта); б) в теорії імплементації (національно-правова імплементація норм міжнародного права передбачає трансформацію міжнародно-правових норм у закони держави завдяки механізму і нормотворчості, і правозастосування).

Дуалістичний підхід панує в сучасних умовах та визнає пріоритет міжнародно-правових джерел. Він констатований як у Декларації про державний суверенітет України (ст. X), що «визнає... пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права», так і в Конституції України (ст. 18), де встановлена юридична модель здійснення зовнішньополітичної діяльності країни за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Юридична сторона співвідношення норм національного та міжнародного права залежить від приналежності норм до різновиду джерел міжнародного права — міжнародного договору, міжнародного звичаю, нормативної резолюції міжнародної організації, судового рішення чи міжнародно-правової доктрини (додаткові джерела). В Україні сутнісне правило містить ст. 9 Конституції, яка встановила належність чинних міжнародних договорів як частини законодавства за умов згоди парламенту щодо їх обов'язковості [2]. Натомість укладення міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення необхідних змін до неї.

Порядок укладення, виконання та припинення міжнародних договорів України регулюється Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [3], Положенням про порядок укладення,

виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру, затвердженим постановою КМУ від 17 червня 1994 р. Зокрема, закон визначив статус міжнародних угод (ст. 19): «1. Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. 2. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

У постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України (п. 2) міститься роз'яснення щодо міжнародних угод, які вважаються частиною національного законодавства. Під ними слід розглядати не тільки *ратифіковані* ВРУ міжнародні договори України, а й ті міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано в *інших* формах, погоджених сторонами, наприклад, шляхом «підписання», «прийняття», «затвердження» і «приєднання», за допомогою яких держава виражає в міжнародному плані свою згоду на обов'язковість для неї договору[4].

Певні особливості має співвідношення національного права і міжнародно-правових норм у контексті інших джерел. Так, у деяких випадках згода на обов'язковість міжнародного договору для України надається не Верховною Радою, а іншими органами державної влади (Президентом, КМУ тощо). Такі договори не можуть вважатися частиною національного законодавства, однак вони є обов'язковими для України в частині, що не суперечить її Конституції та законам.

Визнання обов'язковості юрисдикції ЄСПЛ у питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, актуалізує питання про значимість рішень міжнародних судів в українській правовій системі. Зокрема, за ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. розгляд судами справ передбачає застосування ними цієї Конвенції та практики Суду як джерела права.

Норми, що закріплені у міжнародних звичаях, не є частиною національного права України. Проте якщо вони мають статус загальноновизнаних норм міжнародного права, то згідно з Декларацією про державний суверенітет України ці звичаї зберігають пріоритет над нормами національного права. Рішення міжнародних організацій також не входять до складу національного права України, але застосовуються як авторитетне джерело, наприклад, у практиці КСУ.

Крім того, внутрішньодержавна дія норм міжнародного права не вичерпується тільки їх виконанням. Так, органи державної влади повинні тлумачити норми національного права (наприклад, норми, які визначають права людини або виборчу процедуру) з урахуванням принципів і норм міжнародного права. Підсумовуючи, можливо говорити про те, що питання співвідношення норм міжнародного та норм

національного права невідповідно є одним із найважливіших в доктрині міжнародного права з огляду на складність його вирішення. Щодо цього питання існують різні концепції, які мають свої аргументи на користь відокремленості, а також взаємозв'язку даних

правових систем. Можливо зробити висновок про те, що, з одного боку, міжнародне право здійснює вплив на формування на оновлення норм національного права, а з іншого боку — саме міжнародне право відчуває на собі вплив норм національного права.

Література

- [1] Мюллерсон Р. А. Соотношение международного и национального права/Р. А. Мюллерсон. М.: Междунар. Отношения, 1994. 136 с.
- [2] Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [3] Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р./Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 50. Ст. 540.
- [4] Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Постанова 19.12.2004. № 13 При застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>

СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТІВ КОНДИКЦІЇ ТА ВІНДИКАЦІЇ

Хілюк В. В.,

*студент 1 курсу ОС магістр спеціальності «Право»
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Мезєря О. А.,

*к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Актуальність теми. Глава 83 Цивільного кодексу України чітко визначає механізм захисту та поновлення майнових прав і надає можливість застосування правових важелів для витребування майна володільцем у особи, що набула її, не маючи достатнього правового підґрунтя. Наразі типовими засобами захисту є кондикційний та віндикаційний позови, однак сутність зазначених механізмів на сьогодні не є розглянутими у достатньому обсязі у вітчизняній літературі з огляду на розбіжність думок дослідників.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язання з набуття та збереження майна без достатньої правової підстави, які також іменуються кондикційними, викладені у главі 83 Цивільного кодексу. Законодавець зобов'язує особу, яка набула або зберегла майно у себе за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави повернути потерпілому це майно чи відшкодувати його вартість [1]. Якщо ж беспідставне володіння майном призвело до здобуття прибутків не-власником або існувала можливість такого здобуття, він має компенсувати неодержаний прибуток та всі негативні наслідки, які власник зазнав через порушення його права.

Легальні підстави виникнення та застосування кондикційного зобов'язання регламентовані главою 83 ЦК України. Його суть зводиться до того, що набувач, який беспідставно збагатився за рахунок іншої особи, зобов'язаний не лише повернути майно в натурі чи відшкодувати його вартість, а й у повному обсязі компенсувати потерпілому негативні наслідки шляхом відшкодування всіх доходів, які він одержав або міг одержати від цього майна [2].

Отже, кондикційне зобов'язання покладає на набувача обов'язок повернути потерпілому неправомірно отримане чи збережене майно. У судовій практиці побутує думка, що для таких зобов'язань притаманний приріст майна в набувача без достатніх правових підстав [3].

Стаття 1212 ЦК визначає, що до підстав виникнення зобов'язання з повернення беспідставно набутого майна варто віднести набуття чи збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої (потерпілого); набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала [1].

Віндикацією є позадоговірна вимога власника про повернення майна з чужого незаконного володіння.

Верховний Суд у своїй постанові зазначив, що умовами звернення з віндикаційним позовом є те, що: позивач є власником майна, який фактично втратив володіння річчю; відповідач є незаконним володільцем; власник і володільць не перебувають у договірних відносинах; предметом позову може бути тільки індивідуально визначена річ, яка на момент розгляду спору повинна існувати в натурі [4].

Питання співвідношення кондикції та віндикації як механізму захисту порушених прав є досить спірним, оскільки єдиного трактування серед науковців наразі немає. Розбіжність виникає не тільки щодо визначення суміжних ознак і відмінностей та переходу від одного позову до іншого, але й питання розмежування та конкуренції цих засобів захисту у цивільному праві.

Протягом тривалого часу вітчизняні вчені здійснювали спроби виявлення загальних рис кондикційного та віндикаційного позовів. Зокрема, зауважується, що порівнювані вимоги відносяться до числа позадоговірних правовідносин; вони можуть бути пред'явлені особі, що опинилася в становищі відповідача в результаті як добросовісної, так і недобросовісної поведінки; при визначенні обсягу стягнення в обох випадках береться до уваги майнова сфера відповідача, а не позивача; в обох випадках майно витребується від незаконного власника [5, с. 11].

Після проведення аналізу найпоширеніших точок зору щодо розмежування досліджуваних інститутів, хотілося би відзначити погляд С. А. Сініцина, який визначає такі критерії розмежування:

– по-перше, кондикційний позов може бути пред'явлений до будь-якої особи, яка без встановлених законом, іншими правовими актами або правомочинном підстав набула або зберегла майно за рахунок іншої особи. На відміну від віндикації, той факт, що правопорушник фактично володіє річчю, не має істотного значення у випадку кондикції;

– по-друге, у випадку повернення беспідставного збагачення в натурі відсуджене майно необов'язково повинно бути тим самим, що було втрачене власником;

– по-третє, на відміну від віндикації, беспідставне збагачення може бути витребуване не лише в натурі, а й в грошовому еквіваленті;

– по-четверте, при пред'явленні віндикаційного позову суб'єктом активної легітимації виступає

власник або титульний володілець, а у випадку кондикції позивач абсолютно не зобов'язаний відповідати зазначеним вимогам [6, с. 23].

З вищевикладеного витікають такі висновки:

Суб'єктний склад неналежного набувача за кондикційним позовом є ширшим, ніж за віндикаційним, оскільки включає не тільки осіб, які можуть виступати на стороні відповідача при віндикації, але й осіб, при притягненні яких до відповідальності факт володіння річчю немає істотного значення.

Також, за кондикційним позовом, поверненню може підлягати не тільки те майно, що було виключено з фактичного володіння правовласника, але й інше майно, що не відповідає розміру безпідставного збагачення. Водночас віндикаційний позов має за мету повернення саме тієї речі, що вибула з володіння потерпілого.

У той час як віндикація передбачає виконання обов'язку в натурі, кондикція ж передбачає альтернативний варіант за умови неможливості повернення майна — повернення грошової суми, яка є відповідною розміру збагачення.

Так само за віндикаційним позовом не можуть бути витребувані речі, які визначені родовими ознаками (крім випадків, коли речі, що мають єдині загальні властивості для речей даного виду, набувають ще й індивідуально визначені властивості та зберігають їх до моменту пред'явлення позову, за допомогою чого власник може відрізнити свої речі від інших — скажімо, кава в зернах у посилці, на якій збереглися пломби). Якщо ж річ неможливо відокремити від усіх інших однорідних речей, то майнові інтереси власника можуть бути захищені іншими засобами — позовами про відшкодування шкоди чи про повернення безпідставно придбаного майна.

Ці висновки підтверджують думку, що кондикційна і віндикаційна вимоги є подібними та, можна ствердити, що віндикація є частковим випадком кондикції. Певні дослідники відстоюють думку, що кондикційний позов не є конкурентом віндикаційного, тому що об'єкти позовних вимог є взаємовиключними, що, зі свлого боку, визначає можливість застосування правил про кондикцію стосовно віндикації як субсидіарних [7, с. 97].

Також слід зауважити, що саме встановлена законодавцем субсидіарність застосування кондикції і є тим універсальним критерієм, який дає змогу відмежувати її від інших способів захисту цивільних прав.

На цей час загальною позицією правової доктрини є те, що віндикація — це речово-правовий засіб захисту, у той час як кондикція — зобов'язально-правовий. Вона підкріплюється тим, що предметом такого позову є тільки визначена річ, яка не може бути витребувана за правилами зобов'язання із безпідставного збагачення. Якщо узагальнити розбіжності у предметі кондикційного та віндикаційного позовів, виходить, що прив'язка до фактичного існування речі, що була виключена з користування володільця, має

суттєве значення лише для віндикації. Для кондикції немає значення, чи існує сама річ у просторі, оскільки, як вже зазначалося, цей інститут передбачає як повернення речі у натурі, так і повернення у грошовому еквіваленті.

Якщо суб'єктом віндикаційного позову виступає власник, який втратив фактичне володіння майном, то у випадку кондикційного позову суб'єктом виступатиме особа, яка позбавлена титулу власника. Тому в разі задоволення кондикційного позову відповідача позбавляють права на вилучене у нього майно. Навпаки, за віндикаційним позовом вилученню підлягає індивідуально визначена річ, яка в склад майна відповідача не входить. Жодних прав на цю річ у нього немає, а тому у випадку її вилучення відповідача права на річ не позбавляють [8, с. 137]. Слід також зазначити, що до суб'єктного складу кондикційного зобов'язання також може долучатися особа, яка має право на набуття права власності та законне володіння, але не набула його внаслідок діянь боржника. Тобто коло осіб, що можуть пред'явити кондикційний позов, ширше, ніж суб'єкти, що мають право на віндикацію.

Обидва позови є способами захисту права власності, але аж ніяк не мірами відповідальності, оскільки на особу, що заволоділа майном без достатнього правового підґрунтя, покладається обов'язок повернути це майно потерпілому, який не є мірою відповідальності, тому що наслідком цього обов'язку не є майнові втрати. Таким чином ми доходимо висновку, що досліджувані інститути мають відновлювальний характер, метою яких є саме поновлення і захист порушених чи оспорюваних суб'єктивних прав. Інакше кажучи, власник може пред'явити кондикційну вимогу тільки тому, кому була безпосередньо передана річ у користування, тобто така вимога є відносною, у той час як віндикаційний позов може бути пред'явлений будь-кому, у кого власник виявить своє майно, тобто така вимога носить абсолютний характер.

Вимоги з кондикції або віндикації виникають з відносин, що не були засновані на договорі. Умовою застосування віндикації є відсутність договірних зв'язків між сторонами спору — власником та набувачем, тобто майно переходить до фактичного володільця на правовій підставі, яка оспорується власником, проте за жодних обставин такою підставою не може бути укладений з власником договір.

Отже, безпідставне збагачення охоплює усі випадки витребування майна з володіння ним особою, яка не має достатнього правового підґрунтя. Саме відсутність правових підстав не створює і не надає титулу набувачу через незаконність такого набуття. Власнику такого майна достань пред'явити вимогу для повернення його у володіння. З огляду на вищевикладені підстави розмежування двох досліджуваних інститутів, можна дійти одностайного висновку: інститути кондикції та віндикації не є конкурентними, а є подібними, оскільки віндикаційний позов слід розглядати як типовий випадок кондикційного.

Література

- [1] Цивільний процесуальний кодекс України від 30.06.2021 № 1588-IX [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
- [2] Постанова Верховного Суду від 5 березня 2020 року у справі № 910/9665/17. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88149746>.
- [3] Постанова Верховного Суду від 4 червня 2020 року у справі № 290/815/17. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89649145>.
- [4] Постанова Верховного Суду від 01.04.2020 р. у справі № 372/6055/14-ц. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88961796>
- [5] Шамишов А. А. Обязательства из неосновательного приобретения или сбережения: [учеб. пособ.] / А. А. Шамишов. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. — 11 с
- [6] Сеницын С. А. Виндикация, реституция и кондикция: проблемы соотношения / С.А. Сеницын // Законодательство. — 2003. — № 8. — С. 18–27.
- [7] Ровный В.В. Проблема «конкуренции исков» в современном гражданском праве / В.В. Ровный // Государство и право. — 2003. — № 3. — С. 96–100.
- [8] Толстой Ю.К. Обязательства из неосновательного приобретения или сбережения имущества (юридическая природа и сфера действия) / Ю.К. Толстой // Вестник Ленинградского университета. — 1973. — № 5. — С. 135–149.

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА РІВНІ ГРОМАД:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ

Винник О. О.,
*студентка 1 курсу освітнього рівня магістр 081 «Право»,
групи Пр-214зм
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

Науковий керівник:
Татаренко Г. В.,
*к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина відіграє провідну роль у сучасному світі, оскільки рівень їх дотримання та захисту є показником розвитку правової та демократичної держави. Окреме місце у переліку прав, визначених законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами, посідає право на свободу пересування та вільного вибору місця проживання. Вказане право є одним із основоположних прав і свобод людини та громадянина, адже для задоволення власних потреб та бажань особа повинна мати певну свободу в діях, проте воно досить часто обмежується, що має негативні наслідки. Відповідно, неможливість реалізації особою права на свободу пересування фактично є перешкодою для забезпечення низки інших конституційних прав.

Конституція України, як основний закон держави, передбачає, що «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну» [1]. Аналогічне положення зазначене у спеціальному акті — Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [2]. Проте таке право не є абсолютним, оскільки у певних випадках, передбачених законодавством, воно може обмежуватися.

Так виникає питання щодо розуміння сутності та правової природи права на свободу пересування. На думку Кохановської О. В., «свобода пересування передбачає право громадянина вільно пересуватися у межах держави, право на вибір місця перебування, право на вільний виїзд за межі своєї держави, а також право на безперешкодне повернення у свою країну» [3, с. 158].

Мерник А. М. у своїх дослідженнях висловила думку щодо обмежень прав людини і громадянина й зазначила, що «права людини можуть і в певних випадках повинні правомірно обмежуватися задля забезпечення спільного інтересу» [4]. Ми погоджуємося

з вищезазначеною думкою, адже вважаємо, що обмеження можуть мати місце, якщо вони сприятимуть вирішенню чи поліпшенню складної ситуації, будуть спрямовані на захист інтересів суспільства, будуть доцільними, продуманими та ефективними у кожному конкретному випадку, коли вони застосовуються. Окрім цього, вважаємо, що у таких обмеженнях мають бути чітко визначені межі втручання. Зокрема, у право на свободу пересування вони мають здійснюватися на підставі закону, мають бути необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших осіб. Прикладом може слугувати запровадження заходів, які були спричинені розповсюдженням коронавірусної інфекції COVID-19. Пандемія стала справжнім викликом, загрозою для життя та здоров'я людей. Загальновідомо, що карантинні заходи внесли значну кількість змін у життя всього світу, у тому числі в гарантовані права і свободи громадян, проте вони спрямовані на обмеження розповсюдження вірусу й, відповідно, поширенню захворювань.

Обмеження прав і свобод людини — це інститут права, складовою якого є взаємопов'язані й узгоджені між собою норми всіх галузей права, які встановлюють умови, підстави, порядок та механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Основним джерелом інституту обмеження прав у нашій державі є Конституція України, як акт вищої юридичної сили. У ст. 21 Конституції зазначено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», а у ст. 22 Конституції зазначено, що «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1]. Так ст. 33 Конституції України передбачає, що «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1], проте сам перелік

випадків, коли це право може бути обмежено, не наведений. Лише у статті 64 Конституції є посилання на те, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, зокрема, на свободу пересування та право на вільний вибір місця проживання [5].

У ч. 4 ст. 313 Цивільного кодексу України також зазначено, що «фізична особа може бути обмежена у здійсненні права на пересування лише у випадках, встановлених законом» [6].

У Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», який є спеціальним законом, що регулює право на свободу пересування, обмеження, які можуть застосовуватися до права на свободу пересування, умовно поділено на дві групи, одна з них стосується обмежень пересування та вільного вибору місця проживання на певних територіях, а інша — обмежень щодо певних категорій фізичних осіб [5]. Так, у ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» передбачені територіальні обмеження пересування осіб та обмеження свободи пересування стосовно певних категорій фізичних осіб. Окрім цього, зазначено, що «свобода пересування може бути обмежена і в інших випадках, передбачених законом» [2]. Проте у ст. 12 вказаного Закону не наведений вичерпний перелік підстав для обмеження права на свободу пересування.

Таким чином, у Конституції України, Цивільному кодексі України та Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» не передбачений вичерпний перелік підстав для обмеження права на свободу пересування. Вважаємо існування такої прогалини значним недоліком, адже відсутність чіткого переліку може стати підставою для зловживання суб'єктами владних повноважень

правами особи та призвести до порушення основоположних прав і свобод людини, що суперечить ст. 23 Конституції України.

Зі свого боку, Голубка І. І. у своїх дослідженнях також підкреслив, що у ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» безпосередньо сам порядок встановлення обмежень, які зазначені у ст. 12 Закону, визначається іншими нормативно-правовими актами [5]. Ми підтримуємо таку думку, адже у певних випадках такі обмеження регламентуються не законами, а підзаконними нормативно-правовими актами. Внаслідок цього виникає суперечність та питання відповідності такої практики ч. 1 ст. 33 Конституції України, де зазначено, що гарантується свобода пересування, але «за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1]. Також виникає питання щодо трактування терміну «закон» в Конституції України, адже не зрозуміло, мається на увазі певний вид нормативно-правового акта чи все законодавство України.

Зважаючи на вищезазначене можна зробити висновок, що свобода пересування є однією з фундаментальних свобод людини, яка тісно пов'язана з реалізацією інших, не менш важливих прав і свобод людини. Проте існують певні обмеження у реалізації цього права, які, на нашу думку, в законодавстві України не є цілком узгодженими, тому воно потребує змін. Перш за все необхідно внести зміни до ст. 33 Конституції: формулювання «...за винятком обмежень, які встановлюються законом» замінити на «...за винятком обмежень, які встановлюються законодавством», що суттєво розширить перелік нормативно-правових актів, якими регулюється право на свободу пересування. Також було б доцільно у законодавстві України зазначити вичерпний перелік підстав для обмеження права на свободу пересування.

Література

- [1] Конституція України від 28.06.1996 Відомості Верховної Ради України — 1999. — № 20-21. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [2] Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>
- [3] Кохановська О.В. Проблеми реалізації права на свободу пересування в Україні і практика Європейського суду. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 157-163. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8370>
- [4] Мерник А. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти А. М. Мерник, В. О. Кузьміна, Б. М. Бурлаков Юридичний науковий електронний журнал. — 2020. — №2 — С. 42-46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf
- [5] Голубка І. І. Конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право І. І. Голубка. — Ужгород, 2016. — 240 с.
- [6] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 2341-III (із змінами та доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЖИТЕЛІВ ОРДЛО: ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ТА РЕАЛІЇ

Савочка К. С.,

*студентка 1 курсу освітнього рівня магістр 081 «Право»,
групи Пр-214зм
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Северодонецьк, Україна*

Науковий керівник:

Котова Л. В.,
*к.ю.н., доцент, заступник декана
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Северодонецьк, Україна*

Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 стала масштабною, глобальною кризою нашого часу, а також найбільшим викликом, з яким ми досі стикалися. На жаль, пандемія потягнула за собою також інші негативні наслідки: вона стала «наживою» для порушення прав жителів окремих районів Донецької та Луганської областей (далі — ОРДЛО).

Починаючи з березня 2020 року окупаційні адміністрації Російської Федерації в ОРДЛО постійно перешкоджають виїзду громадян України з тимчасово окупованої території через КПВВ до України. Так, більшість КПВВ на адміністративній межі з ОРДЛО періодично не працювали або працювали в обмеженому режимі.

У такій ситуації єдиним шляхом для виїзду громадян з тимчасово окупованої території був виїзд через тимчасово непрацюючі пункти пропуску на україно-російському кордоні. Проте працівники державної прикордонної служби масово складали постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 204-2 КУпАП, згідно з якою порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї тягне за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені групою осіб або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1]. На цей час це становить від 1 700 до 3 400 гривень, а при повторному порушенні — від 3 400 до 5 100 гривень.

Мешканці тимчасово окупованих територій, зі свого боку, мають потреби візитів на підконтрольну територію України з різних причин, у першу чергу, пов'язаних з необхідністю отримання медичної допомоги, пенсійних виплат, документів чи навчання. Але у зв'язку з діями держави-агресора десятки тисяч громадян України, не маючи інших шляхів, змушені виїжджати з тимчасово окупованої території із порушенням законодавства України.

Окрім цього, постанови про адміністративні правопорушення нерідко складаються з порушенням вимог чинного національного та міжнародного законодавства.

По-перше, під час винесення постанови про адміністративне правопорушення посадові особи не ознайомлюються із жодним доказом, який би встановлював наявність адміністративного правопорушення. Принцип 7 Рекомендації N R (91) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо адміністративних санкцій від 13.02.1991 р. передбачає обов'язок адміністративного органу нести тягар доведення як складову презумпції невинуватості та звільняє особу від обов'язку доводити свою непричетність до скоєного правопорушення [2].

По-друге, під час винесення постанови про адміністративне правопорушення обмежені у своєму праві скористатися юридичною допомогою адвоката або іншого фахівця в галузі права. Верховний Суд у своїй постанові від 18.02.2020 року у справі № 524/9827/16-ц від 18.02.2020 року зазначив, що невжиття дій щодо надання особі можливості реалізувати своє право на отримання правової допомоги тягне за собою закриття справи щодо адміністративного правопорушення [3].

По-третє, громадянам, яким складають постанови, не зачитують та не роз'яснюють їхні права як особам, що притягуються до адміністративної відповідальності, а лише надають заготовлений бланк про те, що начебто вони прочитали та зрозуміли свої процесуальні права, що порушує п. 5 розділу III Інструкції з оформлення посадовими особами державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення, затверджену Наказом міністерства внутрішніх справ України 18.09.2013 року № 898 [4].

Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» (далі — Закон), яким встановлено, що до громадян України, які проживають на тимчасово

окупованих територіях України, на період дії карантину або на час блокування діяльності контрольних пунктів в'їзду-виїзду не застосовуються адміністративні стягнення та заходи впливу за адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзду з неї, якщо такі порушення настали з підстав гуманітарного характеру, визначених Кабінетом Міністрів України[5].

З прийнятим Законом скасовуються штрафи та інші заходи впливу щодо громадян України, які були змушені виїжджати з тимчасово окупованої території із вимушеним порушенням законодавства. Прийняття закону було важливим кроком для дотримання прав жителів тимчасово окупованої території, а саме усунення перешкод для реалізації свого права на вільне пересування з тимчасово окупованої території до інших регіонів України.

Хоча з прийняттям закону про незастосування адміністративного стягнення та заходів впливу за адміністративні правопорушення з підстав гуманітарного характеру зменшилась кількість випадків притягнення громадян України за вказане правопорушення, вони все ж таки залишилися.

Але чому громадянин України повинен притягуватися до адміністративної відповідальності та сплачувати штраф лише за те, що йому потрібно було повернутися до своєї держави, з будь-якої причини, незалежно від того, чи є ця причина гуманітарного характеру чи ні?

З огляду на зазначене вище ми вважаємо, що потрібно внести зміни до Закону № 5478 від 11.05.2021 року такого змісту: «Установити, що до громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, на період дії карантину або на час блокування діяльності контрольних пунктів в'їзду-виїзду не застосовуються адміністративні стягнення та заходи впливу за адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзду з неї».

Прийняття таких змін є надзвичайно важливим для громадян України, що мешкають на тимчасово окупованих територіях. Адже лише в такий спосіб вони відчують себе частиною нашої демократичної країни, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Література

- [1] Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
- [2] Рада Європи. Рекомендація R (91)1 Комітету міністрів державам — членам стосовно адміністративних санкцій від 13.02.91 р. // Ліга: Закон: комп'ютер.- прав. система / Всеукр. мережа розповсюдження прав. інф. Версія 8.2.3. — Київ, 2012.
- [3] Постанова Верховного Суду у справі № 524/9827/16-ц від 18.02.2020 року URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87657275>
- [4] Інструкції з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1729-13#Text>
- [5] Закон України «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1583-20#Text>

МЕНТАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Татаренко Г. В.,

к.ю.н. доцент,

завідувачка кафедри конституційного права

юридичного факультету

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєверодонецьк, Україна

Останні два роки в українському суспільстві відбувається активне обговорення концепції державної політики перехідного періоду. На розгляд Верховної Ради було винесено декілька законопроектів, зокрема: проект Закону про особливості державної політики перехідного періоду № 5844-2 від 31.08.2021 (від партії «Європейська солідарність»), проект Закону про засади реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій України № 5844-1 від 31.08.2021 (від команди Національної платформи примирення і єдності), а також урядовий законопроект «Про засади державної політики перехідного періоду» № 5844 від 09 серпня 2021.

Усі запропоновані проекти отримали висновки від Головного науково-експертного управління та були винесені на громадські обговорення. Проект «Про засади державної політики перехідного періоду» № 5844 (далі: законопроект № 5844) було передано на розгляд Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), яка 18 жовтня 2021 р. надала висновок, що містить як схвальні, так і критичні положення стосовно змісту законопроекту.

Пропонуємо детальніше зупинитися на розгляді окремих положень саме законопроекту № 5844, як такого, що має найбільш реальні перспективи щодо остаточного ухвалення та введення в дію.

Законопроект № 5844 є рамковим актом, метою якого є належне законодавче врегулювання державної політики перехідного періоду та розробка «...комплексу заходів із протидії збройній агресії Російської Федерації проти України, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення державного суверенітету України, відновлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях, подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України, реінтеграції тимчасово окупованих (деокупованих) територій та їхніх мешканців, розбудови сталого миру та неповторення окупації» [1]. У подальшому втілення конкретних заходів з переліченого комплексу буде здійснюватися у рамках інших нормативно-правових актів, прийняття яких передбачено цим законопроектом.

Увагу привертають окремі проблемні, на наш погляд, нюанси галузевої термінології, що містяться у законопроекті, які у майбутньому можуть викликати проблеми щодо встановлення їх змісту. Зокрема, Стаття 1 «Визначення термінів» п. 13 законопроекту

серед комплексу заходів перехідного періоду називає відновлення сталих соціальних зв'язків громадян України, які проживають на тимчасово окупованих (деокупованих) територіях, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на цих територіях.

По-перше, не визначена інша сторона зв'язків, у тому числі соціальних, з якою такі особи будуть їх відновлювати. По-друге, відсутнє конкретне розкриття змісту зазначених зв'язків. Стаття 28 «Захист прав і свобод цивільного населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях» п. 4 передбачає сприяння налагодженню та підтриманню соціальних зв'язків. Стаття також не містить визначення «соціального зв'язку» та розкриття змістовного навантаження цієї категорії з урахуванням специфіки сфери застосування — перехідного та постконфліктного періодів.

На наш погляд, задля формування та правового забезпечення втілення системи заходів перехідного періоду для відновлення сталих соціальних зв'язків необхідно встановити їх зміст, предмет, види, визначити суб'єктів та учасників відносин з відновлення та підсилення соціальних зв'язків, що існують у перехідний період. Слід зазначити, що правового, законодавчо закріпленого визначення поняття соціальних зв'язків не існує, а соціологія визначає поняття «соціальних зв'язків» як «... зв'язки індивідів один з одним, а також їхні зв'язки з явищами і процесами навколишнього світу, що складаються в ході їх практичної діяльності. Сутність соціальних зв'язків виявляється в змісті та характері соціальних дій особистостей, чи, інакше кажучи, у соціальних фактах. Соціальні зв'язки носять об'єктивний характер, тобто їхнє встановлення не залежить від волі та примх індивідів, а диктується, передусім, тими соціальними умовами, у яких живуть і діють люди, що складають ту чи іншу соціальну спільність».

Соціальний зв'язок визначають як «... набір фактів, що детермінують спільну діяльність людей у конкретних суспільствах і в конкретний час для досягнення визначених цілей» [2, с. 88]. Існує визначення соціальних зв'язків через здійснення соціальних дій, що виражають залежність і сумісність людей або груп. За характером регуляції таких соціальних дій, що формують зв'язки розрізняють: формальні та неформальні соціальні зв'язки та легальні й нелегальні зв'язки. Формальні та легальні зв'язки мають чіткий механізм їх реалізації, базуються на офіційному унормуванні, можуть підтверджуватися різного роду правовими

документами, мають визначений суб'єктний склад, до якого входять, у тому числі, суб'єкти управління. Неформальні зв'язки базуються на міжособистісних контактах, мають морально-звичаєву базу, формуються за схильностями та інтересами людей. Нелегальні зв'язки мають протиправну природу, яка, в умовах кризових станів, як-от збройний конфлікт, може бути спровокована недоліками правового регулювання зв'язків, недорозвинутістю легальних процедур, створенням штучних перепон для формальних та неформальних соціальних дій.

В ситуаціях тривалого збройного конфлікту йдеться про втрату, порушення, складнощі у підтримці та налагодженні соціальних сімейних, родинних, національно-патріотичних і професійних зв'язків. Під час збройних конфліктів особливо страждають вразливі категорії осіб, які й раніше були обмежені у своїх можливостях: люди похилого віку, діти, люди з інвалідністю, жінки, поранені, психічно хворі люди, внутрішньо переміщені особи, біженці та ін. Також до постраждалих осіб загалом відносяться особи, що проживають по обидва боки «лінії зіткнення» та мають прагнення, потреби щодо соціальної комунікації між собою, органами влади, неформальними структурами суспільства, але не в змозі реалізувати ці прагнення та потреби через перепони, пов'язані з конфліктом.

На зменшення наслідків впливу збройного конфлікту на систему соціальних зв'язків спрямована концепція соціальної згуртованості, яка знайшла законодавче закріплення у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, в якій зазначено, що «Стратегічною метою державної регіональної політики є розвиток та єдність, орієнтовані на людину, гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні». Першою стратегічною ціллю Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки встановлено «формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» [3]. Соціальна згуртованість

може полягати в розвитку такого вектору політики перехідного періоду, як соціальна інтеграція населення тимчасово окупованих (деокупованих) територій з підконтрольною уряду територією України.

Соціальну згуртованість визначають як «якість відносин між окремими особами та групами у суспільстві (горизонтальний аспект), а також між людьми та інституціями, які їх обслуговують (вертикальний аспект). ... як зв'язки та взаємодії, які стимулюють осіб залишатися приналежними до групи, спільноти. Соціальна згуртованість проявляється через членство, зв'язки та ставлення. Наприклад, індикаторами згуртованості може бути поява членства у спільнотах, залучення в організації, приналежність особи до певної ідентичності, міжособистісні зв'язки, структури суспільних мереж та ін.» [4].

Показником досягнення певного рівня згуртованості є готовність, здатність суспільства до спільних дій, а поштовхом, приводом до утворення такої спільноти можуть бути саме соціальні зв'язки, як такі, що є близькими, особистісними, ментально спільними.

Таким чином, у перехідний період, в контексті підтримки соціальних зв'язків важливу роль можуть відігравати саме інститути громадянського суспільства: діалогові платформи, гуманітарні рухи, молодіжні рухи, освітні та культурні ініціативи, волонтерські рухи, а також міжнародні гуманітарні організації. Роль держави у цей період полягає у створенні прозорого, доступного правового забезпечення та механізму реалізації прав та свобод особи та громадянина, створення інфраструктурних об'єктів (наприклад, забезпечення сучасним обладнанням пунктів перетину «лінії зіткнення», що тісно пов'язано зі свободою пересування); проведення виваженої просвітницької політики; патріотичного, політичного виховання; просування ідеї ідентичності. Гадаємо, що проекти законодавства про перехідний період мають містити визначення напрямів, методів, суб'єктів комплексу заходів перехідного періоду щодо відновлення сталих соціальних зв'язків.

Література

- [1] *Проект Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» № 5844*: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625 (дата звернення 29 листопада 2021 р.)
- [2] Лукашевич М. П., Туленков М. В. *Л84 Соціологія. Загальний курс: Підручник*. — К.: Каравела, 2004. — 456 с.
- [3] «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 29 листопада 2021 р.)
- [4] Friedkin N. E., Vol. 30:409-425 (Volume publication date 11 August 2004).

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

ЮРИДИЧНА КОЛІЗІЯ: НЕДОЛІК ЗАКОНОДАВСТВА ЧИ ІНДИКАТОР ДЛЯ ЗМІН ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

*Андрєєв А.,
магістрант групи ПР-204зм
юридичного факультету
СНУ ім. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

*Розовський Б.Г.,
д. ю. н., професор, зав. кафедри правознавства,
юридичний факультет
СНУ ім. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Континентальна правова система, що заснована на римську праві, так само як і англо-саксонська, не є довершеними. Кожна з них має свої внутрішні розбіжності, що виникають у процесі їх еволюційного розвитку. Не можна сказати, що якась із них є кращою або досконалішою. Будь-яка система, яacob б ідеальною вона не здавалась, завжди матиме певні недоліки та протиріччя. Становлення держав та формування між суб'єктами суспільно-правових відносин часто відбувалися стихійно і незаплановано, іноді під бурхливим впливом багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Очевидно, що ці фактори могли вплинути на розвиток суспільно-правових відносин і стати причиною певних розходжень та протиріч у нормативно-правових актах, які приймалися в досить різних обставинах та з певним відрізком часу. Таким чином, досить об'єктивною є причина появи суперечливих нормативних актів, що регулюють один предмет відносин.

Актуальність вибраної теми полягає у тому, що зіткнення правових норм або колізії у праві є темою частих дискусій та досліджень. Правові колізії досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими вже не одне десятиліття, але відповіді на питання, чи це недолік, чи навпаки певна відправна точка у процесі вдосконалення та наведення ладу в законодавчій системі, так і не знайдені. Багато вчених аналізують поняття колізії та класифікують її за певними характерними ознаками та властивостями, але тому, який вплив на розвиток та реформування законодавства та правової системи в цілому вони здійснюють, приділяється дуже мала увага.

Серед вчених, що досліджували аспекти юридичних колізій, слід відзначити таких: М. Матузов, П. Рабінович, Ю. Тихомиров, М. Богуславський, О. Скакун, Ю. Тодик, С. Погребняк, Т. Савченко, А. Козуліна, О. Лавринович, Д. Михайлович, В. Мельник, М. Галянтич та інші.

Досліджуючи природу та сутність таких розходжень, дуже корисним буде звернутись до наукової думки С. Мюнзера, дослідника зі Школи права Єльського університету. У своїй науковій праці стосовно правових конфліктів він зазначає, «що закон є

результатом людської поведінки, зокрема людських вольових актів і рішень, з яких випливають його норми, а людська поведінка не завжди відповідає раціональному». Мюнзер наголошує на тому, «що людська воля не так раціональна, а поняття юридичної сили не настільки сформоване, щоб запобігти появі суперечливих юридичних норм, і логіка не в змозі забезпечити таку гарантію». Він також розкриває причини виникнення таких суперечливих норм: «тиск, що схиляє посадових осіб в протилежні сторони, або через людську тупість, забудькуватість, зіпсованість» [1]. Якщо узагальнити вищесказане американським дослідником, основною причиною зіткнень правових норм є так званий людський фактор, тобто природна недосконалість людини, що впливає на появу суперечливих юридичних норм та актів.

М. Богуславський вважає колізією «зіткнення» [2, с. 83]. Ю. Тихомиров має більш широкий підхід до розуміння та дає визначення юридичної колізії як «суперечності між існуючими правовими актами та інститутами, правопорядком та намірами і діями щодо їх зміни, визнання або відторгнення» [3, с. 43]. О. Скакун дає дуже докладне визначення юридичної колізії — «це загальний термін, у якому визначаються формальні суперечності або розбіжності всередині юридичної системи держави, супроводжені уповноваженими суб'єктами нормотворчості, правозастосування, правотлумачення та заважають злагодженому її функціонуванню, під юридичними колізіями розуміють розходження чи суперечність між окремими нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті ж або суміжні суспільні відносини, а також суперечності, що виникають у процесі правозастосування та здійснення компетентними органами й посадовими особами своїх повноважень» [4, с. 424]. С. Мюнзер в природі юридичної колізії вбачає проблему тоді, «коли два дозвільних правила суперечать один одному, оскільки їх спільне дотримання логічно неможливо, тому вони будуть суперечити одне одному» [1]. В законодавчій енциклопедії Правової школи Корнельського університету поняттю правовий конфлікт надається визначення, як «різниця між законами двох або

більше юрисдикцій, що мають певний зв'язок зі справою, результат вирішення якої залежить від того, якої саме юрисдикції буде використовуватися закон для вирішення кожного спірного питання» [5]. Тобто як у системі континентального кодифікованого права, та і в системі загального англо-саксонського поняття конфлікту права або колізії існує та досліджується вченими. Ба більше, розуміння терміну в обох при- близно однакове.

Ю. Тихомиров виділяє «властиві ознаки юридичних колізій: законна процедура розгляду колізій; використання і оцінка доказів у юридичній суперечці; наявність органу, уповноваженого вирішувати колізії; визнання обов'язкової сили рішень з даного спору, як в силу досягнутої згоди, домовленості, примирення сторін, так і імперативних приписів відповідного органу; компенсація, тобто застосування санкцій і відшкодування збитків та упущеної вигоди, відновлення колишнього юридичного стану одного або всіх суб'єктів» [6].

О. Скакун розділяє колізії на «темпоральні або часові; ієрархічні або субординаційні; змістовні або сутнісні колізії. Темпоральна колізія виникає внаслідок введення в дію в різний час двох і більше нормативних актів одного рівня з одного і того самого питання, що мають розбіжності. Ієрархічна колізія виникає внаслідок введення в дію двох суперечливих нормативно-правових актів з одного питання двома різними ієрархічно субпідрядними органами. Змістовна колізія виникає при введенні в дію загальних і спеціальних нормативних актів, коли норма одного акта суперечить нормі іншого акта через частковий збіг обсягів їх регулювання та викликаний специфікою суспільних відносин» [7].

Ю. Тихомиров схильний вважати, що «колізія норм права як феномен права володіє комплексом самостійних і специфічних ознак, характерних для подібних правових категорій. Обов'язковою ознакою колізійного зіткнення є автономність колізії. Під автономністю існування колізійних норм треба розуміти факт їх наявності незалежно від мислення усвідомленого сприйняття даного протиріччя суб'єктом правозастосовчого процесу. Колізія може існувати і до її виявлення в процесі правозастосовчої практики. Характеризуючи колізії, не можна обмежуватися зазначенням або протиріччя, або тільки відмінності, оскільки колізія може виступати і як перше, і як друге. В одних випадках колізія норм носить суперечливий характер, тобто рішення, що містяться в нормі, взаємно виключають одна одну, є полярними. В інших випадках вона виступає як відмінність, неузгодженість норм права. У цьому вбачається чергова ознака колізії — стан протиріччя або відмінності декількох норм права» [8, с. 102].

Більшість авторів та дослідників вважають колізією як протиріччя, так і зіткнення правових норм. Деякі з них намагаються класифікувати колізії за певними ознаками, такими як ієрархія, час та зміст, інші досліджують особливості правозастосування суперечливих норм, інші лише розділяють їх на типи, треті досліджують саме особливості їх правозастосування.

Узагальнюючи науково-дослідницьку думку багатьох вчених, при чому різних правових сімей, можемо дійти висновку про основні причини виникнення правових колізій: логічні помилки, людська недосконалість та певний часовий відрізок між виданням різних нормативних актів, що регулюють один і той самий предмет правових відносин. Аналізуючи причини та природу правових колізій, одразу ж виникає питання: чи насправді колізії є недоліком у праві, чи, може, навпаки, це протиріччя дає певний поштовх для вдосконалення або скасування вже застарілого нормативного акта, оскільки з'явився новий, що є більш логічним та послідовним.

Очевидно, що право не є схоластиком, тобто не існує самостійно від суспільних відносин, а живе та розвивається паралельно із розвитком суспільства, з яким воно нероздільно пов'язане. Закон же є писаним правом, що закріплене у нормативному акті у певний момент часу. Саме у момент закріплення права у формі закону воно відповідає розумінню того чи іншого поняття із правової точки зору. У цей час між ними можна поставити знак рівності. Як відомо, не завжди право кореспондується із законом. У деяких випадках між ними можуть виникати певні протиріччя. Природа їх виникнення є очевидною: закон — це письмовий акт закріплення права, а право є своєрідним феноменом, справедливістю, тому уявлення про право може з часом змінюватися, іноді навіть зовсім у протилежному напрямку. Це породжує певні протиріччя та суперечності щодо того чи іншого питання, адже не завжди вдається своєчасно внести зміни до нормативного акта, у зв'язку зі зміною підходу до розуміння права або певного предмету суспільних відносин.

Досліджуючи природу колізійності права, можна із впевненістю сказати про те, що законодавець не завжди встигає вносити зміни до письмових актів відповідно до розуміння права в суспільстві. Інший фактор, що спричиняє появу двох суперечливих норм, є природна еволюція людини, що здатна до самовдосконалення та розуміння помилок. Ніхто не є ідеальним, а тому, не беручи до уваги вже наявний нормативний акт, законотворець видає новий, як більш досконалий та довершений. Ця обставина породжує появу автономної колізії, про яку ще ніхто не може навіть здогадуватися, але вона вже існує.

Безсумнівно, що поява колізій у законодавстві є певною мірою недоліком або навіть упущенням. Однак цей факт свідчить про те, що право у суспільстві живе й еволюціонує, а правова думка з часом вдосконалюється. Через виникнення суперечностей та протиріччя законодавець не має вибору та зобов'язаний навести лад у системі, роблячи її таким чином більш узгодженою та логічно послідовною. Отже, можна резюмувати цю думку таким чином, що правові колізії, які виникають, є певним сигналом до дії. Вони служать індикатором наявних помилок та недосконало- сті, що викриває можливість для вжиття заходів щодо покращання та наведення порядку та злагодженості у законодавчій системі. Загалом же колізії несуть в собі не лише суперечності та проблеми, а насамперед майбутні позитивні зміни.

Література

- [1] *Munzer S. Validity and Legal Conflicts.* [Електронний ресурс] // *The Yale Law Journal.* — Режим доступу: <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylj/vol82/iss6/2>
- [2] Богуславський М. М. *Международное частное право: учебник* / М. М. Богуславский. — [4-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Юристъ, 2001. — 462 с.
- [3] Тихомиров Ю. А. *Коллизионное право* // Ю. А. Тихомиров. — М. : Норма, 2001. — 394 с.
- [4] Матузов Н. И. *Юридические коллизии и способы их разрешения. Теория государства и права: курс лекций* / Н. И. Матузов.; под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 512 с.
- [5] *Conflict of Laws: Legal encyclopedia.* *Legal Information Institute. Cornell Law School.* — Режим доступу: https://www.law.cornell.edu/wex/conflict_of_laws
- [6] Тихомиров Ю. А. *Юридическая коллизия, власть и правопорядок* // *Государство и право.* — 1994. — № 1. — С. 3–4.
- [7] Скакун О. Ф. *Теорія держави і права: Підручник* / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.
- [8] Тихомиров Ю. А. *Действие закона* / Ю. А. Тихомиров. — М. : Известия, 1992. — 162 с.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Базалєєва А. В.,

*студентка 1-го курсу освітнього ступеня магістр
спеціальності «Право»
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Сергієнко Г. С.,

*к.і.н., доцент
кафедри конституційного права
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Сучасне законодавство трактує суддю як особу, яка наділена повноваженнями здійснювати правосуддя, зокрема, шляхом прийняття відповідних рішень. Зважаючи на рівень відповідальності й ту важливу місію, яка покладена на судову гілку влади, а особливо на тих людей, які чинять правосуддя, за відомим стереотипом професія судді автоматично дорівнювала поняттю «чоловік», та останнім часом тенденція змінюється на користь жіночої статі. Адже неупередженість та безсторонність є важливими не лише при здійсненні правосуддя, а й, зокрема, у питаннях гендерного рівноправ'я. Саме рівень представництва жінок у суддівській професії є показником їхньої участі в процесі прийняття важливих рішень та надає змогу жіночій статі повною мірою проявити професіоналізм і реалізувати свій потенціал.

Тому метою цього дослідження є аналіз проблем гендерної рівності у судовій сфері, підкреслення важливості подолання гендерних стереотипів, дослідження статистики, а також вироблення пропозиції щодо процесу врегулювання гендерного питання у суддівській професії.

На національному рівні українське законодавство гарантує рівність чоловіків та жінок в Конституції України, Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо. Саме в Конституції України закріплено норму про те, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [1, ст. 24]. Це положення застосовується й у професійній сфері.

У цьому контексті дуже важливо досліджувати та спиратися на статистику щодо залучення жінок до правосуддя, зокрема, цим займається Державна судова адміністрація України (далі ДСА). Так, загальний гендерний склад місцевих та апеляційних судів України, за їх дослідженнями, виглядає наступним чином.

Всього з 29 698 суддів та працівників апаратів, які станом на 1 липня 2021 року працюють у місцевих та апеляційних судах України, — 76 % (22 498 осіб) жінок та 24 % (7 200) чоловіків [2, с. 2].

У порівнянні з аналогічними даними станом на 1 липня 2020 року (всього 30 085 суддів та працівників апаратів судів, з них 76 % (22 722) жінок та 24 % (7 363)

чоловіків), відсотковий показник залишився незмінним з попереднього року.

Якщо розглядати данні за окремими категоріями посад (не лише суддів), то гендерний склад місцевих і апеляційних судів України такий:

– з 5 114 суддів — 54 % (2 778) жінок та 46 % (2 336) чоловіків;

– з 24 584 працівників апарату суду (патронатна служба, державні службовці, працівники, які виконують функції з обслуговування, робітники) — 80 % (19 720) жінок та 20 % (4 864) чоловіків;

– з 6 119 працівників патронатної служби (помічник голови суду, помічник заступника голови суду, помічник судді) — 77 % (4 702) жінок та 23 % (1 417) чоловіків;

– з 14 947 державних службовців (керівник апарату, заступник керівника апарату, начальник відділу, заступник начальника відділу, головний спеціаліст, провідний спеціаліст, секретар судового засідання, секретар суду, старший судовий розпорядник, судовий розпорядник) — 82 % (12 245) жінок та 18 % (2 702) чоловіків;

– з 2 065 державних службовців, які є керівниками структурних підрозділів та їх заступниками, — 78 % (1 613) жінок та 22 % (452) чоловіків;

– з 1 766 працівників апарату, які виконують функції з обслуговування (оператор комп'ютерного набору, діловод, завідувач архіву, архіваріус, друкарка) — 82 % (1 443) жінок та 18 % (323) чоловіків;

– з 1 752 робітників (прибиральник службового приміщення, кур'єр, робітник з комплексного обслуговування приміщення, водій) — 76 % (1 330) жінок та 24 % (442) чоловіків [2, с. 2–3].

У порівнянні з даними станом на 1 липня 2020 року відзначається зменшення на 1 % кількості чоловіків, які працюють на посадах суддів та державних службовців. Решта відсоткових показників залишились такими, як і в попередньому році.

Також слід порівняти гендерний склад судів першої та апеляційної інстанцій. Так, ДСА встановлено, що:

– з 4 224 суддів місцевих судів — 55 % (2 309) жінок та 45 % (1 915) чоловіків;

– з 890 суддів апеляційної інстанції жінок 53 % (469 осіб), чоловіків — 47 % (421 особа) [2, с. 4].

Таким чином, ми прослідковуємо, що суддів чоловіків в апеляційних судах більше на 2 %, ніж у місцевих судах.

Що стосується зайняття адміністративних посад в місцевих та апеляційних судах України суддями, то станом на 1 липня 2021 року у місцевих і апеляційних судах України:

- із 614 суддів, які обіймають посаду голови суду 38% (231 особа) — жінки, 62 % (383) — чоловіки;
- із 199 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду, 34 % (67 особи) — жінки, 66 % (132) — чоловіки;
- із 649 керівників апарату 77 % (497 осіб) — жінки, 23 % (152) — чоловіки;
- із 679 заступників керівника апарату 82 % (556 осіб) — жінки, 18 % (123) — чоловіки [2, с. 6].

Як бачимо, кількість голів та заступників голів суду, які обіймають посаду судді, серед жінок набагато менша, ніж чоловіків.

Більшість опитаних суддів обох статей (90,5 %) вказали, що чоловіки і жінки мають «рівні шанси бути обраними на керівну посаду», та 88,4 % опитаних респондентів заперечують тезу про те, що розподіл навантаження в судах якимось чином залежить від статі [3, с. 5].

Як свідчить статистика, найбільше жінок суддів представлено в адміністративних судах (51,6 %), майже половина у господарських судах (49,6 %) та 47,1 % у загальних судах [3, с. 5]. Тому в цьому випадку слід підтвердити чи спростувати цю інформацію на конкретному прикладі.

З 01 липня 2019 року відповідно до наказу Державної судової адміністрації України від 25 квітня 2019 року № 417 «Про визначення кількості суддів в адміністративних судах України» кількісний склад суддів Луганського окружного адміністративного суду (далі — ЛОАС) збільшився до 21 судді [4].

У 2021 році суддівський склад ЛОАС становить 16 суддів, з них:

- 1) дванадцять суддів фактично здійснює судочинство;

- 2) двоє суддів знаходяться у відпустці по догляду за дитиною;

- 3) двоє суддів ще не набули своїх повноважень [5].

Що стосується гендерного співвідношення, то суддів чоловіків — 4 особи, а жінок — 12 осіб [5]. Доречно зазначити, що голова суду (жінка) обіймає посаду судді.

Таким чином, суддівський корпус ЛОАС складають 75% жінок та 25% чоловіків, що підтверджує вищевказану статистику в окружних адміністративних судах.

Також слід зазначити, що 18 червня 2021 року відбувся Третій Форум юристок ЮрФем «Слова важливі для прав та права», у роботі якого взяли участь представники та представниці ДСА України.

На цьому форумі було представлено Стратегію гендерної рівності Державної судової адміністрації України на 2021–2025 роки та визначено основні чинники гендерного інтегрування, окреслено шляхи та механізми посилення гендерної чутливості інституційної політики, організаційної культури, зміцнення технічного потенціалу щодо впровадження гендерного потенціалу.

Підсумовуючи все вищевказане, можна зробити висновок, що гендерний склад суддівського корпусу України на цей час характеризується високим представництвом жінок, що є позитивним показником. Вони переважають у системі господарських судів, у місцевих загальних та особливо в окружних адміністративних судах. Водночас можна прослідкувати деякі гендерні диспропорції, що, вочевидь, пов'язано з певними архаїчними уявленнями про роль жінки в суспільстві. Вважаємо, що досягнення гендерної рівності можливе лише у випадку подолання наявних стереотипів шляхом вироблення якісно нового інструментарію протидії гендерній дискримінації у судовій сфері, базуючись при цьому на досвіді міжнародно-правової практики.

Ці питання, а також причини і наслідки, що очевидні зі статистичної інформації, можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

Література

- [1] Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — ст. 141.
- [2] Узагальнення гендерного складу апеляційних та місцевих судів України, Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь станом на 1 липня 2021 року. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/gen1_21.pdf (дата звернення: 25.11.2021).
- [3] Національне опитування суддів щодо реформування судової системи та виконання законів України: «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади», «Про забезпечення права на справедливий суд» від 16.05.2016 року. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/FAIR_Judges_Survey_Summary_2016_UKR1.pdf (дата звернення: 25.11.2021).
- [4] Наказ Державної судової адміністрації України від 25.04.2019 року № 417. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/N_417_19.pdf (дата звернення: 26.11.2021).
- [5] Сайт Луганського окружного адміністративного суду. URL: https://lg.court.gov.ua/sud1270/pro_sud/judges/jsklad (дата звернення: 26.11.2021).

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

*Галушко В. Г.,
студент 1-го курсу магістратури
денного відділення,
юридичного факультету
СНУ ім. Даля,
м. Севєродонецьк, Україна*

*Науковий керівник:
Котова Л. В.,
к. ю. н., доцент кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. Даля,
м. Севєродонецьк, Україна*

Питання кібербезпеки стоїть на порядку денному багатьох країн світу. Нині кіберпростір розглядається як важливий безпековий елемент, це сучасний щит та обладунки для держави і її громадян. Від практичного та законодавчого розвитку і реалізації цього напрямку залежить економічна, військова, соціальна сфера діяльності країни. У сучасних реаліях технічного прогресу та збройного конфлікту на сході України забезпечення безпеки України у кіберпросторі є важливим пріоритетом для влади. Загрозою у кіберпросторі можуть бути як поодинокі злочинці, які є кваліфікованими ІТ-фахівцями, так і групи таких злочинців, іноземні державні органи, політичні структури та неформальні об'єднання. У ХХІ столітті втручання в роботу системи Інтернет-банкінгу, шахрайство з платіжними картками, розповсюдження комп'ютерних вірусів, викрадення даних з комп'ютерів та телефонів, атаки на комп'ютерні системи державних установ є дуже розповсюдженою практикою кіберзлочинності.

Метою нашого дослідження є теоретичний розгляд поняття «кібербезпека» та зародження в Україні державної політики у цій сфері.

Правове забезпечення кібербезпеки України та висвітлення шляхів його вдосконалення були в полі зору досліджень А. Баранова, М. Василенка, В. Гавловського, М. Гуцалюка, О. Довганя, Д. Дубова, А. Марущака, М. Ожевана, В. Петрова, В. Пилипчука, В. Шеломенцева та інших вітчизняних науковців.

2014 рік можна вважати роком започаткуванням ідеї забезпечення національної кібербезпеки. За роки незалежності Україна, на жаль, дуже системно відставала у цьому напрямі. Невідповідність законодавства, відсутність механізму захисту та протидії злочинам у сфері інформаційних технологій значно відставали від викликів сучасних реалій, особливо в часи, коли технології дуже тісно входили у повсякденне життя людей і держави.

Стартом стало рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 року [1]. Рішення було введено в дію Указом в. о. Президента України Олександром Турчиновим від 1 травня 2014 року № 449/2014. Цим документом було поставлено завдання розробки Стратегії

кібернетичної безпеки України [2]. 24 вересня 2015 року Указом Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» була прийнята Воєнна доктрина України. Ця доктрина визначає інформаційну війну Російської Федерації проти України, спроби несанкціонованого доступу до об'єктів інформаційної інфраструктури України [3].

Указом Президента №287/2015 було введено в дію рішення РНБО «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Цей документ передбачає перші кроки забезпечення національної безпеки у сфері інформаційних ресурсів, критичної інфраструктури та кібербезпеки.

Пункт 3.6 визначає «Загрози інформаційній безпеці»:

- ведення інформаційної війни проти України;
- відсутність цілісної комунікаційної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства.

Пункт 3.7 визначає «Загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів»:

- уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак;
- фізичну і моральну застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом.

Пункт 4.12 визначає «Забезпечення кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів»:

- розвиток інформаційної інфраструктури держави;
- створення системи забезпечення кібербезпеки, розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT);
- моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам і їх нейтралізації;
- розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів;
- забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, відмова від програмного забезпечення, зокрема антивірусного, розробленого у Російській Федерації;

- реформування системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав-членів НАТО та ЄС;

- створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки й оборони;

- розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема в межах Трестового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки [4].

На нашу думку, визначним документом стала Стратегія кібербезпеки України, який був введений в дію Указом Президента № 96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Пріоритетами забезпечення кібербезпеки України та її стратегічних цілей виділяють:

- убезпечення кіберпростору задля захисту суверенітету держави та розвитку суспільства;

- захист прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі;

- європейська і євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки [5].

Однією з головних цілей цього документа є ефективна протидія кіберзлочинності, створення правоохоронних органів спеціального призначення для проведення превентивних заходів та розслідування кіберзлочинів. Також у документі зазначено, що Україна для посилення своєї спроможності у протидії кіберзлочинності завершить імплементацію в законодавство України положень «Конвенції про кіберзлочинність» та візьме участь у доопрацюванні Другого додаткового протоколу до цієї Конвенції. Також, із внесеними змінами від 26.08.2021, до сьогоднішніх викликів кіберзагроз віднесли пандемію COVID-19.

Як зазначає М. Вареня, «Встановлені чинним законодавством на період карантину обмеження призвели до того, що рівень спілкування людей та продажів товарів (робіт, послуг) через мережу Інтернет виріс в рази. На цьому фоні значно активізувалися кіберзлочинці, про що INTERPOL був вимушений повідомити на офіційному сайті ще 18 березня 2020 р. У таких складних умовах люди потребують посиленого захисту своїх прав і безпеки в інформаційній сфері. Держава має подбати про удосконалення відповідного законодавства, що регулює дані правовідносини». [6]

Наступною важливою датою стало 5 жовтня 2017 року. Верховна Рада України прийняла Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки». Цей нормативно-правовий акт є законодавчим фундаментом, який закріпив визначення таких понять, як «кібербезпека», «кіберпростір», «кіберзагроза», «кібероборона», «кібертероризм» та «національна система кібербезпеки». Кібербезпека, відповідно до цього закону, — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої

забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі. Кіберпростір — середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [7].

Отже, питання забезпечення належної уваги до кібербезпеки є важливим для України та її громадян. З періоду настання незалежності і до 2014 року наша країна не мала належної нормативно-правової бази у цій сфері. Однак на сьогодні ми зробили великий крок вперед. У нас з'явилась повноцінна та комплексна стратегія, яка розглядає поняття кібербезпеки у глобальному контексті, з оглядом на безпекове середовище у світі, ризики, з якими стикається цивілізація внаслідок упровадження новітніх технологій. Головним нашим захистом є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі.

Нам, як країні, що ратифікувала «Конвенцію про кіберзлочинність», потрібно звернути увагу на розділ II цієї конвенції «Заходи, які мають здійснюватися на національному рівні». Пропонується включити до законодавства країн-учасниць єдині норми про кримінальну відповідальність за «кіберзлочини», до груп переліку яких відносять злочини: 1) проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних та систем, 2) пов'язані з використанням комп'ютерів, 3) пов'язані зі змістом даних, 3) пов'язані з порушенням авторського та суміжних прав (які, наприклад, відбуваються умисно в комерційному масштабі та за допомогою комп'ютерної системи) [8].

Ми потребуємо оновлення наявних статей Кримінального кодексу України задля їх вдосконалення шляхом передбачення нових складів кіберзлочинів, криміналізації суспільно-небезпечних діянь, які скоюються окремо, як у громадській, так і у військовій сфері, збільшення санкцій у статтях Розділу 16 Кримінального кодексу та зміни назви самого розділу. Слід також звернутися до практики США та їхнього Закону «Про шахрайство та зловживання із застосуванням комп'ютерів». Саме цей документ зі змінами та доповненнями залишається сьогодні ключовим нормативно-правовим актом США, що встановлює кримінальну відповідальність за скоєння протиправних діянь у сфері комп'ютерної інформації. Він передбачає кримінальне переслідування за здійснені за допомогою комп'ютерних технологій злочини: комп'ютерне шпигунство, несанкціонований доступ до даних, комп'ютерне шахрайство, навмисне або через необережність пошкодження захищених комп'ютерів, погрози, здирництво, шантаж [9].

Ця тема показує, що проблема ефективного забезпечення кібербезпеки потребує постійних координованих дій між правоохоронними органами, вдосконалення на національному, регіональному та міжнародному рівні, особливо у сфері безпекового партнерства зі США та іншими європейськими країнами, враховуючи сучасні виклики і тенденції. Все це потрібно для своєчасного реагування, ліквідації кіберзлочинців та кібератак.

Нашій державі потрібно робити все задля підвищення цифрової грамотності й правил безпекового поведіння в кіберпросторі та його захисту. Кіберпростір є віртуальним полем бою, на якому треба боротися та захищати конституційні права і свободи людини і громадянина, інформаційне та цифрове середовище, національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності нашого суспільства та держави.

Література

- [1] Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text>
- [2] Указ Президента України № 449/2014 від 1 травня 2014 року — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/4492014-17157>
- [3] Указ Президента України № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Военної доктрини України» від 2 вересня 2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
- [4] Указ Президента № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» «Про Стратегію національної безпеки України» із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 392/2020 від 14.09.2020 — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>
- [5] Указ Президента № 96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» «Про Стратегію кібербезпеки України» від 27 січня 2016 року із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 447/2021 від 26.08.2021 — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text>
- [6] Матеріали науково-практичної студентської конференції / 12 травня 2020 р., м. Київ / Упоряд.: Фурашев В. М., Петряєв С. Ю.— Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2020. — 196 с. — [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_vid_12.05.pdf
- [7] Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки». — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>
- [8] Конвенція про кіберзлочинність — [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
- [9] The Computer Fraud and Abuse Act of 1986 (CFAA) — [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1030>

ЗМІСТ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

*Івчук Ю. Ю.,
д.ю.н., доцент,
професор кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

Засада презумпції невинуватості є важливою процесуальною гарантією у кримінальному провадженні та невід'ємною складовою права на справедливий суд. Віднайшовши своє втілення у Декларації прав людини і громадянина 1789 р., презумпція невинуватості сьогодні закріплена у п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка передбачає, що «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку» [1].

У національному законодавстві презумпція невинуватості передбачена ст. 62 Конституції України, ст. ст. 7, 17 КПК України та визнається загальною засадою кримінального провадження. На жаль, незважаючи на загальнообов'язковий характер нормативних приписів, порушення презумпції невинуватості особи з боку національних судів, органів прокуратури та органів досудового розслідування є поширеним явищем, про що свідчить численна кількість задоволених у ЄСПЛ заяв проти України за п. 2 ст. 6 ЄКПЛ. Виступи у ЗМІ та публічні заяви посадових осіб органів прокуратури та досудового розслідування щодо вини особи, а також упереджені висловлювання суддів під час судового розгляду можуть порушувати основоположну засаду кримінального провадження. Враховуючи положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч. 5 ст. 9 КПК України, доцільним є звернення до практики ЄСПЛ з метою з'ясування змісту презумпції невинуватості як складової права на справедливий суд.

Відомою є справа «Барбера, Мессере і Хабардо проти Іспанії», у якій ЄСПЛ висловив позицію щодо суті положень п. 2 ст. 6 ЄКПЛ, зазначивши, що презумпція невинуватості полягає у наступному: 1) при виконанні своїх обов'язків члени суду не повинні виходити з упередженої думки, що обвинувачений вчинив злочин, який йому інкримінується; 2) обов'язок доказування лежить на стороні обвинувачення, і будь-які сумніви повинні трактуватись на користь обвинуваченому; 3) сторона обвинувачення має повідомити обвинуваченого про справу, яка буде порушена проти нього, щоб він міг підготувати та представити свій захист відповідно, а також надати докази, достатні для визнання його винним [2].

Більш детально з приводу упереджених висловлювань ЄСПЛ надав обґрунтовану позицію у справі «Мінеллі проти Швейцарії». Відповідно до обставин справи заявника було засуджено до сплати судових витрат і компенсації у кримінальній справі,

провадження по якій було закрито у зв'язку зі спливом строків притягнення до відповідальності. Палата суду присяжних кантону Цюрих дійшла висновку, що відсутність таких обмежень щодо строку притягнення до відповідальності «вельми ймовірно, призвела б до засудження» заявника. Задовольняючи скаргу заявника, ЄСПЛ зазначив, що «презумпція невинуватості буде знехтуваною, якщо, без попереднього встановлення законним шляхом вини підсудного, у судовому рішенні щодо нього віддзеркалюватиметься відчуття, що він винен. Це стосується і випадків, навіть коли відсутня формальна констатація: достатньо, аби мотивування наводило на думку, що суддя вважає особу винуватою» [3].

Щодо України показовою є справа «Криволапов проти України», у якій заявник скаржився на дії слідчих та посадових осіб Служби безпеки України, які стверджували про його винуватість до винесення судом йому вироку, вплинувши таким чином на громадську думку та передчасно вирішивши справу щодо нього. У даній справі Суд повторив усталений принцип своєї практики, відповідно до якого пункт 2 статті 6 Конвенції забороняє посадовим особам оголошувати особу винною до винесення їй вироку судом. На думку Суду, посадові особи можуть інформувати громадськість про розслідування у кримінальних справах, наприклад, розкриваючи інформацію про вручення повідомлень про підозру, затримання та зізнання, якщо вони роблять це розсудливо та обачно [4]. Як зазначає Суд у справі «Аллемент де Рібемонт проти Франції», принцип презумпції невинуватості не може перешкодити державним органам інформувати громадськість стосовно кримінального слідства, що триває, але натомість вимагає, аби це робилось якомога тактовніше і в повній відповідності до вимоги поважати презумпцію невинуватості [5].

З одного боку, висвітлення у ЗМІ поточних подій є реалізацією свободи вираження поглядів, гарантованої ст. 10 ЄКПЛ. З іншого боку, як зазначає ЄСПЛ, негативна кампанія в пресі має ризик впливу на неупередженість суду відповідно до пункту 1 статті 6, а також на презумпцію невинуватості, закріплену у пункті 2 статті 6 Конвенції. У справі «G.C.P. проти Румунії» заявник скаржився, що його право на презумпцію невинуватості було порушено кампанією в ЗМІ та заявами, зробленими проти нього під час розслідування одним зі слідчих прокурорів, Генеральним прокурором та Міністром внутрішніх справ. Суд визнав, що справа заявника дійсно була широко коментована румунською пресою. Деякі статті в пресі містили заяви державних службовців, а інші містили хронологічні

розповіді про відкрите проти нього кримінальне провадження. Однак ЄСПЛ вказав, що у разі, якщо навколо судового процесу в пресі розгортається жорстока кампанія, вирішальним є не суб'єктивні побоювання підозрюваного щодо відсутності упередженості, що вимагається від судів першої інстанції, як би це не було зрозуміло, а те, чи можуть його побоювання за конкретних обставин справи вважатися об'єктивно виправданими. Відмовляючи у задоволенні скарги заявника, Суд вказав, що з моменту опублікування матеріалів у пресі минув значний період часу до моменту його засудження, тому порушення п. 2 ст. 6 Конвенції не було [6].

Враховуючи вищевикладене, варто зазначити, що гарантованість презумпції невинуватості на міжнародному рівні свідчить про визнання її державами як основного правового засобу, здатного забезпечити захист прав людини у кримінальному процесі. На підставі проведеного аналізу позицій Європейського суду з прав людини можна зробити висновок, що в ЄСПЛ вироблені усталені правові позиції прецедентного характеру, що визначають зміст презумпції невинуватості та основні вимоги до діяльності посадових осіб судових та інших державних органів, дотримання яких гарантує презумпцію невинуватості особи у кримінальному провадженні.

Література

- [1] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 01.12.2021).
- [2] *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain: Judgment of the European Court of Human Rights of 06.12.1988.* URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57429%22%5D%7D>
- [3] *Minelli v. Switzerland* (Application no. 8660/79): *Judgment of the European Court of Human Rights of 25.03.1983.* URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540>
- [4] *Криволапов проти України (Заява № 5406/07): Рішення Європейського суду з прав людини від 02.10.2018.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d94#Text
- [5] *Allenet de Ribemont v. France* (Application no. 15175/89): *Judgment of the European Court of Human Rights of 10.02.1995.* URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914>
- [6] *G.C.P. v. Romania* (Application no. 20899/03): *Judgment of the European Court of Human Rights of 20.12.2011.* URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108237>

ЗВІЛЬНЕННЯ БОРЖНИКІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

*Капліна Г. А.,
к.ю.н., доц. кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Цивільно-правова відповідальність є важливим регулятором правовідносин, який покликаний забезпечити баланс інтересів, прав та обов'язків сторін-суб'єктів. У нормальних умовах існування економічних та фінансових відносин такий баланс відображає взаємний характер зв'язків у ланцюжку кредитор-боржник.

Наша країна вже восьмий рік поспіль знаходиться у стані війни з державою-агресором. Зрозуміло, що така ситуація не змогла не віддзеркалитись на платоспроможності у кредитних зобов'язаннях боржників, місцем проживання яких до 2014 року була тимчасово окупована територія на сході України. Внутрішньо переміщені особи мали численну кількість проблем, починаючи своє життя наново у новій місцевості. Однією із проблем були зобов'язання зі сплати кредитів та відсотків по них. Кредитні договори уклалися до 2014 року, зокрема на придбання житлової нерухомості, якою користуватися на цей момент боржникам – внутрішньо переміщеним особам, неможливо. Ситуація з виплатою таких проблемних кредитів зайшла у глухий кут і потребувала адекватного правового розв'язання з урахуванням інтересів як отримувачів кредитів, так і кредиторів. Сім довгих років знадобилось законодавцям для того, щоб врегулювати це питання.

Мета публікації вбачається в правовому аналізі та наданні аргументованих висновків щодо наданої законодавством можливості звільнення внутрішньо переміщених осіб від відповідальності за порушення грошових зобов'язань.

Порушення грошових зобов'язань, передбачених статтею 625 Цивільного кодексу України[1], передбачає відповідальність у вигляді нарахування неустойки, як забезпечення виконання зобов'язання, та стягнення збитків тощо. Це загальне положення покликане захистити інтереси кредитора та притягнути боржника до цивільно-правової відповідальності у випадку неналежного виконання кредитного договору. Також імперативно встановлено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Тобто ніяких виключень не встановлено. Але в умовах збройного конфлікту на сході України, коли більш ніж півтора мільйона громадян опинилися у ситуації внутрішнього переміщення, пов'язаного з втратою житла, роботи та інших життєвих ресурсів, існування такої імперативної норми щодо беззастережної відповідальності не додає спокою та соціальної рівноваги суспільству.

Справедливості заради треба вказати, що держава робила кроки щодо часткового врегулювання такої ситуації. У 2014 році було прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на захист осіб, постраждалих від конфлікту на сході України та тимчасової окупації АР Крим. Зокрема, було передбачено норму про звільнення осіб, які проживали у визначених органами влади районах проведення антитерористичної операції, від нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитами та позиками [2, ст. 2].

При цьому неповний та обмежений перелік видів зобов'язань, від сплати яких звільняються ВПО, не допоміг захистити від виставлених кредиторами рахунків, які найчастіше значно перевищують суму основного боргу. Це можуть бути, наприклад, комісії та проценти, нарахування яких відбулося до моменту погашення заборгованості.

І, що головне, не було припинено нарахування інфляційних сум, пов'язаних з боргом, що дозволяло кредитору збільшувати суму заборгованості внаслідок інфляції.

Поряд з цим суми процентів у деяких видах договорів позики та кредиту нараховувались до моменту погашення суми боргу, а їх розмір не обмежений. Відповідно, фінансове навантаження на постраждалих від конфлікту осіб не зменшилося, а навпаки зросло в десятки разів. Є випадки, коли борги за картковими лімітами, які виникли в 2014–2015 роках у розмірі 9–10 тис. грн, на сьогодні становлять понад 350 тисяч гривень.[3].

У зв'язку з цим виникла реальна потреба у вдосконаленні правового регулювання кредитних відносин за участю внутрішньо переміщених осіб. Зазначимо, що необхідно було змінити як саму структуру норм, щоб реально зменшити фінансове навантаження на ВПО, і головне, додати саме в правовий статус таких осіб відповідні пом'якшення фінансової відповідальності, на відміну від норм, які встановлювали зв'язок з назвою операції з врегулювання конфлікту (АТО або ООС). Це потрібно було зробити тому, що, хоча АТО завершилася у 2018 році, стаття 2 Закону «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» щодо мораторію на виконання договорів та ненарахування пені та штрафів продовжувала свою дію. Як стверджували фінансисти, кредитори не могли наполягати на повному виконанні ВПО кредитних зобов'язань. Але практика свідчить про дещо іншу ситуацію. Тому й було прийнято Закон «Про внесення зміни до Закону України «Про забезпечення прав

і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо звільнення внутрішньо переміщених осіб від негативних наслідків невиконання грошових зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики» № 1646-IX, який Верховна Рада ухвалила 14 липня 2021 року [4].

Як вказувалося у пояснювальній записці, внесення змін та доповнення до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» новою статтею 9² «Звільнення внутрішньо переміщених осіб від негативних наслідків невиконання грошових зобов'язань» сприятиме захисту осіб, постраждалих від збройної агресії Російської Федерації на сході України та від тимчасової окупації АР Крим [4].

Які ж новели пропонують зміни у законодавстві? Згідно зі статтею 9², яка з'явилася у Законі [5], загальна зведена сума процентів за договорами кредиту або договорами позики, де боржниками є ВПО, не може перевищувати суму процентів, нарахованих до настання терміну виконання основного зобов'язання. До того ж за невиконання або неналежне виконання внутрішньо переміщеними особами зобов'язань за такими договорами не нараховується неустойка (штраф, пеня), не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання та проценти річних від простроченої суми, не застосовуються інші фінансові санкції.

З'явилися також дещо специфічні обов'язки у кредиторів. Так, кредитор зобов'язаний здійснити перерахунок заборгованості за кредитом упродовж семи днів після письмового звернення від ВПО.

Ще цікавим є положення, яке не вкладається у загальні правила цивільного обороту щодо відступлення права вимоги — цесії [1, ст. 512]. Згідно зі статтею 517 Цивільного кодексу України, заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом [1]. Натомість відповідно до вже згаданої статті 9² Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відступлення права вимоги за кредитним договором позичальника з числа внутрішньо переміщених осіб без його згоди забороняється [5]. Можна заперечити, що сама по собі заміна кредитора у зобов'язанні, якщо інше не встановлено договором або законом, не призводить до збільшення обсягу обов'язку боржника на користь кредитора [1, ст. 514]. Тобто у разі відступлення права вимоги за кредитним договором чи договором позики внутрішньо переміщена особа не повинна сплачувати більший розмір платежів, ніж передбачено договором, навіть з урахуванням заміни кредитора. Але в цій ситуації є підводні камені, які

можуть з'явитися, коли новим кредитором стане колекторська компанія з її неформальними методами вибивання боргів. Тому боржник має право не дати згоду на цесію в такій ситуації. Тобто, як бачимо, для кредитора це буде додатковим обтяженням в умовах вчинення правочину з передавання права вимоги.

Щодо строку укладених договорів, то зміни в законодавстві стосуються кредитних договорів і договорів позики, укладених до 20 лютого 2014 року з внутрішньо переміщеними особами з АР Крим і Севастополя, та до 14 квітня 2014 року — для договорів з ВПО з окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також території проведення АТО/ООС.

І нарешті, вишенька на торті. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання внутрішньо переміщеною особою кредитних зобов'язань покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права [4]. Тобто банки та фінансові установи можуть звертатися до держави-окупанта за відшкодуванням своїх збитків через міжнародні суди.

Дуже важливим, на мою думку, є одне доповнення до закону. Зрозуміло, що кредитна історія ВПО, які скористаються своїми правами, викладеними у статті статті 9² Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», буде дещо зіпсована для банківських установ. Тому передбачено, що звільненням від наслідків порушення ними грошових зобов'язань ВПО за кредитним договором не можна відмовляти у наданні нового кредиту на підставі того, що вони були звільнені від виконання своїх грошових зобов'язань. Пазл склався, і ВПО зможуть отримувати нові кредити, наприклад, на придбання житла.

Підбиваючи підсумки, можна спрогнозувати, що прийняття вищезазначених змін до законодавства буде працювати на користь боржників у частині побудови системи державного захисту прав та свобод внутрішньо переміщених осіб. Результатом дії окреслених змін буде звільнення осіб, які втратили місце проживання та отримання доходу, від негативних наслідків невиконання ними грошових зобов'язань; визнання державою конфлікту на сході України та тимчасової окупації АР Крим обставинами, що виключають відповідальність постраждалих від цього осіб, без необхідності доводити це у судовому порядку; усунення прогалин та неузгодженостей в чинній системі нормативно-правового забезпечення захисту прав таких осіб, що призводить до різного застосування правових норм судами. Зрештою це призведе до зміцнення довіри до органів державної влади та до держави в цілому.

Література

- [1] Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — №№ 40–44. — ст. 356.
- [2] Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 44. — ст. 2040.
- [3] Інформація з сайту taxlink.ua/upload/draft_acts/act_1068/pojasnjuvalmzna_zapuska_29.10.2019.rtf. Дата звернення 15.11.2021р.
- [4] Про внесення зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо звільнення деяких категорій внутрішньо переміщених осіб від негативних наслідків невиконання грошових зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1646-20#n2>.
- [5] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2015. — № 1. — ст. 1.

ТАКТИЧНИЙ АРСЕНАЛ СЛІДЧОГО: ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

*Качурін С. Г.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Аналіз слідчої, судової та експертної практики показує, що у слідчих виникають значні проблеми при проведенні судово-почеркознавчих експертиз, що пов'язані з підготовкою об'єктів, формуванням питань, дослідженням і оцінкою висновку експерта-почеркознавця. Особливо яскраво зазначені проблеми виявляються під час підготовки порівняльних почеркових матеріалів, коли особа, яка перевіряється, протидіє проведенню почеркознавчої експертизи. Це призводить до низької результативності судово-почеркознавчих досліджень або відмови від проведення експертиз. У зв'язку з цим до розряду найважливіших професійних якостей слідчого необхідно віднести здатність прогнозувати поведінку осіб — учасників слідчих дій, які чинять слідчому протидію у проведенні слідчих дій, зокрема відмовляються від надання експериментальних порівняльних зразків.

Відзначені обставини пояснюються відсутністю сучасних комплексних наукових і методичних розробок та рекомендацій з питань тактики проведення судово-почеркознавчих експертиз, одержання зразків почерку та підписів в умовах протидії особи, яка перевіряється. Цим обумовлений і недостатній рівень спеціальної підготовки слідчих.

Основна мета прогнозування поведінки особи, від якої планується відібрати експериментальні зразки почерку та підписів при підготовці до призначення судово-почеркознавчої експертизи, полягає в емпіричному передбаченні протидії особи при проведенні цієї слідчої дії. Тому актуальність теми дослідження визначається необхідністю розробки способів прогнозування та криміналістичних рекомендацій з подолання й попередження протидії осіб, що перевіряються, яка забезпечувала б швидкість та результативність вирішення завдань досудового слідства та судового процесу при проведенні судово-почеркознавчих експертиз.

Теоретичну базу цього дослідження складають наукові праці О. Я. Баєва [1], Р. С. Белкіна [2], В. Д. Берназа [3], Л. Г. Горшеніна [4], В. А. Журавля [5], Г.О. Зоріна [6], Н. І. Клименко [7], І. І. Когутича І. І. [8], В. О. Коновалової [9], О. Р. Ратінова [10], І. О. Теслюка [11], В. Ю. Шепітько [12] та інших вчених (Erickson E., Weihman R. [13, 14]), зусиллями яких розроблялися та запроваджувалися ідеї, що відображали сутність і значимість тактико-технологічних засад проведення слідчих дій, вивчення проблем протидії розслідуванню і прийомам її подолання, способам прогнозування слідчих ситуацій при розгляді тактики проведення таких слідчих дій, як огляд місця події, обшук, допит.

Розкриті ними питання важливі для загального розуміння сутності тактико-технологічних засад проведення слідчих дій, але це не вичерпує всього різноманіття питань, що мають недостатню визначеність та неналежне теоретичне обґрунтування для ефективного проведення судово-почеркознавчої експертизи й отримання зразків почерку та підписів.

Більш глибокого дослідження потребують спеціальні питання, пов'язані з розробкою способів прогнозування слідчих ситуацій з тактики проведення судово-почеркознавчої експертизи та отримання зразків почерку та підписів в умовах протидії осіб, що перевіряються, які залишаються ще недостатньо дослідженими, що обумовлює актуальність теми цього дослідження.

Метою дослідження є розробка способів прогнозування слідчих ситуацій та практичних рекомендацій з тактики відібрання експериментальних зразків почерку та підписів в умовах протидії при проведенні судово-почеркознавчих експертиз. Завданням нашого дослідження є розробка способів прогнозування слідчих ситуацій при проведенні судово-почеркознавчої експертизи та відібранні експериментальних зразків почерку та підписів, рекомендацій з їх реалізації.

При відібранні експериментальних зразків почерку слідчому нерідко чиниться протидія особою, яка перевіряється. У цьому випадку знання і дотримання технології відібрання експериментальних зразків для експертного дослідження може й не забезпечити досягнення поставленої задачі. Тому у ситуації протидії відібрання якісних зразків почерку і підписів може бути зумовлене не тільки дотриманням правил технології їх одержання, але й застосуванням тактичних прийомів з подолання протидії. Слідчий змушений використовувати тактичні прийоми, спрямовані на усунення протидії, дотримуючись при цьому технологічного процесу одержання зразків.

Ми підтримуємо точку зору О. Я. Баєва, згідно з якою слідча тактика полягає і виявляється у способах дій слідчого при збиранні й використанні доказів, спрямованих на усунення перешкод між ним і джерелом інформації або перешкоджання її спотворенню і прихованню [1, с. 80–85]. Тактика у діяльності слідчого присутня насамперед там, де є спілкування слідчого з іншими учасниками кримінального судочинства, причому в ситуаціях, коли ними чиниться протидія або коли вона можлива і потрібно її не допустити (попередити) або нейтралізувати. Тактика застосовується лише там, де є необхідність долати реальну протидію або попереджати потенційну. Отже,

відібранню експериментальних зразків почерку і підписів повною мірою властиві загальні положення криміналістичної тактики, які виявляються у необхідності використання в ході його проведення окремих тактичних прийомів, спрямованих на досягнення поставленої мети [15, с. 239].

Тактичний рівень діяльності слідчого, таким чином, передбачає прийняття і здійснення рішень з організації і планування, підготовки і проведення слідчої дії для вирішення тактичних задач, тобто проміжних цілей розслідування. Залежно від слідчих ситуацій застосовуються ті чи інші тактичні прийоми. Вибір слідчим тактичних прийомів відібрання зразків для порівняльного дослідження багато у чому ґрунтується на результатах прогнозування слідчої ситуації, поведінки і дій осіб, які проходять у справі. Розглянемо це питання більш докладно.

Особливого значення прогнозування набуває у ситуації протидії розслідуванню. У переважній більшості кримінальних справ виникають конфліктні слідчі ситуації. Як правило, ці конфліктні ситуації виникають між слідчим і підозрюваним або обвинуваченим. У процесі розслідування часто розв'язуються дві протилежні, але взаємопов'язані задачі. Особа, яка скоїла злочин, враховуючи можливість використання слідчим тих чи інших способів і прийомів, прагне ускладнити їх застосування, ухилитися від відповідальності (втаїти інформацію та ін.). Слідчий, зі свого боку, враховуючи можливі способи скоєння і приховання злочину, прагне встановити приховувані факти, нейтралізувати опір зацікавлених осіб, забезпечити покарання винних. З огляду на це до найважливіших професійних якостей слідчого можна віднести здатність прогнозувати поведінку осіб – учасників слідчих дій, які чинять слідчому протидію у проведенні слідчих дій, зокрема відмовляються від надання експериментальних порівняльних зразків.

Основна мета слідчого щодо прогнозування поведінки особи, від якої планується відібрання експериментальних зразків почерку і підписів при підготовці до призначення судово-почеркознавчої експертизи, полягає в емпіричному передбаченні протидії особи при проведенні цієї слідчої дії.

На підставі складеного прогнозу поведінки особи слідчим обирається система тактичних прийомів, які усувають протидію, що здійснюється особою (обвинуваченим, підозрюваним).

Наприклад, правильний прогноз можливої поведінки підозрюваного або обвинуваченого при одержанні від нього зразків порівняння, у разі протидії розслідуванню шляхом спотворення почерку або підпису, дозволить слідчому застосувати відповідні тактичні прийоми й досягти одержання

зразків, які порівняні з почерковим матеріалом, що досліджується.

Підставами для формування прогнозу слідчого служать дані вивчення особи у процесі розслідування, використання відомостей, узятих з особистого і колективного професійного досвіду, слідча інтуїція і, звичайно, слідча ситуація, що склалася при розслідуванні конкретної кримінальної справи.

Висновки. За результатами дослідження та викладеного вище, автор стверджує, що:

1) Застосування слідчим, стороною захисту та судом систем тактичних прийомів у конфліктних і безконфліктних ситуаціях при відібранні зразків з метою одержання доброякісних експериментальних зразків почерку та підписів є необхідною передумовою ефективності проведення судово-почеркознавчої експертизи.

2) Вибір тактичних прийомів відібрання експериментальних зразків для експертного дослідження на етапі підготовки судово-почеркознавчої експертизи ґрунтується на результатах прогнозування слідчої ситуації, що склалася, поведінки особи, яка перевіряється. Прогноз здійснюється двома способами: безпосереднім сприйняттям особистісних характеристик особи, яка перевіряється, під час проведення попередніх слідчих дій; опосередковано — шляхом збирання й аналізу інформації, яка характеризує особу.

3) Основна мета прогнозування поведінки особи, від якої планується відібрання експериментальних зразків почерку і підписів при підготовці до призначення судово-почеркознавчої експертизи, полягає в емпіричному передбаченні протидії особи при проведенні цієї слідчої дії, моделі поведінки особи у процесі відібрання зразків.

Через прогнозування подій можна завчасно підготуватись до тих чи інших наслідків, і при можливості — втрутитись у процес їх розгортання, контролювати їх, цілеспрямовано працювати над втіленням у життя однієї з виявлених альтернатив майбутнього, що є необхідною передумовою ефективності проведення слідчих дій.

Перспективи подальшого використання. На переконання автора, практична реалізація вище викладених положень в ході досудового розслідування має позитивно вплинути на рівень тактико-криміналістичного забезпечення досудового слідства, якісний стан діяльності слідчих з виявлення прийомів протидії осіб, які перевіряються та подолання їх, покращить тактичний потенціал слідчого при проведенні судово-почеркознавчої експертизи й отриманні зразків почерку та підписів. Тому процес проведення слідчих (розшукових) дій повинен безперервно супроводжуватись методом криміналістичного прогнозування.

Література

- [1] Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практ. пособие. — М.: Экзамен, 2003. — 432 с.
- [2] Белкин Р. С. Курс криминалистики в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — М.: Юристъ, 1997. — 480 с.

- [3] Берназ В. Д. Тактичне рішення слідчого в умовах протидії розслідуванню: криміналістичні та психологічні проблеми дослідження // *Право і безпека*. — 2004. — № 1. — Харків: Нац. Ун-т внутр. справ. — С. 45–47.
- [4] Горшенин Л. Г. Основы теории криминалистического прогнозирования [Текст] / Л. Г. Горшенин. — М.: АНМВД РФ, 1993. — 123 с.
- [5] Журавель В. А. Методологічні основи криміналістичного прогнозування [Текст] / В. А. Журавель // *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф., (Харків, 13–14 грудня 2002 р.)*. — Харків, 2003. — С. 307–309.
- [6] Зорин Г. А. Проблемы применения специальных логикопсихологических методов при подготовке и проведении следственных действий [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12. 00. 09 / Г. А. Зорин. — М., 1991. — 162 с.
- [7] Клименко Н. І. Концептуальні питання криміналістичного та експертного прогнозування [Текст] / Н. І. Клименко // *Митна справа*. — 2010. — № 6. — С. 74–78. 72.
- [8] Козутич І. І. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ [Текст]: наук.- практ. посіб. // І. І. Козутич, В. Т. Нор. — Львів; Київ : Тріада плюс : Алерта, 2010. — 428 с.
- [9] Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: принципы и функции // *Криминалистика и судебная экспертиза*. — К.: Вища школа, 1981. — Вып. 22. — С. 40–47.
- [10] Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. — М.: ООО «Юрлитинформ», 2001. — 352 с.
- [11] Теслюк І. О. Тактичні засади застосування криміналістичного прогнозування у досудовому розслідуванні (на прикладі органів Національної поліції України): монографія / І. О. Теслюк. — Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. — 217 с.
- [12] Настільна книга слідчого [Текст]: наук.-практик. видання для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шенітько, В. О. Коновалова та ін.]. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Ін Юре, 2008. — 728 с.
- [13] Erickson E. *Criminalistic Laboratory Manual [Text]: The Basics of Forensic Investigation* / E. Erickson. — NY: Anderson, 2014. — Page: 240.
- [14] Weihman R. *Kriminalistic [Text]: Fur Stadium und Praxis, Führung* / R. Weihman, Schuch Claus P. — Berlin : Deutsche Polizeiliteratur, 2010. — 864 s.
- [15] Семеніхін М. В., Качурин С. Г. Протидія зацікавлених осіб при проведенні судово-почеркознавчої експертизи: поняття, форми та прийоми // *Криміналістичний вісник: Наук. - пр. збірник* — Київ, 2018. — Вип. 1 (29). — С. 233–242.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СУДОВА ВЛАДА» ТА «СУДОВА СИСТЕМА»

Лісна І. С.,

к.ю.н., доцент,

*завідувачка кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна*

Ретроспективний аналіз походження і розвитку явищ судової влади та судової системи, еволюціонування теорії поділу влад не входять у предмет дослідження цієї роботи. Але перш ніж проаналізувати генезис судової реформи незалежної України, слід розглянути основні підходи до визначення поняття «судова влада», а також його співвідношення із «судовою системою».

Слід зазначити, що серед науковців відсутня єдина думка щодо визначення поняття судової влади. Так, В. Д. Бринцев розглядає судову владу через специфіку владних повноважень судових органів і форму судової діяльності та визначає судову владу як законну діяльність усіх ланок судової системи щодо забезпечення реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та цивільного правосуддя [1, с. 25–36].

Своєю чергою В. Т. Маляренко у Коментарі до Закону України «Про судоустрій України» 2002 р. визначив поняття судової влади як «діяльність усіх ланок судової системи, здійснюваної притаманними їм і законодавчо закріпленими засобами, по забезпеченню впливу на поведінку людини і соціальні процеси» [2, с. 8]. Протилежну думку має В. С. Шевцов, який вважав, що правосуддя в жодному разі не можна розглядати як поняття, аналогічне за своїм змістом поняттю судової влади [3, с. 186]. Подібна позиція і у В. Є. Скоморохи, який обґрунтовував неоднорідність цих двох понять [4, с. 64].

С. В. Прилуцький щодо питання стверджує, що «судова влада — не тільки правосуддя. Цією категорією охоплюється вся судова система, суддівський корпус, апарат судів, будівлі, в яких суди розміщуються, елементи організаційного і ресурсного забезпечення» [5, с. 33].

Такий «функціональний» підхід до визначення судової влади є спірним, оскільки відбувається отождошення судової влади з правосуддям, яке є однією з декількох функцій судової влади. Поширеним у сучасній конституційно-правовій науці є підхід до визначення сутності та змісту судової влади в контексті теорії та практики поділу державної влади на три самостійні гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Сьогодні принцип розподілу влади закладений в основу державного механізму більшості країн світу. У цьому разі судова влада визначається через категорію «гілки державної влади», тобто насамперед підкреслюється місце судової влади в системі розподілу влад, поряд із чим вказуються особливості, що спонукають її виділяти з-поміж інших видів державної влади. Сучасні науковці визначають судову владу як

самостійну й незалежну гілку державної влади, створену для вирішення на підставі закону соціальних конфліктів між державою й громадянами, самими громадянами, юридичними особами. Поширеним є підхід, відповідно до якого судова влада отождонюється із системою органів, які її опосередковують, тобто судовою системою.

Ю. О. Дмитрієв та Г. Г. Черемних визначають судову владу як публічно-правове утворення, що являє собою систему спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноваженнями, які спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення спорів і покарання винних, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються [6, с. 48].

Дослідивши великий масив наукових тверджень, вважаємо, що найбільш повне формулювання судової влади наводиться у спільній праці українських науковців І. С. Гриценка і М. А. Погорецького. Так, під судовою владою вони розуміють «...самостійну гілку влади, яка належить судам, що утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, головними завданнями якої є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; контроль за конституційністю законів; захист прав громадян у їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів» [7, с. 27].

Вагоме значення має також поняття «судова система». Прийнято вважати, що організаційно судова влада втілюється у судовій системі. Однак на законодавчому рівні та у доктрині єдиного розуміння поняття «судова система» немає, попри те, що воно там активно вживається. Єдине визначення судової системи під час проведення судової реформи має неабияке значення, оскільки використання цього терміну наражає на небезпеку його неоднозначного розуміння, що може призвести до неправильного застосування на практиці. І як наслідок, проведена судова реформа буде неефективною.

Є такі погляди науковців, відповідно до яких судову систему слід розуміти переважно як сукупність судових органів держави. Так, на думку І. С. Туркіної, судова система розглядається як зумовлена Конституцією

й законами сукупність судів, організованих на демократичних принципах з урахуванням національно-державного й адміністративно-територіального устрою держави [8, с. 67].

Аналогічну думку має В. І. Назаров. М. А. Фоміна пропонує вживати термін «судова система», який історично виник у радянський час і притаманний тоталітарному режиму, що втратив свою актуальність та еволюціонував у більш широке поняття — «судоустрій». Оскільки з впровадженням командно-адміністративного ладу залучено до наукового обігу поняття «система», саме тоталітарній формі правління притаманне вживання терміну «судова система» у значенні ієрархічного механізму, частини великої державної машини, яка не дбає про захист прав та інтересів її народу [8, с. 68].

Погоджуючись лише з тезою про еволюцію поняття судової системи, О. З. Хотинська-Нор не підтримує цю точку зору, аргументуючи це так. По-перше, ідея відмови від використання словосполучення «судова система» неприйнятна, адже вчені та законодавець, на її думку, повинні оперувати з термінами, які стали загальноживаними в теорії та практиці, а також враховувати спеціальне значення тих чи інших слів. По-друге, термін «судоустрій» визначається також різними авторами по-різному, а отже, не має сталого характеру. Тому проаналізувати еволюцію поняття «судова система» в «судоустрій», а отже, аргументувати відповідні висновки, неможливо. Найбільш прийнятним визначенням судової системи, на нашу думку, є визначення, надане О. З. Хотинською-Нор. Вона пропонує вживати цей термін у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні судова система — це не система судів із притаманними їй зв'язками та властивостями, а система судових органів. Вона підтверджує цю позицію наступним. Якщо підійти до визначення судових органів як таких, що здійснюють судову функцію держави, то цілком очевидно, що такі органи, як Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України, реалізуючи повноваження щодо забезпечення (кадрового, організаційного, фінансового тощо) функціонування судів, є невід'ємними складниками

єдиної системи, оскільки від них залежить здійснення судами їх виключного повноваження, тобто правосуддя. У широкому розумінні судова система — це цілісний комплекс правових інституцій, в яких дістає прояв судова влада, та їх зв'язків.

За такого підходу її елементами є принципи організації судової системи, суддівський корпус, судове самоврядування, судове право, прокуратура та адвокатура. Водночас О. З. Хотинська-Нор зазначає, що віднесення останніх до судової системи має дискусійний характер [9, с. 9].

На нашу думку, віднесення адвокатури та прокуратури до судової системи є неможливим, незважаючи на те, що завдяки їх взаємозв'язку відбувається забезпечення принципу змагальності у судовому процесі. Це пов'язане з тим, що, по-перше, кожен із цих інститутів має свою правову природу: прокуратура є державним правоохоронним органом, а адвокатура — недержавним самоврядним інститутом. По-друге, окрім участі у судовому процесі, ці два інститути наділені й іншими повноваженнями, які жодним чином не стосуються судової влади. Тож можна стверджувати, що адвокатура та прокуратура є лише суміжними правовими інститутами, які у своєму взаємозв'язку, здійснюючи функції обвинувачення та захисту, забезпечують реалізацію судової влади. Із наведеного випливає, що запорукою успішного проведення судової реформи є її комплексність. Тобто реформування має відбуватись як у судовій системі, так і в судочинстві та суміжних правових інститутах.

Оскільки Україна прагне до повноцінного членства в Європейському Союзі, потрібно максимально наблизити національне судочинство до європейського. Як вважає М. Кравчук, утілення практики Європейського суду з прав людини дасть змогу посилити вже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів європейськими стандартами. Визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права Європейського Союзу [10, с. 25].

Література

- [1] Брынцев В. Д. Судебная власть (Правосудие): Пути реформирования в Украине. Х.: Ксилон, 1998. 186 с.
- [2] Малярченко В. Т. Коментар до Закону «Про судоустрій України». К.: Юрінком Інтер, 2003. 464 с.
- [3] Шевцов В. С. Право и судебная власть в Российской Федерации. М.: Профобразование, 2003. 344 с.
- [4] Скомороха В. Є. Окремі питання поділу влади, визначення державної та судової влади, незалежності судової влади. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 1. С. 52–67.
- [5] Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. Н. Корецького, 2012. 317 с.
- [6] Дмитриев Ю. Л., Черемных Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека. Государство и право. 1997. № 8. С. 44–50.
- [7] Гриценко І. С., Позгорєцький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 23–27.
- [8] Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій». Часопис Київ. ун-ту права. 2013. № 1. С. 67–69.
- [9] Хотинська-Нор О. З. До питання тлумачення поняття «судова система». Судова апеляція. 2014. № 3 (36). С. 6–11.
- [10] Кравчук М. В. Природа рішень Європейського суду з прав людини. «Проблеми гармонізації національного і міжнародного законодавства: досягнення і перспективи»: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція». Тези наукових доповідей. 2015. С. 23–29.

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

*Петрушков С. С.,
магістрант групи ПР-205зм
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

*Котова Л. В.,
к.ю.н., доцент кафедри правознавства
юридичного факультету,
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєверодонецьк, Україна*

У кожній сфері суспільного життя виникають такі деструктивні явища, як кримінальні правопорушення. Тому питання ефективної протидії кримінальним правопорушенням завжди буде актуальним, зумовлюючи потребу впровадження нових прийомів, методів і моделей діяльності правоохоронних органів.

Однією з найбільш поширених та сучасних світових моделей протидії кримінальним правопорушенням є Intelligence-led Policing (ILP), яка заснована на кримінальному аналізі. Крім того, кримінальний аналіз спрямований на прийняття найбільш оптимальних рішень під час кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності шляхом використання комплексу методів і технік збирання, обробки, оцінки, аналізу та реалізації інформації з використанням сучасних технологій.

За останні роки в результаті реформування правоохоронної системи України кримінальний аналіз набув розвитку та довів здатність бути ефективним інструментом у протидії кримінальним правопорушенням. Проте слід зазначити, що в Україні потенціал Intelligence-led Policing, зокрема кримінального аналізу, не використовується повною мірою так, як наприклад у США або країнах Європейського Союзу, та залишається більш концептуальною моделлю, що розвивається. До того ж у країнах Європейського Союзу та США використання можливостей кримінального аналізу є обов'язковим для всіх правоохоронних органів. Його зміст, правила та процедури чітко визначено та врегульовано у правовому відношенні [1, с. 32].

Наукові розробки у цій сфері були предметом дослідження таких вчених, як Р. Білоус, О. Калиновський, О. Користін, В. Некрасов, І. Федчак та інших.

Аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного підходу щодо визначення поняття «кримінальний аналіз». Науковець І. Шинкаренко вважає, що кримінальний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів з використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу щодо збору відповідної інформації, аналітичного вивчення певних характеристик, тенденцій з метою встановлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами, оптимізації управління правоохоронними органами на державному, територіальному рівні та під час вирішення

конкретних задач щодо протидії кримінальним правопорушенням [2, с. 239].

Водночас І. Федчак наголошує, що кримінальний аналіз — специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, спрямований на встановлення та передбачення взаємозв'язків між даними про протиправну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання, інтерпретація та прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання під час досудового розслідування та здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також для розроблення тактичних і стратегічних заходів із протидії кримінальним проявам [3, с. 17].

Схоже визначення було запропоноване Інтерполом, згідно з яким кримінальний аналіз — це ідентифікація та забезпечення спостереження взаємозв'язків між даними щодо кримінальних правопорушень та іншими потенційно пов'язаними відомостями, у практичній діяльності поліції та судових органів з метою надання допомоги особами, які приймають рішення щодо протидії кримінальним правопорушенням, а також забезпечення вчасного відвернення загроз й аналітична підтримка оперативної діяльності [4].

Науковці О. Користін, В. Некрасов та інші стверджують, що сутність кримінального аналізу полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються кримінальних правопорушень, і будь-якими іншими даними, які використовуються в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки, а також розроблення тактичних та стратегічних заходів із протидії правопорушенням [5, с. 7].

Кримінальний аналіз можна поділити на три види: тактичний, оперативний та стратегічний, які тісно пов'язані між собою.

Оперативний кримінальний аналіз — інформаційно-аналітична діяльність, що здійснюється за конкретними оперативно-розшуковими справами або кримінальними провадженнями для збору, оцінки, обробки й аналізу даних про осіб, групи осіб, організовані групи чи злочинні організації, знаряддя та засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, та інших відомостей з метою встановлення події злочину, причетності конкретних

осіб до його вчинення, також їх соціального й економічного статусу, структури та зв'язків злочинних груп, ролі їх окремих учасників тощо [3, с. 126].

Тактичний кримінальний аналіз — це спосіб дослідження конкретного правопорушення або групи правопорушень, що, як правило, здійснюється на місцевому рівні з метою оцінки криміногенної обстановки [6, с. 23].

Стратегічний кримінальний аналіз — ідентифікація та оцінювання кримінальних загроз особі, суспільству, державі, метою яких є визначення пріоритетів вразливості правоохоронної системи або середовища та формування управлінських рішень на довгостроковий період щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень [3, с. 201].

У результаті використання методу кримінального аналізу правоохоронні органи отримують інформаційно-аналітичні матеріали, які у подальшому можуть бути ефективно використані у протидії кримінальним правопорушенням, а саме: інформація, яка має значення для оперативної розробки за оперативно-розшуковою справою; інформація для виявлення фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні; орієнтуюча інформація під час розстановки сил та засобів правоохоронних органів; інформація для визначення об'єктів та місць, що повинні підлягати перекриттю технічними засобами; матеріали для інформування підрозділів правоохоронних органів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування тощо.

Важливо зазначити, що інформаційно-аналітичні матеріали здобуті за результатами кримінального аналізу не можуть долучатися до матеріалів кримінального провадження як докази.

Слід погодитися з твердженням автора І. Федчак в частині того, що основною метою кримінального аналізу є вдосконалення механізмів попередження, виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, а також налагодження механізмів моніторингу криміногенної ситуації, обміну інформацією на державному, регіональному й міжнародному рівнях стосовно тенденцій та ризиків у цій сфері [3, с. 24]. Водночас не можемо оминати увагою значущість кримінального аналізу, яка полягає у забезпеченні раціонального управління та розподілу ресурсів правоохоронних структур і виконання ними своїх обов'язків щодо прогнозування загроз для суспільства з метою ефективною та своєчасною протидією кримінальним правопорушенням.

Отже, кримінальний аналіз в сучасних умовах виконує одну з ключових функцій щодо протидії кримінальним правопорушенням та залишається надзвичайно важливим у контексті правоохоронної діяльності. Подальший розвиток кримінального аналізу, зокрема шляхом використання інноваційних програмних продуктів та подальша адаптація кримінального аналізу до національного законодавства, забезпечить неналежний рівень протидії кримінальним правопорушенням, що сприятиме стабілізації криміногенної ситуації в Україні.

Література

- [1] Білоус Р. В. Кримінальний аналіз у протидії кримінальним правопорушенням / Р. В. Білоус // Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу. — Київ: НАВС, 2020. — 258 с.
- [2] Шинкаренко І. Р. Проблеми запровадження кримінального аналізу в діяльність підрозділів кримінальної поліції: теоретико-історичне підґрунтя / І. Р. Шинкаренко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2017. — № 1. — с. 233-242.
- [3] Федчак І. А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. — 288 с.
- [4] *Criminal Intelligence Analysis*. [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.interpol.int/How-we-work/Criminal-intelligence-analysis>
- [5] Основи кримінального аналізу: підручник / Бабенко А. М., Засць О. М., Некрасов В. А., Ісмайлов К. Ю., Педітєв Д. О. та ін.; за заг. ред. Користіна О. Є., Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. — 296 с.
- [6] Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика; навчальний посібник / О. Є. Користін, Н. П. Свиридюк, О. М. Цільмак, О. М. Засць, К. Ю. Ісмайлов, В. А. Некрасов; МВС України, ДНДІ, ОДУВС. Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. — 216 с.

ЩОДО РОЛІ ПРОКУРОРА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (НА ШЛЯХУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ...)

*Руденко М. В.,
д.ю.н., професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Северодонецьк, Україна*

З 30 вересня 2016 року (з дня набрання чинності конституційних змін щодо правосуддя) на прокуратуру України було покладено здійснення нових конституційних функцій — організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку (п. 2 ст. 131-1 Основного Закону).

Проте на шостому році дії цих конституційних новел функції прокуратури та повноваження прокурорів, що викладені у Законі України «Про прокуратуру» та Кримінальному процесуальному кодексі України, не приведені у відповідність до вимог Конституції. Як наслідок, у галузевому законодавстві залишаються не розкритими сутність та зміст цієї конституційної функції, що, звичайно, потребує як найшвидших змін і доповнень. Це дозволить, передусім, розглядати прокурора у цій стадії кримінального провадження як лідера (менеджера) досудового розслідування.

Слід нагадати, що Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі — КПК України) чітко й однозначно визначає коло владних суб'єктів, діючих у початковій стадії кримінального провадження (процесу) — досудовому розслідуванні: дізнавач, слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя, а також призначення кожного з них, характер діяльності та обсяг їх повноважень.

Порівняльний аналіз цих повноважень свідчить, що на сьогодні дізнавач і слідчий несуть відповідальність лише за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України). При цьому вони позбавляються будь-яких засобів для безпосереднього відстоювання власного внутрішнього переконання перед судом, не беруть участі в судовому провадженні, не наділені правом на оскарження незаконних судових рішень, прийнятих по розслідуваних ними кримінальних правопорушеннях тощо.

Крім того, дізнавач і слідчий знаходяться ще й у великій залежності від керівника органу досудового розслідування, прокурора та слідчого судді, які здійснюють різні форми контролю (нагляду) за їхньою процесуальною діяльністю. Враховуючи таке процесуальне становище дізнавача і слідчого у досудовому розслідуванні, законодавець України переніс центр відповідальності за результати розслідування кримінального правопорушення на прокурора, зобов'язавши його забезпечити швидке, повне і неупереджене

розслідування цього правопорушення. Якісно нова роль щодо забезпечення законності в кримінальному провадженні визначена для прокурора як сильного і незалежного його учасника, «двигуна» кримінального процесу¹.

Для успішного виконання вказаного обов'язку законодавець України наділив прокурора, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, правом процесуального керівництва досудовим розслідуванням та запровадив у кримінальний процес принципи «незмінності прокурора» та «самостійності прокурора» (чч. 1, 2 ст. 36, ч. 2 ст. 37 КПК України). Відтепер жодне із основних рішень дізнавача і слідчого по кримінальному провадженню без затвердження (погодження) його прокурором не набуває юридичної сили. За таких обставин суттєво зростає роль прокурора і його відповідальність саме за кінцевий результат кримінального провадження. Колишній епізодичний, вибіркоковий прокурорський нагляд перетворюється на безперервне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Тепер прокурор не тільки наглядає за законністю, а й організовує процес досудового розслідування, а в подальшому — підтримує державне обвинувачення в суді, за необхідності бере участь на стадіях перегляду судових рішень. У такий спосіб забезпечується принцип незмінності прокурора на всіх стадіях кримінального провадження — від його початку до набрання судовим рішенням законної сили. Адже загальновідомо, що найкраще підтримує державне обвинувачення в суді той прокурор, який керував досудовим розслідуванням і разом зі слідчим збирав докази.

Отже, наділення прокурора у досудовому розслідуванні правом на здійснення процесуального керівництва владними суб'єктами органів дізнання і досудового слідства — це об'єктивна закономірність, що має під собою міцну законодавчу базу, підтверджену системним тлумаченням зазначених вище норм КПК України. До того ж порядок реалізації прокурором цього права, його направленість і зміст свідчать, що ця реалізація відбувається не в формі прокурорського нагляду, а як самостійна (додаткова) функція прокурора, що виконується ним у цій стадії кримінального провадження. Вказана функція є обов'язковою і незаперечною. Без її наявності та реалізації не може бути виконане жодне із завдань досудового розслідування — важливої і необхідної стадії кримінального провадження.

Є надія, що законодавець України шляхом внесення змін і доповнень до чинного КПК України чітко й однозначно розмежує прокурорські кримінальні процесуальні функції (нагляду за додержанням законів і процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування) та надасть

визначення нових конституційних термінів, як-от «організація досудового розслідування прокурором», «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», «нагляд прокурора за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку» тощо.

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ АКТІВ ЗАКОНОДАВСТВА ЕНЕРГЕТИЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ ІНШИМИ КРАЇНАМИ- УЧАСНИЦЯМИ ТА ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКИХ РІШЕНЬ СУДАМИ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ВІДПОВІДНИХ СПОРІВ

Семенова М. В.,

к. ю. н., науковий співробітник,

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України,

Адвокат, АБ «ЮФ «Семенова і Партнери

м. Харків, Україна

Глобалізаційні процеси у світі набувають все більшого поширення та об'єднують дедалі більше держав. Європейський Союз являє собою унікальне міжнародне утворення, яке об'єднало єдиною загальноєвропейською ідеєю 27 держав Європи. Він привертає до себе увагу не тільки масштабною, але й тим, що набув унікальної інституційно-правової природи, створивши свою власну правову систему, яка виступає складовою частиною правових систем держав-членів. Вагомий внесок у створення та розвиток цієї правової системи *suī generis* зробив Суд Європейського Союзу (далі — Суд ЄС). На Суд ЄС покладено завдання забезпечувати дотримання права при тлумаченні та застосуванні установчих договорів, а це означає, що Суд ЄС своїми рішеннями забезпечував та продовжує забезпечувати прогресивний розвиток права Європейського Союзу та його принципів, а також їх єдність. Сучасна Україна прагне набути членства в Європейському Союзі. Це один з пріоритетних напрямів державної політики України [1].

Суд Європейського Союзу (Європейський Суд Справедливості — European Court of Justice) є учасником європейського врядування, завдяки своїм повноваженням він суттєво впливає на прийняття рішень органами управління як наднаціонального, так і національного рівня. Він визначає основні доктрини права ЄС, установлює його обсяг та зміст, у такий спосіб безпосередньо формує той напрям, у якому приймаються управлінські рішення, і шлях, яким розвивається ЄС та європейські держави.

Говорячи про практику Суду ЄС, слід насамперед наголосити, що Суд ЄС являє собою судову установу іншого правового порядку, міжнародної організації — Європейського Союзу, практика якого має принципове значення для розвитку правопорядку Євросоюзу. Слід пам'ятати, що на національні суди держав-членів ЄС покладено завдання щоденного застосування законодавства ЄС відповідно до принципів верховенства, прямої дії та відповідальності держав-членів за дотримання права ЄС.

Відповідно до ст. 9 Конституції України [2] чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

25.10.2005 року було підписано Договір (Далі — Договір) про заснування Енергетичного

Співтовариства (дата набрання чинності для України 01.02.2011 року) [3], згідно з положеннями статті 40 якого положення та заходи, ужиті згідно із цим розділом, застосовуватимуться на територіях, на яких застосовуються Угода про створення Європейського Співтовариства за умов, викладених у цій Угоді, на територіях Сторін, що приєдналися, і на території під юрисдикцією Тимчасової Адміністративної Місії ООН у Косові.

За змістом статті 94 Договору Інституції тлумачать будь-який термін чи інше поняття, використані в цьому Договорі як такі, що походять із законодавства Європейського Співтовариства відповідно до прецедентного права Суду чи Суду першої інстанції Європейських Співтовариств. Якщо з деяких питань тлумачення цих судів не існує, то Рада Міністрів може надати вказівки стосовно тлумачення цього Договору. Рада Міністрів може доручити це завдання Постійно діючій групі високого рівня. Такі вказівки не впливають на будь-яке тлумачення нормативно-правової бази Європейського Співтовариства Судом чи Судом першої інстанції на більш пізньому етапі.

16.09.2014 року Україною було ратифіковано «Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [4] (Далі — Угода) від 27.06.2014 року, яка в повному обсязі набрала чинності для України 01.09.2017 року.

Цим документом створюється асоціація між Україною, з однієї сторони, та Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. Цілями асоціації є: а) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах; б) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес; в) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року; г) запровадити умови для посиленних економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової

інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС; е) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; ф) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес.

За змістом положень ст. 153 Угоди (Адаптація законодавства) Україна забезпечує поступове приведення чинного та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до *acquis* ЄС у сфері державних закупівель. Адаптація законодавства здійснюється поетапно згідно з періодами, визначеними у Додатку XXI-A та в Додатках XXI-B – XXI-E, XXI-G, XXI-H та XXI-I до цієї Угоди. Додатки XXI-F та XXI-I до цієї Угоди визначають необов'язкові елементи, які не потребують упровадження в законодавство України, тоді як Додатки XXI-K – XXI-N до цієї Угоди містять елементи *acquis* ЄС, які залишаються поза сферою законодавчої адаптації. У цьому процесі належна увага повинна приділятися відповідному прецедентному праву Європейського Суду та імплементаційним заходам Європейської Комісії, а також, якщо в цьому виникне необхідність, будь-яким змінам в *acquis* ЄС, що відбуватимуться в той самий час.

Статтю 264 Угоди (Тлумачення) встановлено, що сторони домовились, що вони застосовуватимуть статті 262, 263(3) або 263(4) цієї Угоди з використанням як джерела тлумачення критеріїв, що впливають із застосування статей 106, 107 та 93 Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема відповідну судову практику Суду Європейського Союзу, а також відповідне вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та інші чинні адміністративні акти Союзу.

Статтю 3 та статтю 11 Господарського процесуального Кодексу України [5] судочинство в господарських судах здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд при розгляді справи керується принципом верховенства права. Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Аналогічні положення встановлено статтю 3 та статтю 10 Цивільного процесуального Кодексу

України [6]; статтю 3, статтю 7 Кодексу адміністративного судочинства України [7]; статтю 1, статтю 9, статтю 90 Кримінального процесуального кодексу України [8].

На виконання вказаних нормативно-правових актів, зобов'язань України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, було прийнято Закон України «Про ринок електричної енергії» [9], який спрямований на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, а саме Директиви 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС, Регламенту (ЄС) 714/2009 про умови доступу до мережі трансграничного обміну електроенергією та скасування Регламенту (ЄС) 1228/2003, Директиви 2005/89/ЄС про заходи для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури.

Положеннями частини 1, частини 11 статті 2 вказаного Закону прямо встановлено, що правову основу функціонування ринку електричної енергії становлять Конституція України, цей Закон, закони України «Про альтернативні джерела енергії», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про енергетичну ефективність», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства України. Суб'єкти владних повноважень, а також суди при застосуванні норм цього Закону беруть до уваги правозастосовну практику Енергетичного Співтовариства та Європейського Союзу, зокрема рішення Суду Європейського Союзу (Європейського Суду, Загального Суду), практику Європейської Комісії та Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо застосування положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у цій статті.

Системний аналіз норм національного та міжнародного законодавства дозволяє зробити висновок про те, що положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є частиною національного законодавства України, її положення мають імперативний характер та є обов'язковими до виконання на всій території України. Тому практика Суду Європейського Союзу підлягає застосуванню судами України у вирішенні відповідних спорів щодо застосування актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики іншими країнами-учасниками в повному обсязі в такому ж порядку, який встановлено для застосування рішень Європейського суду з прав людини.

Література

- [1] Комарова, Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу. — Х. : Право, 2010. — 360 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Комарова_2010.pdf (Дата звернення: 05.12.2021).
- [2] Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?hide=true> (Дата звернення: 05.12.2021)/
- [3] Багатостороння угода від 25.10.2005 «Договір про заснування Енергетичного Співтовариства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU05391?hide=true> (Дата звернення: 05.12.2021).
- [4] Двостороння угода від 27.06.2014 «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU14097Z?hide=true> (Дата звернення: 05.12.2021)/
- [5] Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T_179800?hide=true (Дата звернення: 05.12.2021).
- [6] Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T04_1618?hide=true (Дата звернення: 05.12.2021).
- [7] Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T05_2747?hide=true (Дата звернення: 05.12.2021).
- [8] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?hide=true> (Дата звернення: 05.12.2021).
- [9] Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?hide=true> (Дата звернення: 05.12.2021).

ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРАВОВІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ,
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ГРОМАД: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Панов І. В.,
аспірант кафедри правознавства
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
Президент Луганської обласної Федерації
кікбоксингу WAKO,
м. Сєвєродонецьк Україна

Татаренко Г. В.,
к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри конституційного права
юридичного факультету
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна

Державна політика більшості демократичних держав передбачає децентралізацію влади — передачу від органів центральної виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, а також фінансових ресурсів і відповідальності. На сучасному етапі розвитку державності децентралізація публічної влади є проявом принципів верховенства права і демократичного врядування в процесі становлення і розвитку державного конституціоналізму.

Проблематика, пов'язана з процесами децентралізації владних повноважень, традиційно викликає підвищений інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Як політико-правове явище децентралізація розглядається в різних аспектах, що викликають активні наукові дискусії. У вітчизняній юриспруденції існує значна кількість фундаментальних досліджень у сфері децентралізації влади, зокрема свої роботи присвятили цій темі А. М. Банташ, А. М. Бабич, А. Ю. Булатецька, І. О. Верховод, А. А. Гейдт, Т. О. Куцентко, О. І. Лайко, О. В. Ременяк та ін.

У цій роботі ми пропонуємо зосередити увагу на окремому аспекті децентралізації — управлінні в соціальній сфері.

Соціальна сфера відображає рівень та якість життя у суспільстві, громаді, рівень інфраструктурного розвитку та ефективність управлінської діяльності органів влади та місцевого самоврядування.

У сучасних правничих наукових дослідженнях існує три підходи до визначення поняття «соціальна сфера»: інституційний, матеріальний (змістовний) та процесуальний. Інституційний підхід розглядає соціальну сферу з позиції сформованих інституційних суб'єктів, які забезпечують організацію та функціонування соціальної сфери [1]. Матеріальний (змістовний) підхід досліджує саме поняття «соціальна сфера», його зміст, суб'єктів та відносини у цій сфері [2]. Процесуальний підхід вивчає соціальні процеси

та форми соціальної діяльності, спрямовані на підвищення рівня життя у суспільстві [3, С. 530].

Великий тлумачний словник сучасної української мови та Економічна енциклопедія надають майже ідентичне визначення соціальної сфери: «сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, їх добробут, споживання (освіта, культура, охорона здоров'я тощо)» [4, с. 1360; 5]. Соціальна сфера охоплює значну кількість послуг для населення, позначається на рівні життя населення та формує спосіб життя, бо пропонує альтернативні та різноманітні заходи самореалізації. Соціальна сфера охоплює декілька галузей, спрямованих на задоволення матеріальних та нематеріальних потреб суспільства: здоров'я, спорт, освіта, наука, культура, мистецтво, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, громадське харчування, торгівля, рекреаційні послуги, туризм.

В економічній науці галузі соціальної сфери поділяють на «1) ринкові, або автономні, — торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, туризм, доходні об'єкти рекреаційного комплексу; 2) неринкові, або бюджетні, — охорона здоров'я, освіта, наука, культура і спорт, об'єкти рекреаційного комплексу, що вимагають державного чи регіонального (місцевого) фінансового втручання» [6, с. 153; 7].

В умовах децентралізації питання розвитку соціальної сфери полягає в ефективному здійсненні управлінських функцій з боку органів місцевого самоврядування, розподілу фінансування соціальної сфери, залучення інститутів громадянського суспільства.

Органи місцевого самоврядування повинні мати широкі повноваження та достатній бюджет, щоб бути спроможними вирішувати місцеві питання і нести за це відповідальність. Законодавче підґрунтя для реалізації повноважень органами місцевого

самоврядування в умовах децентралізації на сьогодні сформовано, це: Європейська хартія місцевого самоврядування; Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади та План заходів щодо її реалізації; затверджений Урядом України нового адміністративно-територіальний устрою базового рівня. Наразі стратегічним завданням є відновлення основних об'єктів соціальної інфраструктури по всій Україні, для цього потрібно сформувати загальнодержавну програму регіонального розвитку, яка має бути розширена, але фінансувати з центрального бюджету треба ці малоспроможні чи фінансово неспроможні територіальні громади.

Серед стратегічних кроків щодо наповнення бюджетів громад можна виділити такі: концесійні угоди або енергосервісні угоди; розробка програм соціально-економічного розвитку та стратегій на місцевому рівні; дослідження місцевих бюджетів та визначення джерел їх наповнення; створення фондів для стартапів; партнерство з приватним сектором та

міжнародними фінансовими установами; системне планування; партнерство на регіональному, національному та міжнародному рівні; розуміння важливості людського ресурсу, наприклад при запровадженні пілотних проєктів, що дають змогу набутти практичних навичок; тісна співпраця міністерств, муніципалітетів та громад.

Реформа децентралізації потребує чіткого законодавчого визначення та розподілу повноважень між органами центральної влади та органами місцевого самоврядування. Таке визначення повноважень потягне за собою внесення змін до профільних законодавчих та підзаконних актів, змін до Податкового та Бюджетного кодексів, бо повноваження мають бути фінансово забезпечені. Існує потреба у проведенні відповідних консультацій з галузевими міністерствами щодо повноважень у сферах охорони здоров'я, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту, культури і мистецтва, ЖКГ, благоустрою, містобудування і архітектури, будівництва та розвитку інфраструктури тощо.

Література

- [1] Зінь Е. К. *Регіональна економіка* / Е. К. Зінь. — К. : Професіонал, 2008. — 528 с.
- [2] Центр перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cpsr.org.ua>
- [3] Кальницька М. А. Теоретичні підходи до визначення соціальної сфери та особливості її функціонування в Україні // *Економіка і суспільство*, 529–534, 2017
- [4] Великий тлумачний словник сучасної української мов (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
- [5] *Економічна енциклопедія* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ecodn.info/text/Econom/encyclo/str/E-758.htm>
- [6] Лазутіна Л. О. Економічна сутність категорії «соціальна сфера сільських територій» / Л. О. Лазутіна // *Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит*. — 2013. — № 1. — С. 150–154.
- [7] Царук І. М. Теоретичні підходи щодо визначення соціальної сфери як складової економіки та її функцій / І. М. Царук // *Економіка. Управління. Інновації*. — 2009. — № 1

РЕФОРМУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Рязанцева Я. М.,

магістрантка спеціальності 081 «Право»

юридичного факультету

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєвєродонецьк, Україна

Джафарова В. М.,

Східне Міжрегіональне управління Міністерства юстиції

м. Харків, Україна

ст. викладачка кафедри правознавства (за сумісництвом)

СНУ ім. В. Даля

Актуальність теми дослідження. Реформування нотаріату в Україні почалось ще у 1993 році, з прийняттям Закону України «Про нотаріат», яким було запроваджено приватну форму нотаріальної діяльності та створення професійного самоврядування нотаріусів — Української нотаріальної палати, яка функціонує з 1993 року (нині Нотаріальна палата України).

На сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» від 10 червня 2021 року № 5644 (далі — Законопроєкт).

Основною метою прийняття цього законопроєкту є «реформування інституту нотаріату, що призведе до посилення нотаріату країни, як гарантії захисту прав фізичних та юридичних осіб, підвищення якості нотаріальних дій, забезпечення доступності нотаріальних та реєстраційних дій, створення нових антирейдерських інструментів» [1].

Також цим законопроєктом передбачаються незначні зміни щодо деяких із загальних правил вчинення нотаріальних дій. Безсумнівно, реформування нотаріату нині вкрай актуальне в Україні, оскільки міжнародний досвід країн латинської моделі нотаріату (Німеччини, Франція, Азербайджан, Естонія та ін.) вже досить стало визнає вільний нотаріат як найбільш ефективну форму здійснення нотаріальних функцій. Утворення ж єдиного нотаріату в нашій державі має стати важливим кроком на шляху вдосконалення саме українського нотаріату, але поряд із цим скасування державного нотаріату має ґрунтуватися на вирішенні низки питань, які поки що, на жаль, не знайшли свого кінцевого вирішення. Зокрема, до них належать «питання про чітке визначення складу нотаріальних органів, статусу нотаріусів; доступу до нотаріальної діяльності та порядку вступу на посаду нотаріуса; оплати вчинюваних нотаріальних дій; квотування посад нотаріусів; контроль за нотаріальною діяльністю; зупинення та припинення нотаріальної діяльності тощо» [2].

Окремі аспекти реформування нотаріальної діяльності детально досліджували такі науковці: В. Баранкова, Н. Ільєва, В. Комаров, Е. Кочерин, Н. Карнарук, Л. Сміян, І. Мельник Ю. Нікітін, П. Хоменко та інші.

Однак на сьогодні разом з новими етапами реформування нотаріату України робляться такі кроки: по-перше, кроки в напрямі дерегуляції та скороченні державного регулювання, по-друге, крок щодо реформування інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб, а також кроки в напрямі діджиталізації українського нотаріату та запровадження його результатів — цифровізації, метою якої є забезпечення доступності, підзвітності, ефективності зворотного зв'язку, інклюзивності, прозорості в діяльності органів нотаріату.

Тому метою цих тез є аналіз реформування нотаріальної діяльності України крізь призму законопроєкту № 5644 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності», практик застосування е-нотаріату в аспекті реформування нотаріальної діяльності, а також вироблення пропозицій.

З поданого Законопроєкту видно, що законодавець вводить три основні завдання:

– «Запровадження нових інструментів як для громадян, бізнесу, так і юридичної спільноти» [3];

Наприклад, на сьогодні Кабінетом Міністрів України погоджено законопроєкт щодо надання згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон в електронній формі. Законопроєкт запроваджує «механізм внесення до Державного реєстру актів цивільного стану громадян інформації про надання згоди одним із батьків на тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла шістнадцяти років, у супроводі другого з батьків. Інформація про надання відповідної згоди буде вноситись до вказаного Реєстру одним з батьків через портал Дія або нотаріусом на підставі нотаріально посвідченої письмової згоди» [4].

До повноважень, що були передбачені Законом України «Про нотаріат», додається: забезпечення доказів у суді; встановлення фактів; процедура реєстрації та розірвання шлюбів та медіація.

– «Запровадження електронної системи нотаріату, складовими якою є електронний нотаріальний архів, електронний реєстр нотаріальних дій, електронне робоче місце нотаріуса та інші підсистеми».

Тобто законодавець закріплює розширення електронних систем, шляхом запровадження

Міністерством юстиції Положення про електронну систему нотаріату [5].

– Перехід до єдиного нотаріату, що дозволить закріпити єдиний статус нотаріуса в Україні, відмовившись від системи поділу нотаріусів на державних та приватних, як це зроблено у всіх європейських країнах.

Питання ж переходу до єдиного нотаріату виникало неодноразово; так, у 2008 році було запропоновано проект Закону «Про нотаріат» № 1286-1 від 23.01.2008 р., інша ж спроба — 2013 рік проект Закону «Про нотаріат» 2627 від 22.03.2013 р. Однак ані перший, ані другий проект не був підтриманий Верховною Радою.

На сьогодні проблема єдиного нотаріату, як і на той час, є досить актуальною. І це пов'язано з низкою питань.

По-перше, це різниця у вартості вчинюваних нотаріальних дій. «Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та фізичною або юридичною особою» [6]. У Державних нотаріальних конторах фізичні та юридичні особи «справляють державне мито та сплату за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру» (далі — додаткові платні послуги) [7].

Розмір плати за додаткові платні послуги встановлюються територіальними органами Міністерства юстиції України, у Донецькій області встановлено 2016 року, у Луганській та Харківській областях — у 2011 році, а отже, виникає проблема відсутності уніфікації тарифів на додаткові платні послуги.

По-друге, кадрова криза державних нотаріусів. У Харківській області 11 державних нотаріальних контор, а в 34 взагалі відсутні державні нотаріуси, у Донецькій області — 30 з 66 державних нотаріальних контор, у Луганській області — 22 з 35 державних нотаріальних контор. У Луганському обласному державному нотаріальному архіві посаду виконуючого обов'язків завідувача взагалі займає не нотаріус [8].

По-третє, різниця у відповідальності державних та приватних нотаріусів за порушення законодавства. За порушення законодавства державним нотаріусом, державний нотаріус притягується до відповідальності відповідно до КЗпП або подання до ВККН про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальної діяльності. За порушення законодавства приватним нотаріусом територіальний підрозділ Міністерства юстиції України тимчасово зупиняє нотаріальну діяльність приватного нотаріуса на підставах та у строк, передбачених статтею 291 Закону України «Про нотаріат» [9].

Концептуальною новацією цього законопроекту є перехід професії нотаріус із самоврядування на

саморегулювання. Тобто більша частина повноважень, які зараз має Міністерство юстиції України (далі — Мін'юст), будуть передані саме на саморегулювання до Нотаріальної палати України (далі НПУ). Наразі прикладом є Вища кваліфікаційна комісія нотаріату України, яка вже зараз складається з 3-х представників Мін'юсту та 11 приватних нотаріусів, що ще раз свідчить про шлях до саморегулювання нотаріату нашої держави.

Перехід нотаріату України на саморегулювання дозволить підтримувати у професії високі стандарти та належний контроль. З погляду фінансово-економічного обґрунтування для держави це дозволить скоротити значні витрати держбюджету шляхом скорочення штату державних службовців та ліквідації державних нотаріальних контор.

Окремо зазначимо позицію нотаріальної спільноти в особі Нотаріальної палати України щодо законопроекту, яка є основним ініціатором та важелем у його реалізації: «На нашу думку, цей законопроект є фундаментом для реформування нотаріату в країні, оскільки передбачає перехід до саморегулювання нотаріальної професії, єдиний нотаріат, створення системи електронного нотаріату, розширює функції нотаріусів, покращує доступ до нотаріальних дій, зокрема в сільській місцевості, для вразливих груп населення тощо» [3].

Отже, підводячи підсумок у межах нашого дослідження, ми можемо говорити про те, що цим законопроектом буде передбачено надання нотаріусам нових повноважень (що відповідають міжнародній практиці, стандартам), а саме: «встановлення фактів, забезпечення доказів, можливість реєстрації укладення та розірвання шлюбів, можливість здійснення медіації тощо. Саме цей проект Закону також має передбачати зміни, які будуть спрямовані на вдосконалення процедури вчинення окремих нотаріальних та реєстраційних дій, антирейдерських заходів, а також запровадження нових інструментів для громадян та бізнесу. Таким чином, нотаріат України буде реформуватися за стандартами ЄС» [10].

Також хотілося б зазначити і те, що ще багато аспектів реформування нотаріату України залишаються не розглянуті в цьому дослідженні, як-от перетрансформація державних нотаріальних контор до єдиного нотаріату держави, як буде відбуватися передача спадкових справ, порівняльний аналіз е-нотаріату з країнами Європи тощо.

На цьому етапі вважаємо доцільним прийняття принаймні ще двох законодавчих актів для реформування нотаріату України: Закону «Про організацію нотаріату» та Нотаріального процесуального кодексу, який би просвітлював процесуальну природу нотаріальної діяльності країни, регулював саму процедуру вчинення нотаріальних дій та забезпечував гарантії функціонування нотаріату держави.

Література

[1] Юридичний радник URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bf-d0-b5-d1-80-d1-81-d0-bf-d0-b5-d0-ba-d1-82-d0-b8-d0-b2-d0-b8-d1-80-d0-b5-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d1-83-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d1-82-d1-83/>

- [2] Видання «Юридична Газета» URL: (<https://yur-gazeta.com/interview/notariat-ukrayini-vpevnenno-trimae-kurs-na-efektivnizmini.html>; <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/plata-za-notariat-chi-mae-derzhava-finansuvati-notariusiv.html>);
- [3] Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72191
- [4] Законопроект щодо надання згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон в електронній формі URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-pogodiv-zakonoprojekt-shchodo-nadannya-zgodi-na-timchasovij-viyizd-ditini-za-kordon-v-elektronnij-formi>
- [5] Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал» URL: (<https://www.kmu.gov.ua/news/olga-onishchuk-reforma-notariatu-peredbachaye-zaprovadzhennya-elektronnoyi-sistemi>);
- [6] Вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31432
- [7] Вчинення нотаріальних дій державними нотаріусами URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46289
- [8] Перелік державних нотаріальних контор Донецької Луганської та Харківської областей URL: https://kharkivobljust.gov.ua/cat_ndd/notariat/
- [9] Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 року № 3425-XII (чинний, поточна редакція – Редакція від -05.08.2021р., підстава – 1666-IX)/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
- [10] Юридична газета online URL: <https://yur-gazeta.com/interview/notariat-ukrayini-reformuetsya-za-standartami-es.html>

ІНКЛЮЗІЯ ЯК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННОСТІ ІНАКШОСТІ

Шелковая Н. В.,

*к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії,
культурології та інформаційної діяльності*

юридичного факультету

СНУ ім. В. Даля,

м. Сєверодонецьк, Україна

Початок XXI століття ознаменувався небаченими раніше парадоксами: співіснуванням розуму і нерозумності, безчуттєвості та емпатії, що паралельно зростають; з одного боку, ми бачимо на власні очі експоненціальне зростання високих технологій, які розроблює інтелектуальна еліта суспільства, з другого боку, експоненціальне падіння розумових здібностей і культури тих, хто є користувачем цих високих технологій, особливо молоді, яка стала «цифровою з народження» («Digital Natives» за М. Пренськи); з одного боку, спостерігається, на превеликий жаль, постійна агресія, конфлікти на усіх рівнях, від побутового до міжнародного, з іншого боку, увага до людей з інвалідністю: у місцях, де пересуваються люди на візках та сліпі, зроблені пандуси, надписи шрифтом Брайля. Відбувається розповсюдження процесу інклюзії (від англ. inclusion — включення, залучення) як збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, насамперед тих, що мають фізичні чи ментальні порушення.

Розповсюдженню інклюзії у суспільстві сприяє інклюзивна політика, тобто «політика держави, яка сприяє повному включенню всіх суб'єктів до суспільства на рівних засадах та без дискримінації, створення таких умов, за яких кожна людина може повноцінно розвиватися і функціонувати, реалізувати свій потенціал на користь суспільства» [1, с. 49].

Перш за все, інклюзивна політика спрямована на формування та розвиток інклюзивної освіти, що полягає у спільному навчанні дітей та здобувачів вищої освіти, незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних та інших особливостей, у формуванні інклюзивної людини, яка здатна до толерантності та емпатії, що дуже важливо в сучасному світі.

Так народжується новий тип суспільства — інклюзивне суспільство, де кожен незалежно від статі, віку, етнічної приналежності, статусу і фізичного чи ментального стану почувається прийнятим, зрозумілим і повноправним членом, має право брати участь у житті суспільства та робити свій внесок у нього. У такому суспільстві відмінності шануються та цінуються. В інклюзивному суспільстві люди з інвалідністю не тільки включаються у соціальні процеси, а й створюються умови для їхніх видатних досягнень у спорті (спортивні змагання, параолімпійські ігри),

мистецтві (чемпіонати танців на візках), бізнесі, науці і т. п. Символом такого суспільства став австралійський мотиватор Нік Вуйчич, людина без ніг та рук, яка не тільки успішно реалізувала себе на суспільному та особистому рівнях, закінчила два університети, а й мотивує усіх людей з інвалідністю на планеті зрозуміти, що вони можуть вести повноцінне соціальне та особисте життя, а здоровим людям потрібно бачити в них не «інвалідів», а людей з іншими здібностями, які іноді перевищують здібності людей без фізичних вад.

Існує прислів'я, що віра у себе перевертає гори. Психологія людини здатна в екстремальних ситуаціях розкривати такі сили та здібності, яких вона й не уявляла. Крім того, саме через екстремальні ситуації в людині розкриваються приховані до того у її підсвідомості якості. Виникає феномен «екстрабіліті».

Екстрабіліті (extrability, від англ. extra — додатковий, ability — здатність) — це додаткові здібності, що розвиваються у людини з інвалідністю через адаптацію до життя з інвалідністю. Особливостями цих здібностей є те, що вони не потрібні в житті людини без інвалідності, проте завдяки розвитку екстрабіліті люди з інвалідністю якісно адаптуються до життя і тим самим підвищують її якість. Завдяки екстрабіліті незрячі люди піднімаються в гори, ходять під вітрилом, танцюють, пишуть картини, працюють екскурсоводами, проводять тренінги у темряві, служать в армії.

Трагедія людей з інвалідністю довгий час полягала у тому, що до них ставились як до хворих, неповноцінних людей, які часто не здатні самостійно існувати в суспільстві, досягати успіхів у різних сферах життєдіяльності. Але вони не хворі, вони — інші, не такі, як більшість людей. І все. Це дуже важливо не тільки для людей з інвалідністю, а й для психологічної атмосфери у суспільстві. В інклюзивному суспільстві в людей з інвалідністю формують не почуття неповноцінності, а екстрабіліті, що ґрунтується на почутті внутрішньої гідності, взаємоповаги та цінності досвіду подолання кризових життєвих ситуацій. Люди з інвалідністю, які актуалізували такі здібності, насамперед пережили глибоку психологічну кризу, але вийшли з неї переможцями. Багато хто з них каже, що прийняв своє нове життя та долю з подякою.

Література

[1] Роговська, О. О. *Інклюзивна політика в сучасному українському суспільстві // Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «ЛДТУ», 2019. Вип. 4. С. 48–54.*

ROLE MODELS AS A FACTOR OF WOMEN'S INCLUSION

Shcherbina M. M.,

Ph.D. in Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy and Cultural Studies;

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,

Severodonetsk, Ukraine

The fifth Sustainable Development Goal of the 17 Sustainable Development Goals established by the United Nations in 2015 is to achieve gender equality [1]. Problems of gender inequality as inequality of opportunities are important in all countries all over the world, and in order to overcome the gender wage gap, the glass ceiling, the gap in access to health care and pain relief (and stereotyping in the process of this care) and others types of discrimination against women, a change of perspective is needed – the transformation of an androcentric world into an inclusive one.

The term inclusion (from Latin «Inclusivus» – inclusive; «includere» – to include) in Ukrainian everyday life and even in humanitarian knowledge is usually used in a narrow sense of the word about people (especially children) with disabilities and their educational strategies, but the meaning of the term is broader – it is a process of increasing the degree of participation of all categories of people in society. In this case, we are interested in increasing the participation of women and the number of decisions in favor of women's rights in the life of society. One of the factors supporting the status quo – discrimination against women in the androcentric world – is gender stereotypes in everyday life.

These stereotypes (after appearing in the family) are transmitted through a hidden curriculum in the process of education, media, advertising, communication in social circle. And they are dangerous not only because of society's attitude towards women, but also because of so-called "stereotype threat" [2], when a woman herself does not think rationally of herself, but using the practices of attitudes towards women accepted in society, that is, she perceives her mistakes as confirmation of negative beliefs about women [3], and it greatly affects the level of self-confidence and professional expectations.

Одной из стереотипных стратегий по отношению к женщинам в истории и женскому опыту является стирание, невидимость выдающихся женщин в учебниках и учебных курсах, когда их результаты не упоминаются и не приводятся в школьном и университетском образовании.

Caroline Criado Perez in her book *Invisible Women: Exposing Data Bias in a World Designed for Men* quotes the outstanding composer and musician Clara Schumann, who writes in her diary: «I once thought I was creative, but I gave up this thought; a woman should not compose music – after all, if so far no woman has succeeded in this, why do I think that I will succeed?» [4].

If Clara Schumann had known the works of Hildegard von Bingen, Barbara Strozzi, Francesca Caccini, Isabella Leonarda and other outstanding predecessors, this could change her choice and, consequently, her achievements. More optimistic was the case of the outstanding

astrophysicist Joan Feynman. Her mother and grandmother broadcast misogynistic stereotypes: «A girl cannot become a physicist, because she has no brain for addition». Many years later, Charles, her son, will write: «Mom said that since then she always doubted her abilities ...». However, Joan's older brother brings a book on astronomy, where the discover of Cecilia Payne-Gaposhkina (the composition of stellar) was mentioned. So, women can be physicists, and also capable of extraordinary discoveries. That is why in the Feynman family they had not one, but two outstanding physicists grew up – Richard, quantum physicist, Nobel prize winner and popularizer of science and astrophysicist Joan, researcher of stellar wind and sunshine, who was awarded a NASA medal. This is how the so-called role models operate, supporting girls and women in their professional growth.

An outstanding American historian of Ukrainian origin, researcher of the Ukrainian women's movement Martha Bogachevska-Khomyak compared women's history with traditional Ukrainian white on white embroidery [5]: despite all the obstacles, outstanding women existed, but for an ordinary person their the results remain unknown. And this invisibility is one of the reasons for the lack of women in leadership. The principle behind Wi-Fi and mobile communications, epilepsy medications and milking machines, disposable diapers and organ transplant medications, voice-activated wheelchairs and star studies, high-octane gasoline and a circular saw, space bumper, which protects satellites and manned aircraft from space debris and meteorites and canister therapy, kevlar and an electric water heater, the discovery of the HIV virus and sex chromosomes ... all this is just a small part of the achievements of women scientists and inventors. And then there are female artists, writers, politicians ...

The stereotypical attitude towards women as something secondary or not important at all turns the world of textbooks into an image of a men's club. Exception, invisibility, vacuum – give rise to the confidence that no outstanding women have ever existed anywhere, that there is historically no female experience outside of household chores, all the active characters are men, and the consequence is that a particular female student (like other women) is insignificant and not capable of anything. But women are half of humankind, and they have been everywhere, from politics to science, from art to piracy. However, when their achievements, experience and knowledge are depreciated, this leads to:

- distortion of history,
- the impoverishment of culture,
- problems with the transfer of cultural meanings and heritage,
- beliefs that high results in a woman as an exception, which is supposedly isolated and suspicious,

- inciting contradictions between students,
- and demotivation of female students, when they consider even their own successes to be an accident.

Dasgupta calls female role models a «social vaccine» that protects a woman's self-worth in STEM from stereotypes. [6] Ana López-Navajas, researcher at the University of Valencia, writes: «There is no history without women or culture without women» [7], implying the importance of role models not only for women, but also for understanding human history.

So, we can conclude that role models are a necessity, if we talk openly about famous female scientists, inventors, writers, artists and their achievements – and involve this knowledge to textbooks and courses, then such knowledge

will be necessary and useful for female students, and for mutual respect and partnership between men and women. Therefore, Ukrainian projects dedicated to role models – anti-discrimination examination of textbooks, Beading the Womantory [8] and other Gendermuseum projects, as well as initiatives of other scientific and activist communities need public and state support. We can say that one of the tasks of modern education is «to paint history», to make its unknown and invisible pages visible – and to tell about not only men's history, but history of humankind. And then the faces of women artists, writers, scientists, inventors appear not only in textbooks and in classes, but future female researchers, artists and leaders will also grow up in the class itself.

References

- [1] *The Sustainable Development Goals* [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>.
- [2] Steele, C. M., & Aronson, J. (1995). *Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), p. 797–811
- [3] Shcherbina M. M. *Between i and we-thinking: phenomenology, mythology, gender stereotyping* / М. М. Shcherbina // Гендер. Екологія. Здоров'я: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 18–19 квітня 2019 р.). — Харків : ХНМУ, 2019. — С. 34–36.
- [4] Criado Perez, Caroline. *Invisible Women: Data Bias in A World Designed for Men*. Harry N. Abrams, 2019 — 272 p.
- [5] Марта Богачевська-Хомяк. *Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939*. Львів: Український католицький університет, 2018. 520 + 20 іл.с.
- [6] Dasgupta, Nilanjana. *Ingroup Experts and Peers as Social Vaccines Who Inoculate the Self-Concept: The Stereotype Inoculation Model*. *Psychological Inquiry — PSYCHOL INQ.*, 2011 — p. 231-246
- [7] López-Navajas, Ana. *Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimiento ocultada*. *Revista de Educación*, 363. Enero-Abril 2014, pp. 282-308
- [8] Shcherbina, M. M. "Beading the womantory: art project as a way to tell about women's history" *CULTURAL STUDIES AND ART CRITICISM: THINGS IN COMMON AND DEVELOPMENT PROSPECTS*. Baltija Publishing, 2020. <http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-26-004-9-72>.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАД В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ

Борисов І. В.,

*к. ю. н., старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна*

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується переходом від постіндустріального до інформаційного суспільства, в якому цифрові технології, що здатні позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської і особистої діяльності, стають рушійною силою в усіх сферах життєдіяльності суспільства та бізнесу [1]. Цифровізація ж визнається механізмом економічного зростання у сенсі створення ринкових стимулів, мотивацій, попиту і формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу і суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку.

Процеси цифрової трансформації суспільства та економіки, що охоплюються терміном «діджиталізація» [2], впливають на розвиток усіх сфер економіки, вимагаючи осучаснення їх нормативного регулювання відповідно до запитів суспільства, зумовлених розвитком цифрових технологій.

Безумовно, це стосується і сфери надання послуг, причому як модернізації правового механізму вже врегульованих на рівні чинного законодавства послуг — перевезення, зберігання, страхування, послуг у сфері банківської діяльності тощо, так і розробки правового механізму регулювання нових видів послуг, зокрема, договорів про надання інформації, про надання інформаційних послуг з обробки великих даних, послуг бездротового зв'язку, мобільного зв'язку, навігації, цифрового телебачення, послуг з пошуку інформації в глобальній мережі Інтернет, послуг хостингу, цифрових послуг управління життєвим циклом виробів, платіжних електронних послуг, договорів click-wrap і browse-wrap тощо, на що звертається увага таких науковців як О. В. Сібільова [3, с. 70–74], І. І. Світлак [4, с. 22], Н. Ю. Філатова [5] та інших.

Що ж слід розуміти під поняттям «цифрова послуга»? Відомо, що послуга — окремий вид об'єктів цивільних прав (ст. 177 Цивільного кодексу України — далі ЦК України). Послуга — це певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності. Послуга має нематеріальний характер, результат її не набуває уречевленого вигляду, вона тісно пов'язана з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності), але не збігається із самими діями (здійсненням

діяльності) виконавця, як певне нематеріальне благо споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (ч. 1 ст. 901 ЦК України).

Водночас не можна не враховувати того, що існують поймаєні та непоймаєні договори про надання послуг, тобто ті, що врегульовані на рівні спеціального законодавства. Прикладом поймаєних довір'є договори в сфері надання фінансових послуг, у сфері здійснення страхової та туристичної діяльності, договори про надання інформаційних послуг. Відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [6] послуга визначається як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Відповідно до п. 58 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» [7], платіжна послуга — діяльність надавача платіжних послуг з виконання та/або супроводження платіжних операцій. Згідно з п. 5 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [8], фінансова послуга — це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Відповідно до абз. 8 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [9], банківська діяльність — залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг.

Відповідно до приписів ч. 2 ст. 901 ЦК України, положення глави 63 ЦК України можуть застосовуватися до вищезазначених договорів, тобто і до договорів банківського вкладу, банківського рахунку, включаючи і рахунок умовного зберігання (екскроу), якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Водночас банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), наприклад, надання цифрових (електронних) банківських послуг. Так, мобільний банкінг — це здійснення банківських послуг через мобільні телефони,

смартфони та планшети. Він включає нові способи, системи, процеси, програми, які є частинами таких основних сервісів та послуг при мобільному банкінгу: розрахунковий рахунок; грошовий переказ, платіжні послуги; навігаційні сервіси; персоналізовані оповіщення; запит щодо обслуговування кредиту.

Цифровий гаманець є послугою, яка зберігає платіжні облікові дані та функціонує за допомогою мобільного девайсу та Інтернету. Така послуга полегшує зберігання платіжних облікових даних і дозволяє користувачам здійснювати платежі та інші інтернет-дії. Мобільні цифрові гаманці базуються на таких технологіях: послуги через смартфони (передача коштів, використовуючи мобільний номер); хмарні технології при здійсненні платежів; інші програми для пристроїв (наприклад, Apple Pay), за допомогою яких здійснюються платіжні перекази; використання штрих-кодів та QR для оплати через мерчанти; платіжні системи на базі банківських карток; використання карт-рідерів із бездротовою передачею інформації; смартфони з установленою технологією NFC (безконтактні платежі).

Агрегатор є послугою, яка дозволяє клієнтам обирати та купляти певні продукти від різних провайдерів (постачальників послуг) в одному місці. Агрегатор як нове програмне забезпечення та спосіб користування банківськими послугами може функціонувати як агрегатор пропозицій і послуг та агрегатор споживчих рахунків [10].

Згідно з п. 11 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» [11], електронна послуга — будь-яка послуга, що надається через інформаційно-телекомунікаційну систему.

Відповідно до п. 9 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» [12], інформаційні електронні послуги — платні або безоплатні послуги щодо оброблення та зберігання інформації, що надаються дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем за індивідуальним запитом їх одержувача.

Між тим варто зауважити, що хоча в Україні й ухвалено низку законодавчих актів щодо інформатизації, побудова інформаційного суспільства відбувається досить безсистемно. Взяти хоча б проблему хмарних технологій (cloud computing) — технології розподіленої обробки цифрових даних, яка здатна забезпечити користувачеві не лише хостинг, тобто послугу надання дискового простору, підключення до мережі та інших ресурсів для розміщення фізичної інформації на сервері, що постійно перебуває в мережі (наприклад, Інтернеті), а й надати віддалені обчислювальні потужності клієнтові. У сучасних умовах, порівняно з іншими способами обчислення, хмарні технології мають низку переваг і дозволяють максимально зменшити витрати на обробку даних, серверне та мережеве обладнання, використання програмних рішень, утримання ІТ-персоналу, адміністрування тощо, але з огляду на те, як довго вирішується ця проблема в Україні, доля проекту Закону України «Про хмарні послуги», який прийнято за основу 16 червня 2020 року [13], викликає занепокоєння.

Стосовно питання, чи можна вважати, що приписи ч. 2 ст. 901 ЦК України глави 63 ЦК України можуть застосовуватися і до послуг, що надаються через інформаційно-телекомунікаційну систему, тобто до надання цифрових послуг, слід дати негативну відповідь, хоча в літературі існують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Цифрові послуги, інформаційні послуги, банківські послуги навряд чи можна вважати однопорядковими поняттями.

Ми поділяємо підхід тих науковців, які вважають послугу специфічним об'єктом цивільних прав, продуктом корисної дії (діяльності), що не має майнового вираження і поглинається замовником є момент надання (здійснення) її виконавцем.

Щодо цифрових послуг, то це послуги, які надаються через інформаційно-телекомунікаційну систему і не складають окремого виду в системі договорів про надання послуг.

Література

- [1] Степаненко В. П. Інформаційне суспільство. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462.
- [2] Якименко (Купира) Зінаїда. Діджиталізація як інструмент усунення ризику людської помилки. URL: <http://ohoronapraci.kiev.ua/article/rubriki/didzitalizacia-ak-instrument-usunenna-riziku-ludskoi-pomilki>
- [3] Сібільова О. Поняття договору про надання інформаційних послуг. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 70–74.
- [4] Світлак І. І. Цивільні правовідносини з надання послуг в умовах цифровізації: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2021. 343 с.
- [5] Філатова Н. Ю., Бережняк О. С. Договори типу click-wrap і browse-wrap: особливості і призначення. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. 2018. Т. 23. Вип. 1 (32). С. 87–97.
- [6] Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 30. С. 379.
- [7] Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-ІХ. Офіційний вісник України. 2021. № 62. Ст. 3876.
- [8] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.
- [9] Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30.
- [10] Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: Право, 2016. С. 157–159.
- [11] Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 45. Ст. 400.
- [12] Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 45. Ст. 410.
- [13] Проект Закону України «Про хмарні послуги». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНДУСТРІЇ 4.0

*Внукова Н. М.,
д.е.н., проф., професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця,
проф. н.с. НДІПрЗІР НАПрНУ,
м. Харків, Україна*

Актуальність. Умови розбудови Індустрії 4.0, процесів цифровізації та діджиталізації економіки та суспільства України з урахуванням досвіду європейських держав передбачають ґрунтовний аналіз економіко-правового регулювання господарської діяльності щодо застосування нових технологій. Актуалізація підсилюється змінами клімату та іншими трансформаціями, які відбуваються у світі. Складність «справедливого переходу» в контексті «енергетичного переходу» до технологій 4.0 вимагає багатовимірної інтеграції діяльності, тобто різних сфер (соціальні, економічні та технологічні, просторові та екологічні, територіальні, галузеві, програмування розвитку на різних рівнях, зокрема, громад) [5]. Новий соціальний контракт для трансформації передбачає розробку заходів справедливого переходу та погодження з усіма зацікавленими сторонами.

Виклад основної частини. Дослідження польських вчених щодо розбудови Індустрії 4.0. показало, що одним із бар'єрів на цьому шляху є недостатня обізнаність підприємств та суспільства про це, особливо з точки зору переваг його реалізації. Тому потрібно здійснювати діяльність, яка посилює інформаційне та економіко-правове забезпечення розвитку цього процесу [6]. Один із сприятливих факторів, діагностований у дослідженні до розвитку інноваційності підприємств до ідеї Індустрії 4.0 — це визначення та реалізація цілей, спрямованих на інноваційну діяльність на рівні саме органів місцевого самоврядування. Отже, їхні стратегії розвитку мають бути цілеспрямованими відповідно до потреб підприємств, що працюють у межах конкретних галузей на їх території. У цьому дослідженні виявлено, що низка компаній цього не здійснюють і не усвідомлюють та не реалізують механізми, що відповідають ідеї Індустрії 4.0, переважно через низьку обізнаність. На більшості опитаних підприємств домінує підхід використання традиційних технологій виробництва та збуту, які є ефективними та перевіреними в ході проведеної роками діяльності. Мало компаній здійснюють науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи й інвестують в інноваційні рішення, незважаючи на те, що вони могли б значно знизити експлуатаційні витрати або підвищити якість пропонованих продуктів або послуг. Найчастіше це також пов'язано з ризиком відсутності механізмів економіко-правової адаптації рішень у довгостроковій перспективі. Цифрова трансформація є складовою умов розбудови Індустрії 4.0, тому питання ресурсного та нормативного забезпечення саме розвитку територіальних громад набуває особливої ваги.

Отже, актуальними є дії президента ГО «Агенція Європейських Інновацій», керівника НКП «Інформаційні та комунікаційні технології» І. Кульчицького щодо проведення дослідження з основних напрямів та проектів цифрової трансформації громад [2]. Під час опитування для визначення перспектив потреби у нормативному і ресурсному забезпеченні процесу визначається рівень обізнаності учасників процесу у сфері цифрової трансформації громад, встановлюються основні завдання, які необхідно виконати громадам для проведення процедур трансформаційних перетворень: розвиток цифрових навичок населення, розширення доступу до мережі Інтернет, розбудова мереж комунікацій з підвідомчими установами та організаціями, розвиток технічної бази місцевих органів самоврядування (робочі станції, сканери, сервери, доступ до хмарних сервісів та ін.), електронний документообіг в органах місцевого самоврядування, розвиток надання публічних послуг мешканцям громад у режимі онлайн, розвиток електронної взаємодії влади та громади, інформатизація сфер охорони здоров'я, освіти, культури, розвиток сервісів «Безпечне місто, село, селище» — забезпечення моніторингу небезпечних ситуацій на території та процедур оперативного реагування, розробка онлайн-ресурсів для просування туристичного та інвестиційного потенціалу території. Тут ще необхідно додати визначення доступу як підприємств, так і фізичних осіб до фінансових послуг при прискоренні процесів діджиталізації.

В умовах Індустрії 4.0 на основі їх інтелектуалізації дослідниками Інституту економіки промисловості НАН України надано рекомендації щодо розвитку підприємств, які не потребують відмови від традиційних виробництв III-IV технологічних укладів, що знижує ризики трансформаційних перетворень, враховуючи висновки польських вчених, зокрема, але при глобальних змінах під час трансформації в Індустрії 4.0 набуває особливої ваги і дозволяє промисловим підприємствам пришвидшити перетворення. Вчені обґрунтували, що потрібне об'єднання стейкхолдерів, зокрема, на рівні громад на основі їх інтелектуалізації [1]. Для цього актуалізуються дослідження як у технічній сфері, так і людського капіталу, відбувається пошук додаткових ресурсів для їх здійснення, а враховуючи їх обмежений рівень, здійснюється необхідний вибір оптимального способу фінансування інновацій в галузі застосування діджиталізації для підвищення рівня комунікації при наданні послуг [7], зокрема адміністративних послуг на рівні органів місцевого самоврядування.

Стартапи в умовах розбудови Індустрії 4.0 дозволяють оцінити нові можливості правового регулювання норм господарської діяльності. Враховуючи сутність трансформаційних перетворень, які спрямовані на створення інтелектуальних ланцюжків доданої вартості на основі динамічних систем, як технічних, так і соціальних, необхідно використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Стартапи відіграють важливу роль у цих відносинах, оскільки вони діють в екосистемі, адаптованій до їхніх потреб, отже, вони стають більш важливими у створенні цифрових бізнес-моделей, що є актуальним для розвитку територіальних громад. Ці моделі, зі свого боку, дозволяють їм отримати конкурентну перевагу в нестабільних ринкових умовах [8].

Експерти оцінили внесок 2020 року в тенденції розвитку Індустрії 4.0, які були пов'язані з динамікою змін на світових ринках щодо прискорення діджиталізації, зростання частки кастемізованої продукції та ін. [4]. Щодо глобальних змін у промисловості 2021 року є перспектива збільшення нових індустріальних стартапів 4.0, тому що промисловці вже говорять про ознаки змін Індустрії 5.0.

Щодо просування трансформаційних реформ і їх супроводження НДІПрЗІР НАПрНУ провели опитування серед різних респондентів (самозайняті особи, наймані працівники (фахівці), здобувачі вищої освіти, службовці, підприємці, викладачі і науковці) щодо необхідності удосконалення правового та економічного регулювання цього процесу [3]. Для відзначення наявності ресурсів для трансформаційних змін досліджувалась думка учасників опитування щодо потенційного рівня зацікавленості господарюючих суб'єктів в Україні інвестувати в економіку Індустрії 4.0 за трьома

рівнями шкали: високий, середній, низький. В опитуванні взяли участь більше 40 осіб, урівноважені за гендерною ознакою. За пріоритетністю базових технологій трансформаційних змін більше всіх набрала технологія розвитку складних інформаційних систем та інтернету речей. Щодо необхідності правового регулювання цього процесу, то відповіді на 98 % були позитивні (дуже потрібне – 54 % і потрібне – 44 %). Зауважено, що для регулювання норм господарської діяльності в умовах розбудови Індустрії 4.0 потрібні розробки у сфері права, які мають враховувати трансформаційні індустріальні перетворення, швидку віртуалізацію світу, а також індивідуалізацію замовлень, що вже починає запроваджуватися у господарській діяльності та певною мірою відповідає запитам жителів територіальних громад.

Висновки. Проведені дослідження українських і польських вчених доводять, що для здійснення трансформаційних змін в умовах розбудови Індустрії 4.0 потрібне економіко-правове забезпечення для супроводу цього процесу, тому що низький рівень обізнаності щодо цього не дає потрібного поштовху пришвидшенню перетворень. Значну роль в інноваційних змінах відіграють органи управління громад, на яких лежить відповідальність за розвиток територій, тому тільки спільні дії як підприємств, так і органів місцевого самоврядування дозволять досягти суттєвих результатів. Важливо визначитися щодо пріоритетності змін у тих галузях, які мають найбільший попит для скорочення витрат на трансформаційні зміни. З цією метою важливо підтримувати кластерні ініціативи, які виникають, для сприяння підприємствам у їх прагненні до розвитку територій на новій індустріальній та інформаційній основі.

Література

- [1] Брюховецька Н. Ю., Чорна О. А. Інтелектуалізація як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств в умовах Індустрії 4.0 // *Економіка промисловості*. 2019. № 4 (88). С. 28-57. doi: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.028>
- [2] Кульчицький І. Інноваційний консалтинг Сайт Асоціація «підприємств промислової автоматизації України» URL <https://arrau.org.ua/resume/ivan-kulchyskyj/>
- [3] Пукала Р., Внукова Н. М. Оцінка нових можливостей регулювання норм господарської діяльності в умовах розбудови Індустрії 4.0. Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: збірник тез ІХ Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (5 – 6 лютого 2021 року). м.Кропивницький: ПВНЗ КІДМУ. 2021. С. 51-54.
- [4] Юрчак О. Світові тенденції Індустрії 4.0 на 2021 та їх вплив на Україну. URL:
- [5] *Propozycje rekomendacji dla obszaru sprawiedliwa transformacja Grupa Ekspercka 'Sprawiedliwa Transformacja' działająca w ramach Zespołu do spraw Rozwoju Przemysłu Odnawialnych Źródeł Energii i Korzyści dla Polskiej Gospodarki przy Ministrze Klimatu (Zarządzenie Ministra Klimatu z dn. 2.04.2020)* URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Rekomendacje%20dla%20Sprawiedliwej%20Transformacji_Ekspertyza_15.05.2020.pdf
- [6] *Przemysł 4.0. na jakim etapie przemysłowej rewolucji znajduje się województwo wielkopolskie? Publikacja na podstawie ekspertyzy wykonanej na zlecenie Wielkopolskiego Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego Poznań, 2019.100 s.. ISBN: 978-83-64765-23-0.* URL: <https://wrot.umww.pl/wp-content/uploads/2019/10/Przemys%C5%82-4.0.pdf>
- [7] Pukala R., Hlibko S., Vnukova N., Davidenko D., *Usage of E-Technologies to Enhance Infocommunication in Financing Innovation // International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications. Science and Technology, PIC S&T' 2019, October 8-11, 2019 Kyiv, Ukraine.*
- [8] Pukala, R., *Start-ups as one of the elements triggering the development of Industry 4.0, 2019, MATEC Web of Conferences, Tom 297, str. 08002, Wyd. EDP Sciences. ISPCIME-2019.* URL: https://www.researchgate.net/publication/337212396_Start-Ups_as_One_of_the_Elements_Triggering_the_Development_of_Industry_40

ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Глібко С. В.,
к. ю. н., директор НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України,
доцент кафедри господарського права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [1], реєстраційний № 4623 від 21.01.2021 (далі — законопроект), ставить за мету підвищення рівня впровадження (комерціалізації) результатів наукових досліджень.

Водночас існують деякі проблеми в правозастосуванні при невідкладному прийнятті законопроекту. Неузгодженість термінології, як нової, так і наявної в інших законах, призведе до спірного тлумачення понять та термінів, а саме:

- академічне підприємництво;
- комерціалізація технологій;
- центр трансферу технологій;
- технологічна платформа;
- мережа трансферу технологій.

Також законопроект не надає відповіді про співвідношення високотехнологічного виробництва та виробництва наукоємної продукції.

Щодо об'єкту регулювання, то недоцільно виключати поняття «високі технології» зі статті 1 законопроекту, а натомість необхідно надати основні принципи та методик визначення високих технологій, а їх прийняття передбачити в підзаконному нормативно-правовому акті — це дозволить усунути невизначеність стартових умов для уповноваженого органу при визначенні ним порядку надання субсидій для створення високотехнологічного виробництва відповідно до статті 24 законопроекту. Крім того, в цій же статті, а також в інших статтях законопроекту не надано законодавчого розмежування між поняттями «галузі промисловості, що належать до високотехнологічного сектору», «високотехнологічний сектор» та «високотехнологічне виробництва» (стаття 6 законопроекту).

Одним з основних моментів, які необхідно передбачити в законопроекті, є вирішення питання про визначення статусу мережі трансферу технологій, без чого стає нелогічним внесення змін у законодавство про сам трансфер технологій.

Питання розмежування повноважень у сфері інноваційної діяльності розглянуті в проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», але не розповсюджені на сферу обігу технологій, хоча технології та їхній трансфер є об'єктами регулювання названого проекту.

Крім того, у законопроекті не вирішено питання розподілу повноважень між органами виконавчої влади у сфері трансферу технологій; відсутнє

визначення уповноваженого органу та інших центральних органів виконавчої влади, на які буде покладено всі перелічені у законопроекті завдання. А такими органами є: Міністерство освіти і науки, Директорат науки та інновацій, Міністерство економіки, Національна академія наук та національні галузеві академії, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері статистики, а також центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких відносяться розроблені та власні технології.

На наш погляд, важливим є віднесення до складу суб'єктів трансферу технологій з акцентом на їхні повноваження, які фактично не відображені в законах, але на підставі яких існують реальні послуги. Такими є фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових, надають необхідні для цього інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок, в тому числі, які створюють нові технології, виконують різні роботи: проектно-конструкторські або технологічні, науково-технічні, маркетингові, патентно-пошукові, інформаційні, фінансові, юридичні, інвестиційні послуги.

Особливо важливо зазначити, що відповідно до Положення про Міністерство економіки України в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124 [2], основні завдання Мінекономіки фактично за змістом є тотожними у різному галузевому наповненні щодо формування та реалізації державної інноваційної політики і є тотожними з повноваженнями Міністерства освіти та науки України згідно з Положенням про Міністерство освіти та науки України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 року № 630 [3].

Щодо заохочення та стимулювання закладів вищої освіти та наукових установ до участі в мережі трансферу технологій, то доречним є:

Введення показників трансферу технологій у вигляді критеріїв атестації, як для юридичних осіб, так і для науково-педагогічних працівників та науковців.

При атестації встановити зобов'язання мати відповідні договори та/або участь у мережі трансферу технологій, зокрема закордонних.

Віднесення до критеріїв атестації закладів вищої освіти та наукових установ сум надходжень від трансферу технологій.

Таким чином, для ефективного функціонування запропонованих змін в закони необхідно:

1) Доповнити Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій» нормами, які зможуть вирішити проблеми з механізмом координації між органами виконавчої влади у сфері трансферу

технологій та розмежувати між ними повноваження.

2) Чітко визначити на рівні закону назву уповноваженого органу, оскільки без цього прийняття зазначеного законопроекту не вирішить поставлених перед ним завдань, визначених у пояснювальній записці.

3) Узгодити фактично усі законопроекти за їхньою термінологією та відповідністю до наявних законів.

Таблиця 1

Перелік нормативно-правових актів

Реєстраційний номер, дата	Назва	Преамбула/ мета нормативно-правового акту	Стан
№ 6418 від 10.12.2021	Проект Закону про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні	Цей Закон визначає правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні.	14.12.2021 Надано для ознайомлення [4].
№ 4623 від 21.01.2021	Проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій»	Мета проекту акта – підвищення рівня впровадження (комерціалізації) результатів наукових досліджень	Січень 2021 року. Надано для ознайомлення [1].
	Проект ЗУ «Про інноваційні парки»	Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення і функціонування інноваційних парків на території України з метою забезпечення розвитку економіки України інноваційним шляхом, активізації інноваційної діяльності, розвитку сучасної інноваційної інфраструктури, виробництва та впровадження інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	Закінчено громадське обговорення МОН
	Проект ЗУ «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності»	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання та підтримки державою інноваційної діяльності та спрямований на розвиток економіки України інноваційним шляхом.	Закінчено громадське обговорення МОН
	Проект ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо розширення функцій Національної ради з питань розвитку науки і технологій на сферу інновацій»	Мета законопроекту – розширення функцій Національної ради з питань розвитку науки і технологій на сферу інновацій, зокрема з покладанням на неї функцій з підготовки пропозицій Кабінету Міністрів України щодо засад державної підтримки і стимулювання інноваційної діяльності для використання результатів наукової та науково-технічної діяльності в реальному секторі економіки.	Закінчено громадське обговорення МОН
№ 4236 від 20.10.2020	Проект ЗУ Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності та розвитку наукових парків	Мета законопроекту – підвищення ефективності здійснення науковими парками (далі – НП) інноваційної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних розробок).	Прийнято від 07.09.2021 Опубліковано: Голос України від 12.10.2021, № 194 [5].
	Проект постанови Кабінету Міністрів України «Питання Центрів колективного користування науковим обладнанням»	Метою проекту постанови є удосконалення нормативно-правової бази в частині утворення та функціонування Центрів колективного користування науковим обладнанням як осередків надання доступу до наукового обладнання (зокрема інструментів, приладів, інвентаря) для проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.	Закінчено громадське обговорення МОН [6].

Джерело: сформовано автором

Література

- [1] Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Проект Закону України від 21.01.2021 р. № 4623. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70870
- [2] Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. № 124. Урядовий кур'єр. 2021. 20 лют. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#n359>
- [3] Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630. Урядовий кур'єр. 2014. 03 груд. № 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>
- [4] Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні: Проект Закону України від 10.12.2021р. № 6418. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73410
- [5] Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності та розвитку наукових парків: Закон України від 07.09.2021р. № 1714-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-20#Text>
- [6] Питання Центрів колективного користування науковим обладнанням: Проект постанови Кабінету Міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pitannya-centriv-kolektivnogo-koristuvannya-naukovim-obladnannjam>

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ»

Гречко О. О.,
к.ю.н., молодший
науковий співробітник
НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України,
м. Харків, Україна

На сучасному етапі переходу України з економічної моделі розвитку на інноваційну актуалізуються питання нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності. Оскільки чинне інноваційне законодавство України характеризується нерозвиненістю та має прогалини у правовому регулюванні елементів інноваційної інфраструктури, зокрема, відсутність закону щодо створення та функціонування інноваційних парків, виникає необхідність в удосконаленні законодавчої бази, що регулює інноваційну діяльність, та в прийнятті відповідних законів.

Сьогодні у наукових та законодавчих колах стало питання про доцільність введення у правозастосування категорії «інноваційний парк», зокрема, Міністерством освіти і науки України на виконання кроку 262 Плану законопроектних робіт Верховної Ради України на 2021 рік [1] був підготовлений та внесений на громадське обговорення законопроект «Про інноваційні парки». Необхідність прийняття цього законопроекту обумовлена також соціальною затребуваністю — з 2017 року в Україні стали з'являтися інноваційні парки, але юридичної регламентації вони й досі не мають.

Проект Закону України «Про інноваційні парки» [2], розроблений Міністерством освіти і науки України, закріплює загальні положення, організаційні засади створення та діяльності інноваційного парку та положення про державну підтримку діяльності інноваційних парків. Слід звернути увагу на те, що у статті 6 проекту Закону видами інноваційного парку визначаються науковий парк, технологічний парк, індустріальний парк, а також закріплюється, що інноваційний парк може мати у своїй структурі науковий, технологічний, індустріальний парк, інноваційний кластер та/або інші елементи інноваційної інфраструктури.

Таким чином, можна зробити висновок, що категорія «інноваційний парк» є узагальнюючою та визначальною по відношенню до зазначених видів парків, і відповідно цей факт потребує перегляду та аналізу положень чинних Законів України «Про наукові

парки» [3], «Про індустріальні парки» [4], «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [5]. Отже, у контексті уніфікації інноваційного законодавства України вбачається можливим проведення інкорпорації Закону України «Про інноваційні парки» із вказаними Законами України. При вдосконаленні означених законів варто внести зміни [6, с. 7, 12]:

- щодо майнових відносин у діяльності наукових парків;
- щодо фінансування діяльності наукових парків;
- щодо системи управління науковими та технологічними парками;
- щодо оподаткування діяльності технологічних та індустріальних парків;
- щодо державної реєстрації технологічних парків (спрощення процедури реєстрації);
- щодо пріоритетності проектів технологічних парків для залучення державних коштів;
- щодо державної підтримки діяльності наукових, технологічних та індустріальних парків.

На нашу думку, у визначеннях термінів науковий, технологічний, індустріальний парк (у відповідних Законах) важливо зробити акцент на ознаку інноваційності та доповнити відповідні положення тим, що ці парки створюються з метою впровадження інновацій.

Висновок. Безумовно, доцільність прийняття Закону України «Про інноваційні парки» не викликає сумнівів, оскільки поява нового суб'єкту інноваційної діяльності вимагає забезпечення його нормативно-правовим регулюванням. Але дискусійним залишається питання: чи присвятити цей закон суто інноваційним паркам, чи прийняти шляхом інкорпорації комплексний нормативно-правовий акт, який буде включати у себе норми про інноваційні парки та його види: наукові, технологічні та індустріальні парки. Це питання є актуальним з огляду на дослідження уніфікації інноваційного законодавства України та становить значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

Література

- [1] Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік: Постанова Верховної Ради України від 2 лютого 2021 року № 1165-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-20#Text>
- [2] МОН пропонує до громадського обговорення проект Закону України «Про інноваційні парки». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-innovacijni-parki>.
- [3] Про наукові парки: Закон України від 01.02.2020 р. № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>
- [4] Про індустріальні парки: Закон України від 07.10.2021 р. № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
- [5] Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 05.12.2012 р. № 991-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>
- [6] Рекомендації з удосконалення інноваційного законодавства України. Харків: НДІ ПЗІР НАПрНУ. 2020. 62 с.

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Завадська А. Т.,

адвокат,

молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України,

м. Харків, Україна

Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення та актуалізація цивільних правовідносин щодо земельних ділянок спричиняють виникнення правового питання щодо моменту становлення такого виду нерухомого майна як об'єкта цивільних прав та можливості розпорядження ним.

У цьому дослідженні буде здійснено аналіз вказаного питання через комплексний аналіз чинних нормативно-правових актів та правозастосовної практики національних судів.

Так, відповідно до ст. 14 Конституції України, право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Виходячи з положень ст. 13 Конституції України, ст. 177, 181, 324 Цивільного кодексу України, земля та земельні ділянки є об'єктами цивільних прав, а держава та територіальні громади через свої органи беруть участь у земельних відносинах з метою реалізації цивільних та інших прав у приватноправових відносинах, тобто прав власників земельних ділянок[1].

Стаття 178 Цивільного кодексу України визначає оборотоздатність об'єктів цивільних прав. Відповідно до ч. 1 вказаної статті оборотоздатністю визнається властивість об'єктів цивільних прав вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином [2].

Згідно з ч. 1 ст. 79-1 Земельного кодексу України, формування земельної ділянки полягає у визначенні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав.

Відповідно до ч. 9 ст. 79-1 Земельного кодексу України земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування (крім випадків суборенди, сервітуту щодо частин земельних ділянок) та державної реєстрації права власності на неї.

У п. 20 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України встановлено, що у разі, якщо до 1 січня 2013 року була розроблена технічна документація із землеустрою щодо складання документів, що посвідчують право на земельну ділянку, на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про надання або передачу земельної ділянки у власність або надання в користування, у тому числі на умовах оренди, формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав, крім випадків, визначених ст. 79-1 цього Кодексу, здійснюється за такою технічною документацією.

Згідно зі ст. 125 Земельного кодексу України, право власності на земельну ділянку, а також право

постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав.

Відповідно до ст. 126 вказаного Кодексу, право власності, користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Таким чином, відповідно до Земельного кодексу України, обов'язковою є державна реєстрація земельної ділянки в Державному земельному кадастрі та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень — це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Згідно з ч. 4 ст. 3 цього Закону будь-які дії особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, можуть вчинятися, якщо речові права на таке майно зареєстровані згідно із вимогами цього Закону, крім випадків, коли речові права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2013 року, визнаються дійсними згідно з частиною третьою цієї статті у випадках, визначених статтею 28 цього Закону, та в інших випадках, визначених законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», загальними засадами державної реєстрації прав є, в тому числі, обов'язковість державної реєстрації прав у Державному реєстрі прав; одночасність вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва та державної реєстрації прав.

Відповідно до Роз'яснення Міністерства юстиції України: «Формування земельної ділянки полягає у визначенні її як об'єкта цивільних прав та передбачає визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. [...] Земельна ділянка вважається сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера».

Отже, земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування (крім

випадків суборенди, сервітуту щодо частин земельних ділянок) та державної реєстрації права власності на неї» [3].

Вказане положення застосовано і в низці Постанов Верховного Суду.

Зокрема, Постановою Верховного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 706/1301/15-ц встановлено: «Земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування та державної реєстрації права власності на неї, однак позивачем була розроблена лише технічна документація, але не було здійснено дії Державної реєстрації, тому й охоронювані законом права на спірні земельні ділянки у нього не виникли».

Також, відповідно до позиції Верховного Суду, викладеній у Постанові від 16 травня 2018 року у справі № 140/1903/16-ц, внаслідок доповнення Земельного кодексу ст. 79-1 встановлюються обов'язок для осіб, яким було виділено земельні ділянки до внесення таких змін, оформити (сформувати) виділену їм раніше земельну ділянку.

Є поширеною правова позиція Верховного Суду про те, що у справах щодо встановлення факту віднесення земельної ділянки до об'єкта цивільних прав предметом доказування є, зокрема, обставини щодо земельної ділянки: її площа, межі, кадастровий номер та її нормативна грошова оцінка, яка є необхідною для визначення розміру позовних вимог та їх обґрунтованості. Така правова позиція викладена, зокрема у постановках Верховного Суду від 06.02.2019 у справі № 922/587/18 та від 13.02.2019 у справі № 922/392/18[4].

Таким чином, можна зробити висновок, що за загальним правилом земельна ділянка стає об'єктом цивільних прав та може бути відчужена (передана у власність іншій особі) з моменту її формування (в тому числі реєстрації у Державному земельному кадастрі) та подальшої реєстрації в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Таке формування реалізовується у порядку, передбаченому Земельним кодексом України та іншими спеціальними законами та підзаконними нормативно-правовими актами, в частині, яка не суперечить вказаному Кодексу.

Література

- [1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 345/2256/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78592698>.
- [2] Цивільне право: підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/CPU_1.pdf.
- [3] Гришанова Н. Мін'юст пояснив, чи може несформована земельна ділянка бути об'єктом цивільних прав. Офіційний сайт «Ligazakon». URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/205899_mnyust-poyasniv-chi-mozhe-nesformovana-zemelna-dlyanka-buti-obktoom-tsvivlnikh-prav.
- [4] Постанова Східного апеляційного господарського суду від 14 травня 2019 р. у справі № 922/1276/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81723557>.

НОВАЦІЇ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Колісник А. С.,

*доктор філософії, молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна*

На сучасному етапі, в умовах соціально-економічної кризи в Україні, держава перебуває у пошуку нових та ефективних підходів до правового регулювання фінансових відносин. Так, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з наповненням публічних фондів грошових коштів. Як відомо, одним з найефективніших механізмів наповнення дохідних частин бюджету є сплата податків і зборів. Зважаючи на це, останнім часом законодавець втілює в життя відповідні новації щодо регламентації податкових відносин.

Приміром, прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» [5], положення якого знайшли своє відображення у підрозділі 9⁴ розділу XX Податкового кодексу України. Зміни, передбачені вищевказаним законом, стосуються впровадження одноразового (спеціального) добровільного податкового декларування, що за своїм змістом становить податкову амністію. Позначимо деякі аспекти, які, на наше переконання, є вкрай важливими.

Відповідно до п. 2 підр. 9⁴ розд. XX Податкового кодексу України, збір з одноразового (спеціального) добровільного декларування — це одноразовий обов'язковий платіж, розмір якого самостійно розраховується декларантом з вартості належних йому активів з урахуванням ставок такого збору, визначених цим підрозділом, та відображається ним в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації [3]. Аналізуючи наведену норму, постає питання щодо закріплення такого збору. Зокрема, акцентуємо увагу на тому, що такий збір не віднесено до загальнодержавних та місцевих податків і зборів (ст.ст. 9-10 Податкового кодексу України). Такий підхід суперечить загальній методології регулювання податкових відносин.

Також, на наш погляд, дискусійним є підхід щодо встановлення «альтернативних» ставок такого збору, поміж яких платник податків обирає оптимальну ставку. У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що ставка як обов'язковий елемент правового механізму податку (так само, як і інші його елементи) встановлюється уповноваженим органом в імперативному порядку (Верховною Радою України, Верховною Радою АРК та сільськими, селищними, міськими радами). Такий підхід зумовлений, перш за все, методом податково-правового регулювання.

Метод податкового права передбачає використання імперативних норм, при цьому йдеться про безумовний характер імперативності. Зазначимо, що методологія ставок податку є найскладнішою та водночас проблемою при встановленні відповідних податків і зборів. Рівень та механізм застосування ставок податку має забезпечувати наповнення публічних фондів коштів, не порушуючи при цьому балансу публічних та приватних інтересів (соціального та економічного балансу), базуватися на оптимальному поєднанні принципів оподаткування й податкового законодавства (таких, як: рівність, справедливість, фіскальна достатність, економічність) [1, с. 543]. З огляду на такі обставини, констатуємо суперечливість запропонованих норм, які надають платникам податків право самостійно обирати ставку збору за одноразове податкове декларування.

Ще один законопроект, який, на нашу думку, потребує уваги — Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень [4] (далі — законопроект 5600), прийнятий 30.11.2021 р., однак ще не підписаний Президентом України. Метою законопроекту є забезпечення збалансованості бюджетних надходжень шляхом підвищення ефективності використання економічних ресурсів країни, а також усунення прогалин чинного законодавства.

Зупинимося на аналізі низки нововведень щодо адміністрування податків і зборів. Зокрема, пропонується: а) надати право контролюючим органам стягувати податковий борг, який виник у результаті несплати самостійно визначеного платником грошового зобов'язання у податковій декларації або уточнюючому розрахунку, за рахунок готівки та/або коштів з рахунків у банках такого боржника за рішенням контролюючого органу без звернення до суду; б) встановити забезпечення податковою заставою донарахованих за результатами контрольно-перевірочної роботи сум грошових зобов'язань, на час адміністративного або судового оскарження; в) встановити тимчасове обмеження (за рішенням суду) у праві виїзду керівника юридичної особи – боржника за кордон до повного погашення податкового боргу; г) надати право податковим органам отримувати на запит інформацію (пояснення) від платника не лише по факту виявленого правопорушення, а й з інших питань, пов'язаних з оподаткуванням, можливих порушеннях у господарській діяльності платника, здійснених операціях.

Деякі з наведених положень, на нашу думку, мають спірний характер і потребують перегляду. Приміром, до таких належить надання контролюючим органам

права на стягнення податкового боргу, що виник у результаті несплати самостійно визначеного платником грошового зобов'язання у податковій декларації або уточнюючому розрахунку, за рахунок готівки та/або коштів з рахунків у банках такого боржника за рішенням контролюючого органу без звернення до суду. Водночас не передбачається підстав та особливостей реалізації такого права контролюючими органами.

Показово, що у Податковому кодексі України встановлено систему заходів забезпечення виконання податкового обов'язку (наприклад, податкова застава, адміністративний арешт майна платника податків та ін.), а також відповідні механізми їх реалізації [3]. Тож, по-перше, у разі закріплення такого права контролюючих органів стягувати готівку та/або кошти з рахунків у банках такого боржника слід передбачити механізм реалізації такого заходу. Акцентуємо увагу, що контролюючі органи можуть зловживати наданим правом без його належного правового обмеження. По-друге, хоча за своїм змістом це питання першочергове, за такого підходу слід враховувати низку особливостей щодо того, які кошти будуть стягуватись. Йдеться про те, аби не створити таку ситуацію, коли у разі наявності податкового боргу платника податків

його погашення відбуватиметься за рахунок коштів, які є необхідними для забезпечення першочергових життєвих потреб платника податків.

Також викликає певні застереження положення щодо встановлення тимчасового обмеження (за рішенням суду) у праві виїзду керівника юридичної особи – боржника за кордон до повного погашення податкового боргу, оскільки за такого підходу обмежується право платника податків на свободу пересування, гарантоване Конституцією України та Законами України [3, ст. 33; 6]. Підбиваючи підсумки, підкреслимо, що деякі новації, передбачені законопроектом 5600, значно розширюють повноваження контролюючих органів, збільшують тиск на суб'єктів господарювання та ускладнюють порядок адміністрування податків та зборів, що, зі свого боку, призведе до надмірного тягаря на платників податку. Вважаємо, що держава має доопрацювати наведені пропозиції, а в подальшому впроваджувати інші, сучасні та антикризові механізми, як для держави, так і для платників податків. Саме такий підхід дозволить не лише наповнити дохідні частини бюджетів, а й розпочати побудову партнерських відносин між контролюючими органами та зобов'язаними учасниками податкових правовідносин.

Література

- [1] Велика українська юридична енциклопедія в 20 т. Т. 6: Фінансове право. Харків: Право, 2020. 616 с.
- [2] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [3] Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text>
- [4] Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: проект Закону України від 02.06.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72106
- [5] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15.06.2021 р. № 1539-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T211539.html
- [6] Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031382?an=90>

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

*Колодяжна Т. В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури,
м. Харків, Україна*

Ефективне управління підприємством в умовах конкуренції неможливе без здійснення постійного моніторингу ситуації, що складається на цільовому для нього сегменті ринку, прогнозування можливих дій конкурентів, оцінки власної конкурентної позиції підприємства. Визначення свого місця в конкурентному середовищі є першим і одним з найважливіших кроків в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. Рішення цього завдання вимагає від підприємства пошуку науково обґрунтованого та надійного методичного інструментарію проведення оцінки конкурентоспроможності стосовно конкурентів. Помилки ж при виборі такої методики можуть призвести до неправильної оцінки підприємством власних конкурентних можливостей та можливостей конкурентів і, як наслідок, прийняття невірних управлінських рішень.

Проблемі оцінки конкурентоспроможності підприємства останнім часом приділяється дуже висока увага з боку як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Теоретичні та методичні засади конкурентоспроможності та її аналізу викладені у роботах: С. І. Савчука, В. В. Алещенко, М. Ахматової, А. Чапліної, Р. А. Фатхутдинова, Х. А. Фасхієва та інших. Аналіз наукової літератури засвідчив, що незважаючи на достатню увагу вчених до проблеми оцінки конкурентоспроможності підприємства, окремі її аспекти ще недостатньо висвітлені. Насамперед потребують більш детального дослідження та уточнення питання врахування специфічних особливостей конкурентоспроможності як економічної категорії в процесі побудови моделей її оцінки, коректності використання окремих показників оцінки конкурентоспроможності та методичних прийомів оперування ними.

Сьогодні однією з ключових характеристик компаній є їх вартість, оскільки, з одного боку, величина ринкової вартості бізнесу враховує доходність, а з іншого — ризикованість, виражаючи найважливіші властивості бізнесу як товару [6].

В економічній літературі можна виділити щонайменше чотири підходи до визначення поняття «вартість» (табл. 1).

Отже, як видно з табл. 1, існують різні підходи до тлумачення поняття «вартість».

Як зазначають Хаустова В.Є. та Колодяжна Т.В. [11], власність як економічна категорія має бути охарактеризована з позиції:

- витрат, які були понесені в процесі її створення;
- кон'юнктури ринку (співвідношення попиту та пропозиції);
- очікуваної корисності чи очікуваних доходів від володіння власністю.

У межах цього дослідження пропонується спиратися на визначення вартості в тлумаченні, що надається Національними стандартами оцінки [2].

В оціночній діяльності виділяється багато різних видів вартості, що визначаються у відповідності з цілями та умовами оцінки. Їх перелік та сутність визначається стандартами оцінки, прийнятими в країнах світу. Загальною для всіх стандартів характеристикою є розподілення всіх видів вартості по двох базах оцінки — ринковій та неринковій. Ринкова база оцінки представлена ринковою вартістю. Цей вид вартості є базовим в усій теорії оцінки. Неринкові види вартості визначаються у випадку наявності обмежень на використання об'єкта, купівлю, фінансування угоди та ін. і визначаються за допомогою методів та оціночних процедур, які ґрунтуються на результатах аналізу корисності або призначення об'єкта оцінки, а також вивченні впливу умов використання чи способу відчуження об'єкта оцінки [11].

Основну теорію оцінки становить ринкова база.

Для розрахунку наявних видів вартості застосовується низка підходів та методів оцінки вартості підприємства (рис. 1).

Варто зазначити, що кожний з розглянутих методів оцінки вартості підприємства в межах того чи

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «вартість» [11]

Теорія вартості	Підхід до трактування поняття «вартість»	Автор
Трудова теорія вартості	1. Вартість як уречевлена в товарах та послугах праця	С. Мочерний, Ю. Ніколенко, В. Коноплицький, А. Філіна
Теорія ринкової оцінки вартості	2. Вартість як властивість або цінність товару	Ю. Ніколенко, В. Коноплицький, А. Філіна
Трудова теорія вартості	3. Вартість як сума витрат	О. Типанова, А. Азриліян, А. Загородній
Теорія ринкової оцінки вартості	4. Вартість як грошовий еквівалент	І. Маркус, В. Пазірук, Ф. Едванс, Д. Бішоп, Міжнародні стандарти оцінки, Національні стандарти оцінки, Г. Островська

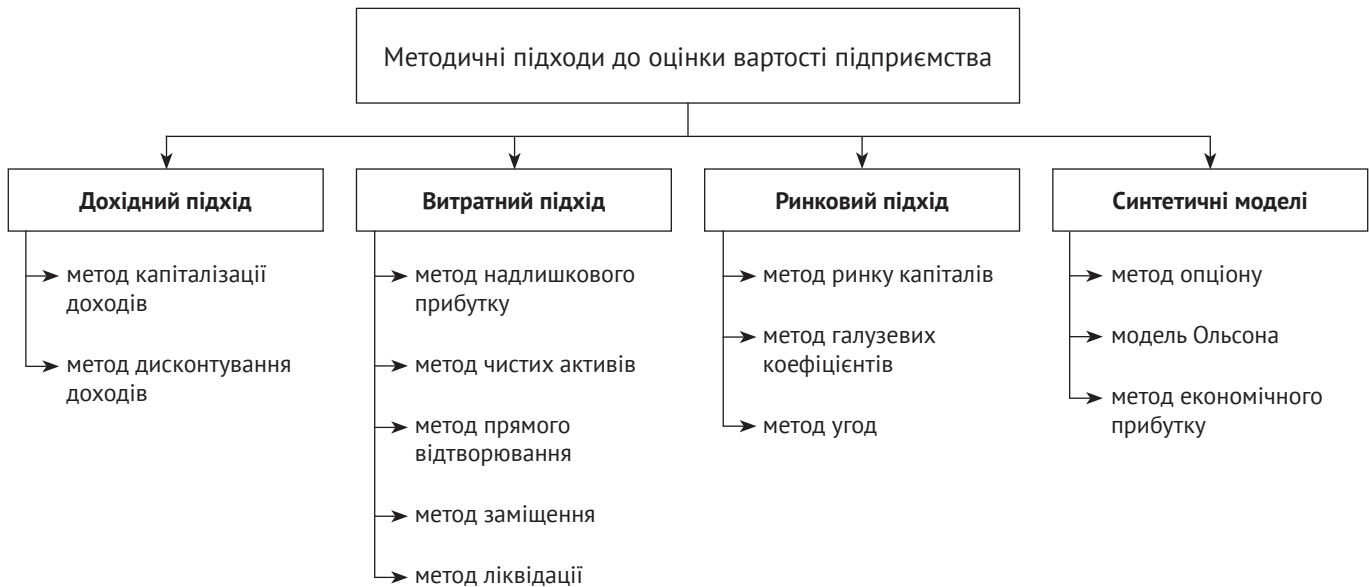

Рис. 1. Методичні підходи до оцінки вартості підприємства [1-4, 10]

іншого підходу характеризується певними перевагами та недоліками, що мають суттєвий вплив на вибір доцільного в зазначених умовах методу оцінки вартості підприємства. В табл. 2 на основі аналізу робіт [2, 11] узагальнено умови використання різних методів оцінки вартості компанії.

Як свідчить дослідження, оцінку компаній, що мають стабільне становище на розвинутому ринку, доцільно проводити шляхом застосування методів ринкового підходу, які базуються на середній вартості акцій компаній-аналогів.

Серед них спрощеним методом (як різновиду методу ринку капіталу), що не потребує проведення

додаткових розрахунків, є визначення вартості компанії шляхом простого перемноження середньої вартості її акцій по котируванням на фондовій біржі на їх кількість, що знаходиться в обігу [10]:

$$V = K \times P,$$

де K — кількість акцій суб'єкта господарювання в обігу;

P — біржова ціна однієї акції.

Як було розглянуто вище, цей показник на практиці відображає так звану «ринкову капіталізацію» компанії, яка є одним з основних показників, що характеризують її діяльність.

Таблиця 2

Умови застосування різних методів оцінки вартості компанії [4]

Підходи до оцінки	Методи оцінки	Умови застосування
Дохідний підхід	Метод Капіталізації	Застосовується для компаній, які встигли накопичити активи в результаті капіталізації в попередні періоди, тобто метод найбільше підходить для оцінки «зрілих» компаній.
	Метод дисконтування грошових потоків	Орієнтований на оцінку діючої компанії, що надалі функціонуватиме. Успішно застосовується для оцінки молодих компаній, що не встигли досягти достатніх прибутків для капіталізації в додаткові активи, але які мають перспективний продукт і явні конкурентні переваги.
Витратний підхід	Метод чистих активів	Застосовується у випадку наявності у власника чи інвестора намірів закрити компанію або істотно скоротити обсяги випуску продукції.
	Метод ліквідаційної вартості	Метод застосовується у випадку, якщо компанія перебуває в стані банкрутства або існують серйозні сумніви щодо її здатності залишатися діючою в подальшому, а також у випадку, коли вартість її ліквідації може бути вищою, ніж у разі продовження діяльності.
Ринковий підхід	Метод ринку капіталу	Орієнтований на оцінку діючої компанії, а також компанії, що надалі функціонуватиме. Придатний до використання за умови точного вибору компанії-аналога, що повинна відноситися до того ж типу, що й оцінювана.
	Метод угод	Застосовується у тому випадку, коли власник чи інвестор має намір закрити компанію або істотно скоротити обсяги випуску продукції. Придатний за умови точного вибору компанії-аналога, що повинна відноситися до того ж типу, що й оцінювана.
	Метод галузевих коефіцієнтів	Орієнтований на оцінку діючої компанії, а також компанії, що надалі функціонуватиме. Придатний за умови точного вибору компанії-аналога, що повинна відноситися до того ж типу, що й оцінювана.

За результатами проведеного дослідження визначено, що конкурентоспроможності як економічній категорії притаманні такі специфічні властивості, як відносність, динамічність, складність та прогностичний характер. Обґрунтовано необхідність їх врахування в процесі оцінки рівня конкурентоспроможності окремого підприємства. Доведено, що оцінка конкурентоспроможності має враховувати не лише розрахований показник її рівня, який

акумулює у собі значення фактичних результатів конкурентної боротьби у вигляді конкурентних переваг та недоліків підприємства, а й оцінку його конкурентного потенціалу, що характеризує здатність забезпечувати конкурентоспроможність за рахунок наявних у підприємства конкурентних можливостей. Обґрунтовано необхідність використання багатокритеріального підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Література

- [1] Басовский Л. Е., Басовская Е. И. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. М.: ИНФРА-М, 2004. 366 с.
- [2] Валдайцев С. В. Оценка бизнеса: Учебник. 2-е изд. М.: ТК Велби; Изд-во Проспект, 2004. 360 с.
- [3] Головач А. Л. Методичні засади оцінки вартості бізнесу. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
- [4] Гонтарева И. В., Кнохина А. А. Структуризация подходов к оценке предприятия. Экономика развития. 2006. № 4. С.73–75.
- [5] Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.
- [6] Кизим М. О., Хаустова В. Є., Курочкіна І. Г. Оцінка реальної вартості вітчизняних компаній: проблеми та шляхи їх визначення / Управління у сферах фінансів, оподаткування, страхування і кредиту: монографія. Х.: ФОП Александрова К. М.; ВД «ІНЖЕК», 2009. С. 120–132.
- [7] Мочерний С. В., Ларіна Я. С. та ін. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. Львів: Світ, 2005. 616 с.
- [8] Посібник з оцінки бізнесу в Україні: Навчальний посібник / За ред. Я. І. Маркуса. К.: Міленіум, 2002. 320 с.
- [9] Постанова Кабінету міністрів України від 10.09.03 р. №1440 «Про затвердження національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав». URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [10] Хаустова В.Є., Крячко Є.М., Колодяжна Т.В. Оцінка концентрації в економіці України. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 111–122.
- [11] Хаустова В.Є., Колодяжна Т.В. Вплив процесів злиттів та поглинань компаній на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. 416 с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Любчик А. М.,

к. ю.н., учений секретар

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України,

м. Харків, Україна

Сьогодні інновації все частіше є спільними, колективними зусиллями, а не продуктом єдиного мозку в науково-дослідній лабораторії. Форми співпраці породжують нові конгломерати, які регулюються переважно слабкими правилами власності або навіть правилами відповідальності: типовими прикладами є правила «копілефт» у програмному забезпеченні з відкритим кодом, а також ліцензійні угоди FRAND у патентних пулах та угоди про безліцензійну передачу ліцензії

Великий масив нормативно-правової бази є важливим фактором, що впливає на інноваційну діяльність компаній, галузей та економік у цілому. Однак у дедалі більшій кількості емпіричної літератури вплив регулювання оцінюється як досить амбівалентний щодо інновацій загалом, часто залежно від різних типів інновацій. Різні за юридичною силою нормативно-правові акти по-різному впливають на інновації, і навіть єдине конкретне регулювання може впливати на інновації різними способами, розрізняючи введення інновацій, тобто дослідження, розробки та продукцію, наприклад поступові або радикальні інновації, часто залежно від того, як вони реалізовані.

Підхід ендогенного зростання, розроблений Карліном та Соскіце в 2006 р., який ендогенно визначає темпи технічного прогресу, а отже, інновацій, дозволяє здійснити концептуальний аналіз впливу різних типів регулювання на інновації. Загалом негативний вплив витрат на дотримання вимог, які є найбільш актуальними в короткостроковій перспективі, порівнюють з більш динамічним впливом нормативних актів, що створюють додаткові стимули для інноваційної діяльності. На основі цього підходу можливо аналізувати вплив специфічного нормативного регулювання на інновації, припускаючи, що всі види регулювання сприяють поширенню інновацій загалом.

Слід розрізняти економічні, соціальні та інституційні норми, дотримуючись таксономії правил ОЕСР. Наявні емпіричні аналізи характеризуються досить неоднорідними методологічними підходами, базами даних і результатами. Дуже небагато досліджень окремих інституційних правил дають докази посилення стимулів до інноваційної діяльності, як-от відповідальність за продукти щодо більш безпечних інноваційних продуктів та послуг. Крім того, законодавство про зайнятість населення, про інноваційну діяльність у цілому може мати позитивний вплив залежно від типу інновації, тоді як імміграційне законодавство поки не виявляє ніякого впливу. Більш обмежувальні закони про банкрутство негативно впливають на інновації, оскільки відволікають діяльність та інвестиції від ризикованих до менш інноваційних.

В останні роки спостерігається динаміка інновацій, які призводять до трансформації інституцій або утворення нових інституцій і практик («як дії керують інституціями»). Екосистеми справді не статичні, а еволюціонують у міру розвитку інновацій [1]. У той час як країни одержимі розширенням масштабів, тобто створенням нового покоління багатонаціональних підприємств (MNE), та капіталізацією своїх інвестицій у наукові та технологічні галузі, добре організовані інноваційні та бізнес-екосистеми можуть стати цікавою та потенційно більш гнучкою моделлю, яку можна розглядати як альтернативу. Проте, як розширити екосистеми, залишається проблемою, яку потрібно подолати, особливо за наявності складності, що є результатом широкого поєднання знань і технологій, які широко охоплюють численні сектори та дисципліни. У цьому контексті уряди повинні спільно розробляти нову, адаптовану та цільову державну політику, а також відповідні нормативні акти з відповідними зацікавленими сторонами, щоб забезпечити успіх інновацій. Вирішальним буде руйнування дисциплінарних та галузевих силосів в екосистемах.

Інноваційні екосистеми кардинально змінюють спосіб проектування, створення прототипів, тестування та виробництва нових продуктів і послуг фірмами. Застосування цих інновацій вимагає міжсекторальних інвестицій та співпраці з широким колом організацій у безпрецедентних масштабах [2].

Інноваційну політику необхідно адаптувати до відповідних систем, які вони хочуть підтримувати. Останні роботи, присвячені інноваційним екосистемам, досліджують їх динамічні цикли [3;4] і виділяють різні потреби, які виникають з часом. Інноваційні екосистеми існують як у загальнонаціональному масштабі, так і в більш географічно обмежених районах. Тому концепції інноваційної політики, які є актуальними, багато. До них належать національні інноваційні системи, які охоплюють дуже широкі аспекти, що впливають на навчання/вивчення нових знань, а також на поширення інформації та фінансової допомоги [5]. У меншому масштабі регіональні інноваційні системи, зазвичай більш спрямовані на виробництво, можуть підтримувати інноваційні екосистеми [6].

На іншому рівні, галузеві інноваційні системи, тобто більш зосереджені на певній області з підвищеною напруженістю співпраці, підходять для екосистем з акторами, які схильні до ринкової взаємодії, які вже володіють більш досконалими продуктами чи послугами [7]. Зрештою, на мікрорівні можуть існувати корпоративні інноваційні системи, часто структуровані навколо платформ або політики підприємництва [8; 9]. Однак цей останній тип екосистем може меншою

мірою потребувати інноваційної політики або з обмеженням політики нагляду за позицією провідної діяльової особи в екосистемах та уникнення монопольної поведінки. Як вбачається, існує необхідність подальшого дослідження сутності інноваційної екосистеми, виокремлення особливостей таких екосистем для того, щоб з'ясувати механізм керування такими системами для прискорення та покращення інноваційного процесу, а відтак і приведення до кращого економічного розвитку та створення багатства в державі.

Література

- [1] Ttour, A., C. Beaudry, T. Burger-Helmchen, and P. Cohendet. forthcoming. "From Improvisation to Routines: How Ecosystems Evolve under Special Circumstances." *International Journal of Innovation and Technology Management*.
- [2] Stefani, U., F. Schiavone, B. Laperche, and T. Burger-Helmchen. 2019. "New Tools and Practices for Financing Novelty: A Research Agenda." *European Journal of Innovation Management* 23 (2): 314–328. doi:10.1108/EJIM-08-2019-0228.
- [3] Cohendet, P., L. Simon, and C. Mehouachi. 2020. "From Business Ecosystems to Ecosystems of Innovation: The Case of the Video Game Industry in Montréal." *Industry and Innovation* 1–31. Routledge. doi:10.1080/13662716.2020.1793737.
- [4] Ghazinoory, S., A. Sarkissian, M. Farhanchi, and F. Saghafi. 2020. "Renewing a Dysfunctional Innovation Ecosystem: The Case of the Lalejin Ceramics and Pottery." *Technovation* 96–97: 102122. doi:10.1016/j.technovation.2020.102122.
- [5] Lundvall, B.-Å., ed. 1992. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers. (Accessed 14 February 2021). available at <https://vbn.aau.dk/en/publications/national-systems-of-innovation-towards-a-theory-of-innovation-and>
- [6] Asheim, B. T., R. Boschma, and P. Cooke. 2011. "Constructing Regional Advantage: Platform Policies Based on Related Variety and Differentiated Knowledge Bases." *Regional Studies* 45 (7): 893–904.
- [7] Malerba, F., Ed. 2004. *Sectoral Systems of Innovation: Concepts, Issues and Analyses of Six Major Sectors in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511493270.
- [8] Granstrand, O., and M. Holgersson. 2020. "Innovation Ecosystems: A Conceptual Review and A New Definition." *Technovation* 90–91: 102098. doi:10.1016/j.technovation.2019.102098.
- [9] Isckia, T., M. De Reuver, and D. Lescop. 2020. "Orchestrating Platform Ecosystems: The Interplay of Innovation and Business Development Subsystems." *Journal of Innovation Economics & Management* 32 (2): 197–223. doi:10.3917/jie.032.0197.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОЇ АМНІСТІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Макух О. В.,

д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту економіки та права Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, Україна

Однією з новацій у податково-правовому регулюванні є регламентація у Податковому кодексі України правового механізму одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб, що фактично передбачає здійснення податкової амністії. Водночас зазначимо, що законодавець не використовує у цьому акті категорію «податкова амністія», а використовує категорію «одноразове (спеціальне) добровільне декларування», яке відповідно до п. 1 підр. 9⁴ розд. XX Податкового кодексу України становить собою особливий порядок добровільного декларування фізичною особою, визначеною пунктом 3 цього підрозділу, належних їй активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року [3].

Таким чином, таке декларування характеризується: (а) можливістю застосування лише фізичними особами такого особливого порядку; (б) можливістю декларування належних їй активів, що розміщені на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства. При цьому фізична особа може обрати будь-який податковий період, що мав місце до 1 січня 2021 року; (в) добровільністю застосування — платник податків на власний розсуд вирішує, користуватися йому такими законодавчими новаціями чи ні; (г) обмеженою дією в часі (лише з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року); (д) обов'язковою сплатою збору до бюджету за використання спеціального добровільного декларування; (е) спеціальним порядком подання такої декларації.

Ще один аспект потребує більш детальної уваги. Відповідно до п. 2 підр. 9⁴ розд. XX Податкового кодексу України, збір з одноразового (спеціального)

добровільного декларування — це одноразовий обов'язковий платіж, розмір якого самостійно розраховується декларантом з вартості належних йому активів з урахуванням ставок такого збору, визначених цим підрозділом, та відображається ним в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації [3]. З огляду на наведене, виникає питання про правову природу такого збору, адже цей платіж регламентовано податковим законодавством (визначено його елементи), однак він не входить до складу податкової системи держави. Такий висновок робимо виходячи з того, що у переліку як загальнодержавних податків і зборів, так і місцевих цей платіж відсутній. З одного боку, обраний законодавцем підхід зрозумілий: навіщо вносити зміни до «базових» статей, якщо справляння цього платежу та дія відповідного правового механізму лише рік. З іншого боку, схожа ситуація вже була при встановленні військового збору.

У цьому контексті вважаємо доцільним навести міркування О. О. Дмитрик та К. О. Токаревої, які справедливо акцентували увагу на доволі суперечливому порядку введення військового збору [1, с. 21]. Дослідниці аргументують свою позицію тим, що перелік загальнодержавних та місцевих податків і зборів закріплено у ст.ст. 9–10 Податкового кодексу України, до змісту яких військовий збір не включено. При цьому деякі елементи його правового механізму закріплено у абз. 1 п. 16–1 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України. У цих же нормах також зазначено, що військовий збір має тимчасовий характер, а саме: встановлюється до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних сил України. Зміни щодо введення військового збору були внесені 28 грудня 2014 року, і ці положення набули законної сили з 1 січня 2015 року. Станом на червень 2021 року реформа ЗСУ ще триває, а правовий механізм військового збору досі належним чином не регламентовано [1, с. 22]. Наведене дозволяє зробити висновок щодо можливості повторення аналогічної ситуації та щодо такого добровільного декларування та сплати відповідного збору.

Ще один спірний аспект стосується ставки, яка застосовується при реалізації розглянутого механізму. Згідно з п. 8 підрозділу 9⁴ розділу XX ПК України, сума збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування щодо задекларованих об'єктів визначається шляхом застосування до бази для нарахування збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування, таких ставок: 5 відсотків; 9 відсотків; 2,5 відсотки. Приміром, ставка збору 5 відсотків

передбачена: (1) щодо валютних цінностей, розміщених на рахунках у банках в Україні з дотриманням вимог пункту 9 цього підрозділу, та щодо права грошової вимоги до резидентів України, визначених підпунктом «а» пункту 4 цього підрозділу; (2) щодо об'єктів декларування, визначених підпунктами «б»–«е» пункту 4 цього підрозділу, що знаходяться (зареєстровані) в Україні, крім тих, які оподатковуються за ставкою, визначеною підпунктом 8.3 цього пункту. При цьому у цілях одноразового (спеціального) добровільного декларування для застосування ставки збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування у 5 відсотків на дату подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації кошти декларанта в національній та іноземній валютах, банківських металах мають бути розміщені на рахунках у банках України [3, п. 8.1 підр. 9⁴ розд. XX].

Ставка 9 відсотків застосовується щодо: а) валютних цінностей, розміщених на рахунках в іноземних банках або які зберігаються в іноземних фінансових установах, та щодо права грошової вимоги до нерезидентів України, визначених підпунктом «а» пункту 4 цього підрозділу; б) об'єктів декларування, визначених підпунктами «б»–«е» пункту 4 цього підрозділу, що знаходяться (зареєстровані) за кордоном, крім тих, які оподатковуються за ставкою, визначеною підпунктом 8.3 цього пункту.

У цілях одноразового (спеціального) добровільного декларування для застосування ставки збору 9 % кошти декларанта в іноземній валюті на дату подання такої декларації мають бути розміщені на рахунках у банках та/або інших фінансових установах за кордоном [3, п. 8.2 підр. 9⁴ розд. XX].

Розмір ставки досліджуваного збору у 2,5 % встановлено щодо номінальної вартості державних облигацій України з терміном обігу більше ніж 365 днів без права дострокового погашення, придбаних декларантом у період з 1 вересня 2021 року до 31 серпня 2022 року до подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації.

Водночас законодавець закріпив можливість платника податків обрати альтернативні ставки, розмір яких вищий, порівняно із зазначеними вище, але платникові податків надається можливість розстрочити податкові зобов'язання на три рівні частини й сплачувати їх щорічно. Так, п. 8.1 та 8.2 підрозділу 9⁴ розділу XX ПК України регламентовано право платника обрати ставку 6 відсотків (замість 5 %) зі сплатою податкового зобов'язання трьома рівними частинами щорічно, ставку 11,5 % (замість 9 %, відповідно) зі сплатою податкового зобов'язання трьома рівними частинами щорічно, а також ставку 3 % (замість 2,5 %) зі сплатою податкового зобов'язання трьома рівними частинами щорічно [3, п. 8.2 підр. 9⁴ розд. XX].

З цього приводу позначимо декілька аспектів, які, на нашу думку, важливі. По-перше, констатуємо, що серед видів податкових ставок, закріплених Податковим кодексом України, альтернативні ставки не виділяються. Зрозуміло, що науковці класифікують ставки податку за різними підставами. Приміром, М. П. Кучерявенко зазначає наявність декількох

різновидів ставок, що різняться між собою як за формою, так і за характером закріплення, змістом, особливостями застосування [2, с. 257-258]. Спираючись на норми ПК України, Я. В. Поліщук слушно акцентує увагу на наявності певного законодавчого закріплення класифікації ставок податків. Зокрема, йдеться про визначення базової та граничної ставки, абсолютної та відносної ставки. Однак поряд із наведеним у ПК України містяться й інші варіанти назви ставок податків, а саме: п. 12.3.7. ст. 12 — індивідуальні пільгові ставки, 29.2 ст. 29 — фіксовані ставки, 30.9 ст. 30 — знижені ставки, п. 103. 2 ст. 103 — зменшена ставка, п. 103.3 ст. 103 — понижена ставка, п. 293.1 ст. 293 — фіксовані ставки, відсоткові ставки [4, с. 70]. Наведене свідчить про те, що наразі положення податкового законодавства щодо виокремлення видів ставок податків і зборів потребують узгодження.

Говорячи про ставки збору за одноразове (спеціальне) добровільне декларування, підкреслимо, що законодавець не лише встановив новий вид податкових ставок для фізичних осіб — платників податків, а й поєднав це із впровадженням розстрочення податкових зобов'язань відповідних платників податку. Як вбачається, наведений підхід законодавця свідчить про особливу зацікавленість держави у декларуванні активів фізичних осіб і сплаті відповідних сум збору, а відтак — і в наповненні дохідних частин бюджету, оскільки застосовується відповідне стимулювання платників податків у відмінному від загальноновстановленого порядку, однак порушує загальну логіку стосовно класифікації ставок податків, закріплену у ПК України. Фактично, при застосуванні таких преференцій сплата збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування здійснюється декларантом: першого платежу — протягом 30 календарних днів з дати подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації; другого платежу — до 1 листопада 2023 року; третього платежу — до 1 листопада 2024 року. А для платників податків, які обирають ставку, які не є альтернативними, сплата збору здійснюється декларантом протягом 30 календарних днів з дати подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації [3, п. 12 підр. 9⁴ розд. XX].

На підставі проведеного аналізу констатуємо неоднозначність сучасних законодавчих новацій у податково-правовій сфері. На наше переконання, одноразове податкове декларування за своїм змістом передбачає застосування механізму податкової амністії. І в нашому випадку її запровадження відбувається саме як тимчасового заходу для наповнення дохідних частин бюджетів у кризових умовах. Водночас констатувати позитивні наслідки від впровадження такого механізму ще зарано (особливо для платників податків). Очевидно, що в Україні необхідно і доцільно будувати податкову систему і систему адміністрування податків і зборів з високим ступенем довіри до держави у платників податків. І тут великого значення набуває налагодження партнерських відносин з платниками податків, визначення ефективного механізму співпраці контролюючих органів та бізнесу, що можна досягти через впровадження якісних, реально функціонуючих правових механізмів податкової амністії.

Література

- [1] Дмитрик О. О., Токарева К. О. Про деякі сучасні тенденції регулювання фінансових відносин в Україні. Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства : зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 25 червня 2021 року) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 17–24.
- [2] Кучерявенко Н. П. Курс налогового права: в 6-ти т. Т. III: Учение о налоге. Харьков: Легас; Право, 2005. 600 с.
- [3] Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text>
- [4] Поліщук Я. В. Ставка податків і зборів: правова природа і класифікація: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2018. 189 с.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ ОПЕРАЦІЙ ІННОВАЦІЙНИМИ ЗАСОБАМИ ПЛАТЕЖУ

Мартинова Л. В.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри господарського права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

Воронько О. І.,

старший лаборант кафедри господарського права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

На сьогодні в умовах глобального використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової трансформації світової економічної системи, з переходом до електронного провадження фінансових операцій та електронного ведення документообігу, особливої актуальності набувають питання інноваційних форм платіжних засобів у банківській сфері та їх урегулювання на законодавчому рівні.

Метою дослідження є вивчення та аналіз правових засад здійснення банками операцій інноваційними засобами платежу в Україні та світі.

У ході розвитку і впровадження фінансових технологічних інновацій, які потенційно дають можливість трансформувати гроші та платежі набагато швидше і більш руйнівними способами, ніж коли-небудь раніше, нині можна виокремити три цифрові форми традиційних грошей:

- 1) безготівкові гроші;
- 2) електронні гроші;
- 3) цифрова валюта центрального банку.

Першою інноваційною трансформацією традиційних грошей було прийняття ними форми безготівкових грошей.

Безготівкові платежі відносяться до фінансових операцій, що здійснюються за допомогою передачі цифрової інформації між залученими сторонами, посередником серед яких виступає банк. Безготівкові гроші відображаються у вигляді певних символів, цифрових записів на банківських рахунках кожного з клієнтів, являючи собою аналог внесених традиційних грошей.

На цей час безготівкові платежі доволі широко поширені практично у всіх країнах світу, і обсяг такого роду транзакцій продовжує значно збільшуватися.

Серед нормативно-правових актів, що регламентують здійснення безготівкових операцій в Україні, можна виокремити Цивільний та Господарський кодекси України, Закони України «Про банки і банківську діяльність» [1], «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [2], Інструкції Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21.01.2004 № 22 [3], «Про

порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів» 12.11.2003 № 492 [4] тощо.

Зі свого боку, подальший революційний розвиток у галузі інформаційно-комунікаційних технологій сприяв розширенню електронних платіжних систем та організації нових видів платіжних інструментів. Модифікаційною нетрадиційною формою безготівкових розрахунків сучасності стають електронні гроші (electronic money, e-money).

Правовий режим випуску та використання електронних грошей в Україні регламентується Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [2] і Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 № 481 [5].

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», електронні гроші — одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [2].

Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення.

Згідно з п. 1.4 Положення про електронні гроші в Україні, емітент (банк-резидент) має право надавати своїм клієнтам такі фінансові послуги з використання електронних грошей: випуск електронних грошей; розповсюдження електронних грошей; надання засобів поповнення електронних гаманців; обмінні операції з електронними грошима; погашення та/або приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти; здійснення розрахунків за товари та переказів електронних грошей між користувачами – фізичними особами [5].

У Європейському Союзі правова основа емісії електронних грошей встановлена у Директиві 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року [7] про започаткування, здійснення

та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима, а правова основа для платіжних послуг — у Директиві (ЄС) 2015/2366 Європейського парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку[8].

В умовах євроінтеграції, з метою відповідності сучасним світовим тенденціям та кращим міжнародним практикам, формальні вимоги вищевказаних європейських регуляторних актів законотворцями було імплементовано в положеннях Закону України «Про платіжні послуги» [6], який прийнятий 30.06.2021 та набирає чинності 01.08.2022.

Пп. 14 п. 1 ст. 1 нового Закону дає більш ґрунтовне визначення електронних грошей — одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей.

При цьому ст. 57 вищевказаного Закону розширюється список емітентів електронних грошей, а саме: емітентами електронних грошей в Україні можуть бути виключно такі особи, як банки; установи електронних грошей; філії іноземних платіжних установ; оператори поштового зв'язку; Національний банк України; органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Для набуття статусу емітента електронних грошей та отримання права на надання послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, особа (крім Національного банку України, банків, органів державної влади, органів місцевого самоврядування) має отримати ліцензію Національного банку України.

І, нарешті, третьою цифровою формою традиційних грошей, що емітуються центральними банками, у найближчому майбутньому може стати так звана цифрова валюта центрального банку (Central Bank Digital Currency, CBDC).

На сьогодні з метою подальшого розвитку, переслідуючи встановлені цілі державної політики у цифровому світі, центральні банки більшості країн світу активно досліджують плюси і мінуси пропозиції цифрової валюти населенню — цифрової валюти центрального банку загального призначення.

Ці гроші діють як засіб платежу, розрахункова одиниця та засіб заощадження для держави. Загальна розрахункова одиниця — це суспільне благо, яке дозволяє обмінюватися товарами та послугами, а також проводити ефективні та безпечні фінансові операції. Сьогодні центральні банки надають гроші населенню готівкою, а банкам та іншим фінансовим компаніям — через резервні та розрахункові рахунки. Таким чином, деякі з найменших та найбільших платежів в економіці здійснюються з використанням грошей центрального банку. Проте цифровізація економіки, що триває, змінює способи оплати праці.

Використання готівки, яка нині є єдиною формою грошей центрального банку, доступною населенню, у багатьох державах світу скорочується. Пандемія COVID-19 може посилити цю тенденцію. На зміну готівці приходять приватні цифрові гроші й альтернативні способи оплати.

Цілі державної політики багатьох центральних банків залишалися загалом незмінними останні сто років. Втім, значні зміни того періоду зажадали від центральних банків запровадження інновацій та розвитку методів досягнення своєї мети. Розглядається можливість розвитку за рахунок випуску нової форми грошей: цифрової валюти центрального банку (ЦВЦБ).

ЦВЦБ — це цифровий платіжний інструмент, виражений у національній розрахунковій одиниці, який є прямим зобов'язанням центрального банку, тобто можуть використовуватися населенням для повсякденних платежів.

Центральні банки мають загальний мандат на грошово-кредитну та фінансову стабільність у своїй юрисдикції та протягом сотень років надають суспільству надійні гроші в рамках цілей своєї державної політики. Їх вибір політики відображає конкретні вимоги та обставини їхньої юрисдикції у певний момент часу. Тому варіанти політики можуть відрізнятися та змінюватися. Втім, існує три загальні основоположні принципи для розгляду центральним банком випуску ЦВЦБ, які впливають із їх загальних цілей.

Принцип 1 — «Не нашкод». Нові форми грошей, що надаються центральним банком, повинні продовжувати підтримувати виконання цілей державної політики та не повинні заважати центральному банку виконувати свої обов'язки щодо забезпечення грошово-кредитної та фінансової стабільності або перешкоджати їм. Наприклад, ЦВЦБ має підтримувати та зміцнювати «єдність» або однаковість валюти, дозволяючи громадськості використовувати різні форми грошей, що є взаємозамінними.

Принцип 2 — «Співіснування». Центральні банки мають мандат на стабільність та обережно діють на нових територіях. Різні типи грошей центрального банку — нові (ЦВЦБ) та наявні (готівкові, резервні або розрахункові рахунки) — повинні доповнювати один одного та співіснувати з надійними приватними грошима (наприклад, рахунками в комерційних банках) для підтримки цілей державної політики. Центральні банки повинні продовжувати надавати та підтримувати готівку доти, доки на неї існує достатній суспільний попит.

Принцип 3 — «Інновації та ефективність». Без постійних інновацій та конкуренції для підвищення ефективності платіжної системи юрисдикції користувачі можуть використовувати інші, менш безпечні інструменти або валюти. Зрештою це може призвести до економічної шкоди та шкоди для споживачів, потенційно завдаючи шкоди грошово-кредитній та фінансовій стабільності. Платіжна екосистема складається з державних органів (зокрема, центрального банку) та приватних агентів (наприклад, комерційних банків та постачальників платіжних послуг). У наданні платіжних послуг державний та приватний

сектори відіграють важливу роль у створенні безпечної, ефективної та доступної системи. Приватні економічні агенти зазвичай мають право вирішувати, які платіжні кошти вони використовують для проведення своїх операцій.

Таким чином, Стрімкий розвиток економіки в умовах диджиталізації й євроінтеграції характеризується звуженням сфери використання готівки і паперових платіжних документів та переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій.

Література

- [1] Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 01.12.2021)
- [2] Про платіжні системи та переказ грошей в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 29. Ст. 137. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#top> (дата звернення: 01.12.2021)
- [3] Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. №22. Дата оновлення: 30.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
- [4] Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів: Постанова Правління Національного банку України 12.11.2003 р. №492. Дата оновлення: 17.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text> (дата звернення: 01.12.2021)
- [5] Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 № 481 Дата оновлення: 15.09.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#Text> (дата звернення: 30.11.2021)
- [6] Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 року № 1591-IX Офіційний вісник України 2021. № 62. Ст. 38760. Дата оновлення: 30.06.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#top> (дата звернення: 15.11.2021)
- [7] Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами - емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a18#Text (дата звернення: 02.12.2020).
- [8] Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2366/oj> (дата звернення: 02.12.2020).

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Моргачов І. В.,

*д.е.н., доцент, професор
кафедри публічного управління,
менеджменту та маркетингу
СНУ ім. В. Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Мамедов Назар Октай огли,

*студент групи MAO-21зм
СНУ ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна*

Міста Сєвєродонецьк та Рубіжне були побудовані свого часу на піску, де майже нічого не росло крім верб, тополь і сосен. Наприкінці ХХ століття територія навколо цих міст була засаджена сосною для створення штучного лісу та нейтралізації піщаних бур. У ті часи регіон був промисловим, жителі працювали на заводах, мешкали в багатоповерхівках та відпочивали в лісах і на озерах. Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіону дозволяє ідентифікувати його як такий, що має ознаки депресивного, коли промислові підприємства в цих містах поступово згортають свою діяльність, натомість зростає рівень безробіття. Як відомо, в умовах системних криз інноваційне використання наявних земельних ресурсів ставало умовним локомотивом розвитку господарства та подолання соціально-економічних проблем.

За таких обставин актуальності набувають механізми оптимізації використання земельного фонду громади в напрямі створення нових робочих місць.

У сучасних умовах ми ідентифікуємо земельний фонд лісових господарств Луганської області як резерв соціально-економічного розвитку територій за умов альтернативного його використання.

Крім екстенсивного використання цієї землі (деревина з часом все ж використовується в господарстві), як показали події 2020 року, навколишні соснові ліси являють собою суттєву пожежну небезпеку внаслідок суцільного насадження одного виду деревини — сосни, без чергування з іншими видами: сосна – тополя – верба – інше. Пожежна небезпека наявної технології засаджування фонду лісних господарств — це важливе питання, однак на разі другорядне, оскільки більш важливим є вирішення питання безробіття.

Відомо, що для вирішення питання безробіття слід змінити екстенсивну форму ведення господарства на інтенсивну, коли в розрахунок на 1 гектар є більшою потреба в робочих руках. Якщо для обробки 1000 га в рослинництві достатньо 8 осіб, то рослинництво не врятує область у частині нейтралізації безробіття. Як свідчить досвід Ізраїлю, для ведення інтенсивних форм сільського господарства можуть використовуватися пустинні піщані та кам'янисті землі без наявності чорнозему. У результаті, країна з мінімальною площею земель є експортером садової продукції.

У випадку Луганської області частину земельного фонду лісових господарств доцільно використати

для створення малоземельних господарств, що будуть спеціалізуватися на інтенсивних формах ведення господарства: тепличне садівництво, птахівництво, вирощування свиней та кіз тощо.

Пропонується формувати механізми сприяння створенню господарств за прикладом та досвідом Ізраїлю, коли пустельна земля використовується для садівництва на основі кооперації з рибним промислом та вирощуванням курятини. Останні господарства є постачальниками добрив, що важливо для кам'янистих та піщаних земель. При цьому відповідні механізми мають будуватись на таких принципах:

Принципи підтримки регіонального підприємництва у сільському господарстві

- створення фермерських господарств, що володіють невеликою площею землі (до 10 га);
- введення в дію (передача фермерам) земельного фонду лісових господарств з піщаним ґрунтом та інших земель (резервів), що інтенсивно не використовуються в господарстві;
- формування господарств з інтенсивним використанням земельних ділянок: садівництво, теплиці, ферми з розведення курей та свиней;
- сприяння та/або формування логістичного ланцюжка із вивезення опалого листя, гілок дерев та інших органічних відходів з міст/селищ до таких господарств з метою перероблення сміття в чорнозем;
- кооперація з високотехнологічною самозайнятістю — розгортання сонячних панелей, вітряків, ферм з майнінгу криптовалюти.

Створення великої кількості господарств з обмеженим земельним фондом зумовить їх будівництво та зростання попиту на будівельні матеріали, виконання будівельних робіт, а отже, мультиплікацію зайнятості й у місті. У випадку будівництва теплиць виникне потреба в матеріалах та роботах не тільки для житла, але й самих теплиць та комунікацій водопостачання та полива.

По-друге, формування таких господарств зумовить попит на організацію логістики з добривами у вигляді органічних відходів: опалого листя, гілок дерев та інших відходів з міст, що також збільшить зайнятість у містах, оскільки там опале листя та інші органічні відходи нікуди дівати.

По-третє, такі господарства можуть стати, за активного сприяння органів місцевого самоврядування,

осередками активності високотехнологічної самозайнятості, наприклад, з розгортання сонячних панелей та вітряків, будівництва ферм із майнінгу криптовалюти. У випадку будівництва в таких господарствах елементів енергогенерації відповідна енергія буде продаватися в міста для споживання населенням та для підприємств. До того ж виникає попит на сервісне обслуговування, монтаж таких елементів, що також зумовить збільшення робочих місць у містах, які стануть центрами сервісного обслуговування відповідних господарств.

По-четверте, виникнення господарств, що займаються садівництвом, зумовить потребу в переробці цієї продукції, тобто формування сфери перероблення продукції садівництва. Наприклад, із абрикос роблять курагу, зі слив — чорнослив. Курага та чорнослив мають великий термін зберігання, більше коштують

та користуються попитом, тоді як плоди абрикоса та сливи швидко псуються та мають відносно невелику ціну. Зокрема, для виробництва кураги та чорносливу можна використовувати відповідні плоди другого та третього сорту. Такі сорти можна вирощувати саме на піщаному ґрунті, а додавання добрив дасть можливість підвищити сортність.

У 2020 році загальна площа пожеж у Луганській області становила 20 тисяч гектарів. Якщо використати 10% цього земельного фонду для створення господарств за вищенаведеними принципами, можна створити 40 господарств із середньою зайнятістю 2 осіб: чоловіка та жінки.. Зайнятість у базисній сфері зросте на 80 осіб, а з урахуванням мультиплікатора зайнятості в прилеглих містах зростання зайнятості становитиме 400 осіб. Загальне зростання робочих місць в області внаслідок реалізації пропозиції може становити 500 осіб.

Література

- [1] Моргачов І. В. Інфраструктура розвитку регіонів: монографія / І. В. Моргачов. — Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. — 180 с.
- [2] Моргачов І. В. Інфраструктурне забезпечення регіональних інноваційних процесів : монографія / І. В. Моргачов. — Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. — 496 с.
- [3] Моргачов І. В. Передумови кооперації фермерських господарств і високотехнологічно самозайнятого населення [Електронний ресурс] / І. В. Моргачов // Приазовський економічний вісник. — 2018. — № 2 (07). — С. 35–39. Режим доступу до ресурсу: <http://pev.kpi.zp.ua/vypusk-2-07>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Самородов А. С.,

*к.ю.н., молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна*

Мамаєв І. О.,

*молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна*

Ефективний інноваційний розвиток держави є неможливим без забезпечення належного функціонування інноваційної інфраструктури та інноваційних процесів. Зі свого боку, інноваційна інфраструктура повинна бути доступною для користувачів та мати спроможність забезпечувати як матеріально-технічні, так й інформаційні потреби. Важливим питанням у цьому аспекті є забезпечення вільного доступу учасників інноваційного процесу до налагодженої мережі інформаційно-комунікаційної взаємодії та допомоги.

У зв'язку з цим інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності визначено одним з основних принципів державної інноваційної політики в Україні, а організації, що надають інформаційно-комунікаційні послуги, відносяться до інноваційної інфраструктури [1].

Першочерговим завданням організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності є формування інформаційних ресурсів, які мають розглядатися як стратегічні ресурси країни, що складають ядро будь-якої інформаційної системи, призначеної для розвитку інноваційної сфери. Склад таких ресурсів має бути орієнтованим на встановлення інформаційних зв'язків між суб'єктами інноваційної сфери на всіх етапах інноваційного процесу, що серед іншого забезпечить взаємозв'язок між запитом і пропозицією вітчизняної інноваційної продукції [2].

Таким чином, інформаційно-комунікаційна взаємодія між суб'єктами та користувачами інноваційної інфраструктури, представниками бізнесу й державою має відбуватися з перших етапів генерації ідеї та ринкового аналізу її привабливості до останніх етапів комерціалізації інновації та її маркетингу. Повнота та своєчасність забезпечення суб'єктів інноваційного процесу інформацією та актуальними знаннями має прямо впливати на кінцеву результативність такого процесу та затребуваність інновації.

Прикладами інформаційно-методичного, правового та консалтингового забезпечення інноваційної діяльності може виступати надання патентно-ліцензійної допомоги, наукових консультацій, розробки та обґрунтування бізнес-планів інноваційних проєктів, інформаційно-комунікаційного, технологічного, інформаційно-методологічного, правового, консалтингового забезпечення, надання патентно-ліцензійної

допомоги, інформаційно-консультативне супроводження трансферу тощо [3].

Забезпечення інформаційно-комунікаційної взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу є запорукою ефективності їх функціонування в цілому. Така взаємодія може реалізовуватися як у межах міжнародної мережі, яка об'єднує суб'єктів інноваційної інфраструктури різних видів, так і в мережах окремих видів суб'єктів. Так, на сьогодні у світі здійснюють діяльність міжнародні мережі бізнес-ангелів, бізнес-інкубаторів та наукових парків, що функціонують у формі неурядових неприбуткових організацій та надають освітні, інформаційно-комунікаційні, представницькі та інвестиційні послуги їхнім членам [4].

До мережі інформаційно-комунікативної взаємодії можна також віднести інноваційно-технологічні центри, центри трансферу технологій, інформаційні агентства, консалтингові фірми, інформаційні фонди бібліотек і наукових установ, органи статистики, центри комерціалізації інновацій, служби обміну інформацією та інші організації схожого типу [5].

Прикладом інформаційно-комунікаційної платформи для консолідації правових знань у сферах функціонування національних і регіональних інноваційних систем, діяльності малих і середніх підприємств і діджиталізації економіки є платформа Smart Law Innovation, що була розроблена Науководослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України [6]. Окрім доступу до накопиченої бази знань вказана платформа пропонує послуги у вигляді розробки законопроектів, надання зауважень і пропозицій до законопроектів, надання науково-правових висновків, анкетування, консультування, а також ставить за мету інформаційне забезпечення та стимулювання створення бізнес-оточення стартапів.

Загалом інформаційне забезпечення інновацій може розглядатися як сукупність законних, своєчасних, ефективних, цілеспрямованих і захищених процесів збирання, сприйняття, зберігання, переробки, передання, надання, отримання і використання релевантної інформації для розв'язання поставлених завдань. Значний вплив на таке забезпечення справляють процеси комп'ютеризації, автоматизації,

інформатизації та прогрес у сфері ІТ, що стає чинником формування інфосередовища нового рівня, яке забезпечує інтегрованість, інтерактивність, гнучкість та інтелектуалізацію новітньої технології, самого середовища та інноваційної діяльності людей [7].

Наявність інформації є необхідною передумовою і для ефективного інвестування в інноваційні проекти. З метою прийняття обґрунтованих рішень в інвестиційній сфері зацікавленим суб'єктам необхідно визначитись з формалізацією всіх індикаторів інноваційної активності та визначенням параметрів, якими характеризується інноваційна інформація. Серед найбільш важливих вимог до інформаційного забезпечення рішень в інноваційній сфері можна виділити: доступність форми та змісту (зрозумілість, коректність); достатність (повнота), законність, актуальність, достовірність (правдивість), своєчасність, суттєвість (цінність), зрозумілість (простота), співставність (можливість порівняння), ефективність [8].

До інформації, необхідної для забезпечення ефективності інноваційного процесу, можна віднести науково-технічні, патентні, комерційні, маркетингові, статистико-демографічні, правові відомості, дані про конкурентів та потенційних споживачів тощо. Як правило, вони надають компаніям важливу інформацію для прийняття обґрунтованих рішень, однак нерідко такі дані можуть виявитися неструктурованими, неактуальними та не застосовними до реалій конкретного регіону чи сектору [9].

Прийняти роль у пом'якшенні зазначених проблем можуть ВНЗ, а тому слід звернути увагу на їх роль у інформаційно-комунікаційному забезпеченні інноваційної інфраструктури. Дослідники відзначають, що наразі партнерські відносини суспільство-університет є

недостатньо розвиненими. На сьогодні ВНЗ повинен бути не лише «інкубатором» для підготовки професійних кадрів, а має стати постійним місцем виробництва, відтворення і передачі знань у різні регіональні та галузеві об'єднання. Водночас, з огляду на необхідність розвитку інноваційної інфраструктури та поглиблення реформи децентралізації, вітчизняні ВНЗ мають слабку орієнтацію на завдання розвитку територій. Зміцнити позиції ВНЗ як суб'єктів регіональної інноваційної інфраструктури може підвищення обізнаності в бізнес-середовищі щодо нових можливостей та необхідності співпраці з університетами; впровадження швидкісних та надійних мереж передачі даних для навчальних та аналітичних цілей; створення спеціалізованих галузевих комунікаційних платформ з бізнесом тощо [10].

Отже, відзначаючи керівну роль інформації у сучасному світі, доцільно визнати інформаційно-комунікативне забезпечення інноваційної інфраструктури необхідною передумовою для збільшення економічного та наукового потенціалу держави. Суб'єктам інноваційної та інвестиційної діяльності, що прагнуть підвищити власну продуктивність, потрібно орієнтуватися у великих масивах інформації для прийняття найбільш доречних та виправданих рішень. З огляду на це підвищується значення інформаційно-комунікативних центрів, платформ та інших утворень, що можуть запропонувати клієнтам структуровану, актуальну, перевірену та доступну інформацію, зібрану в одному місці. Окремо слід звернути увагу на необхідність держави заохочувати обмін інформацією на регіональному та галузевому рівнях, що може бути досягнуто через стимулювання ВНЗ до більш активної взаємодії з суспільством і бізнесом.

Література

- [1] Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
- [2] Писаренко Т. В., Кваша Т. К., Березняк Н. В., Прудка О. В. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід: монографія. Київ: УкрІНТЕІ, 2015. 239 с. ISBN 978-966-479-074-8. URL: https://www.researchgate.net/publication/336588733_Informacijne_zabezpecenna_innovacijnogo_rozvitku_svitovij_ta_vitcznaniy_dosvid.
- [3] Глібка С. В. Наукові парки України: правовий аспект. Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків. 20 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 44–50. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15850?locale=uk>.
- [4] Глібка С. В., Розгон О. В., Георгієвський Ю. В. та ін. Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 360 с. ISBN 978-617-7806-17-1. <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoHlibko20/MonoHlibko20.pdf>.
- [5] Investing in the development of information infrastructure for technology transfer under the conditions of a regional market. Transfer of technologies: industry, energy, nanotechnology. 2021. Vol. 3 No. 13 (111). P. 6-17. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/235948>.
- [6] Інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation. URL: <https://smartlawin.ndipzir.org.ua/>.
- [7] Пасмор Ю. В. Проблеми інформаційного забезпечення інновацій: соціально-комунікаційний аспект. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2012. № 2. С. 42–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2012_2_9.
- [8] Петухова О. М. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності. Інтелект XXI. Сер. Інвестиційно-інноваційна діяльність. 2014. № 6. С. 66-70. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2014/2014_6/8.pdf.
- [9] Barykina Yu. Analysis of information support for innovation development. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. Ser.: Mater. Sci. 2019. Vol. 667. Art. 012012. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/667/1/012012>.
- [10] Prokopenko O., Holmberg R., Omelyanenko V. Information and communication technologies support for the participation of universities in innovation networks (comparative study). Innovative Marketing. 2018. №14(3). P. 17-29. URL: https://www.researchgate.net/publication/329435093_Information_and_communication_technologies_support_for_the_participation_of_universities_in_innovation_networks_comparative_study

РОЛЬ ПОДАТКОВОГО ПРИМИРЕННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ

Солодченко С. В.,

к.ю.н., доцент кафедри національної безпеки Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ» МАУП, засновник ГО «Інститут економіко-правового захисту населення», м. Київ, Україна

Грищенко Г. М.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства, СНУ ім. В. Даля, експерт ГО «Інститут економіко-правового захисту населення», м. Київ, Україна

Прийнятий на початку 2021 року Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» [1] створив правоохоронний орган, який з вересня 2021 року повинен почати працювати. Прийняття цього закону мало на меті зменшити втручання у законну господарську діяльність бізнесу, створивши орган, який сприятиме розвитку вітчизняного бізнесу та формуванню інвестиційної привабливості для сталого зростання економіки. Але, на жаль, ми бачимо, що утворений правоохоронний орган на кінець 2021 року ще не працює в повному обсязі, а показники інвестиційної привабливості нашої держави у 2021 році не мають можливості збільшуватися, тому що держава дуже повільно виконує свої обіцянки стосовно міжнародних зобов'язань. Міжнародні інвестори ще не бачать значних покращень (з боку правоохоронних органів) стосовно суб'єктів господарювання по веденню господарської діяльності та зменшення незаконного втручання у їх діяльність.

Зважаючи на зазначені вище фактори, а саме: по-перше, що створений орган не став працювати у встановлений термін в повному об'ємі, по-друге, що не сталася передача всіх матеріалів наявних у Державній фіскальній службі до знов створеного органу — створюються умови, за яких можливе збільшення тиску на бізнес, що може ще більше погіршити інвестиційну привабливість.

Ще у 2014 році були внесені зміни до Податкового кодексу України, щоб дати можливість суб'єктам господарювання виправити деякі помилки при веденні господарської діяльності та не притягати до відповідальності посадових осіб цих підприємств і цим дати можливість більшого діалогу між податковими органами та суб'єктами господарювання. Але на практиці це мало короткостроковий ефект.

Необхідно розібратися, де були допущені помилки законодавцем при ухваленні закону або вже в практичному застосуванні закону. Почнемо з Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового

компромісу» № 63-VIII від 25 грудня 2014 року (далі — Закон про податковий компроміс), який набрав чинності 17 січня 2014 року. Законом про податковий компроміс розділ XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України (далі — ПКУ) був доповнений новим підрозділом 9-2 «Особливості уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість під час застосування податкового компромісу», а також внесені зміни до деяких законодавчих актів України задля запровадження процедур податкового компромісу [2].

Відповідно до ч. 1 підрозділу 9-2 ПКУ, «Податковий компроміс — це режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 року з урахуванням строків давності...» Тобто в кодексі зазначено, що дія норм вказаного закону застосовується до дій, які були вчинені суб'єктами господарювання тільки до 1 квітня 2014 року. Це означає, що ця норма могла бути використана лише суб'єктами господарювання за ведення діяльності до 2014 року, але після цього вона залишилась «мертвою».

Ця норма, на нашу думку, застосована неправильно. Хоча раніше вже й розглядалось прийняття рішення стосовно застосування податкового компромісу у різних галузях права крім господарського, але почнемо з початку.

Крім законодавчого визначення податкового компромісу, визначення терміну надавали такі науковці, як Т. Г. Головань [3, с. 58], І. О. Трубін [4, с. 41], а Сиромятнікова М. С. зазначила, що «для узгодження інтересів держави і платників податків, досягнення правового компромісу у сфері оподаткування певного значення набуває податкова амністія» [5, с. 97]; також надавали визначення податкової амністії вчені Стародуб Д. М. [6, с. 38], Трубін І. О. [4, с. 41]. Поняття податкового компромісу та податкової амністії не тотожні, але мають схожі риси та мету, яка зводиться до звільнення від відповідальності посадових осіб

суб'єктів господарювання та наповнення державного бюджету за рахунок сплачених коштів.

Підсумовуючи наведене, згодні з думкою Приходько І. В., який зазначив, що «Таким чином, проведення в Україні податкового компромісу шляхом уточнення податкових зобов'язань із податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість фактично було податковою амністією, яка була проведена без урахування специфіки проведення таких амністій» [7, с. 224].

Отже, нині, коли розвиток подій виявив недостатність наявних підходів до вказаної проблеми і вона має бути осмислена по-новому, необхідно звернутися до фундаментальних її підвалин, і тут не обійтися без розгляду її в новому контексті. Матеріал, якого нам доведеться торкнутися, надзвичайно різноманітний і повною мірою неосяжний; ми спробуємо виділити в ньому саме ті моменти, які допомагають подолати згадану прогалину в чинному законодавстві та наблизити практичне розв'язання проблеми.

Щоб повернути довіру іноземних і внутрішніх інвесторів та зменшити тиск на суб'єктів господарювання і надати їм змогу виправляти зроблені помилки (навмисно або з необачності) при сплаті податків та зборів, потрібно розробити інше визначення крім «податкового компромісу» та «податкової амністії», яке застосовуватимуть у рамках господарського права та податкового права. При цьому необхідно обов'язково розмежувати ступінь навмисно зроблених помилок, щоб визначити відповідальність, яка буде застосовуватись (адміністративна, кримінальна або лише самовиправлення з відшкодуванням заданих збитків). Про це ще у 2004 році зазначав Золотарьов А.: «У разі ухвалення державою рішення про податкову амністію у ньому обов'язково повинні чітко розмежовуватися доходи, отримані некримінальним способом, і доходи, отримані шляхом скоєння злочинів, з урахуванням характеру цих злочинів» [8, с. 486]. Для цього потрібен аналіз чинних норм, аналіз їх застосування на практиці. Також слід зазначити, що при застосуванні наведених раніше законодавчих норм «податковий компроміс» та «податкова амністія» суб'єкт господарювання фактично припиняє свою діяльність, що негативно відображається на господарюванні в цілому, особливо, коли помилки були зроблені з необережності. Тому одне з важливих питань — розроблення норми в господарському та податковому праві, яка б давала змогу суб'єкту господарювання не припинити свою діяльність, а одночасно відшкодувати заподіяні збитки державному бюджету через несплату податків та зборів. Також однією з особливостей нової норми повинна бути можливість застосування її у досудовому порядку.

Зсув до проблематики захисту прав суб'єктів господарювання та захисту держаних інтересів суттєвим чином змінює і предметне поле норми. Зокрема, дедалі більшої ваги набуває екзистенційний складник норми, котрий позначається в злагодженості помилок,

зроблених суб'єктом господарювання, шляхом відшкодування заподіяної шкоди.

Солодченко С. В. для визначення цієї норми запропонував податкове примирення — режим звільнення від кримінальної відповідальності посадових осіб суб'єктів господарювання, які погоджуються зі сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів) та/або відшкодування шкоди, завданої державі внаслідок їх несвоєчасної сплати (фінансові санкції, пеня), нарахованих за результатами документальних перевірок. Податкове примирення досягається між суб'єктом господарювання та податковими органами після повного погашення податкового боргу. Досягнення податкового примирення не тягне за собою початку досудового розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності. Дослідження та практичне обґрунтування зазначеного визначення було проведене за допомогою ГО «Інститут економіко-правового захисту населення».

Нас цікавитимуть, по-перше, основоположення розгляду податкового примирення, його актуалізації в податковому та господарському праві, що задає горизонт нашого аналізу; по-друге, шляхи інституціоналізації його в національному законодавстві. Розгляд цього питання в усій його складності, включно з питанням методологічних підходів його реалізації. Процедура примирення повинна мати за мету врегулювання питань (стосовно податків та зборів) між податковими органами та суб'єктами господарювання, ці відносини повинні проходити у горизонтальній площині між суб'єктами спору та бути спрямовані на знаходження взаємовигідного шляху ліквідації створеного спору.

Так, податкове примирення включає в себе основні напрями його реалізації:

1) Відміну кримінального переслідування винних у вчиненні податкових порушень (помилки) з урахуванням ступеня вчинення даних порушень;

2) Відшкодування шкоди, заданої державному бюджету (або іншим суб'єктам господарювання), відновлення порушених обов'язків та прав третіх осіб;

3) Встановлення істини як об'єктивної та неупередженої документальної реконструкції подій, з визнанням наявності умислу або необережності у діячів правопорушника, що завдав шкоди;

4) Інституційна реформа, яка може стати гарантією неповторення порушення у сфері оподаткування суб'єктом господарювання; запобігання та протидії діяльності суб'єктів господарювання з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, реформа досудового розгляду спорів між податковими органами та суб'єктами господарювання у сфері горизонтальних відносин.

5) Це буде сприяти покращенню інвестиційного клімату в державі та прискорить економічне зростання країни. А всі ці фактори складають економічну безпеку держави та покращують довіру міжнародних партнерів.

Література

- [1] Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX Урядовий кур'єр від 01.04.2021 — № 62 [Електрон. ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1150-20#Text>.
- [2] Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу: Закон України від 25 грудня 2014 року № 63-VIII// Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 6 — Ст. 38
- [3] Головань Т. Г. Проблеми впровадження податкового компромісу в Україні. /Т. Г. Головань//Прикарпатський юридичний вісник 2016 № 5 (14). С. 55–59.
- [4] Трубін І. О. Застосування податкового компромісу та податкової амністії./І. О.Трубін// Фінансове право. 2014. № 2 (28). С. 39–42
- [5] Сиром'ятнікова М. С. Сутність і зміст правового компромісу та податкової амністії / М.С. Сиром'ятнікова// Право і безпека. 2020. № 1(76). С. 95–100
- [6] Стародуб Д. М. Правове регулювання декларування доходів фізичних осіб: ретроспективний аналіз. Фінансове право. 2014. Вип. 4. С. 36–38.
- [7] Приходько І. В. Податкова Амністія чи податковий компроміс./ І. В.Приходько // Порівняльно-аналітичне право № 5/2016 С. 222–224
- [8] Золотарьов А. І. Деякі кримінально-правові аспекти «податкової амністії». Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 26. С. 483–488.

НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМАМИ, В ЯКИХ АКЦЕНТУЄТЬСЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Терещенко С. В.,

к.ю.н., доцент кафедри господарського права,

СНУ ім. В. Даля,

м. Северодонецьк, Україна

Насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного. У результаті цифровізації економіки, яка базується на інформаційно-комунікаційних, і насамперед цифрових, технологіях, забезпечується стрімкий розвиток та поширення впливу на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її з такої, що споживає ресурси, в економіку, що створює ресурси [1].

Науковці доводять основні економічні переваги цифрової економіки як складового елементу інформаційного суспільства та закликають до нормативно-правового стимулювання цифрової модернізації економіки [2, с. 27]. Також у юридичній науці переконливо обґрунтовується стан та перспективи правового забезпечення електронного бізнесу. Також, розглядаючи проблематику необхідності комплексного регулювання відносин цифровізації у сфері економіки, вчасно застерігають про загрози спотворення зловживаннями незаперечних переваг правового регулювання в забезпеченні соціального спрямування цифровізації [3, с. 7].

Водночас рівень цифрової грамотності населення (в т. ч. юристів) в Україні, за оцінками Міністерства цифрової трансформації України, залишається невисоким. Тому навчання студентів юридичного факультету за робочими програмами з господарського права, в яких акцентується на засобах забезпечення процесу цифровізації економіки України, є гостро затребуваним.

Проблематику розвитку господарського права в умовах цифровізації економіки досліджують такі науковці: О. М. Вінник, О. Д. Крупчан, О. В. Шаповалова, В. С. Мілаш, Ю. П. Бурило, С. Я. Вавженчук, М. В. Процишен та інші.

При підготовці сучасних юристів дуже важливою ознакою їх високої кваліфікації є обізнаність з ресурсами цифровізації економіки та правовими механізмами їх залучення в юридичну практику. Саме на мету забезпечення такої кваліфікації спрямована навчальна програма дисципліни «Господарське право та процес», яка викладається у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля.

Досвід навчання студентів за цією унікальною програмою, в якій акцентується забезпечення цифровізації економіки, має її автор О. В. Шаповалова. Але ідея — надавати студентам знання щодо основних інститутів господарського права в сучасних умовах, з урахуванням впливу використання цифрових технологій на сферу господарювання та її правове регулювання, належить О. М. Вінник.

Вона акцентує увагу на проблемах такого регулювання (зокрема, наявності пов'язаних зі стрімкістю розвитку цифровізованих відносин прогалин, застарілих положень та інших вад), прогнозуючи, що саме такий підхід стимулюватиме пошук студентами власних шляхів вирішення цих проблем з метою формування у них адекватного потребам громадянського суспільства правового світогляду та активної позиції щодо відстоювання прав та законних інтересів учасників господарського життя на практиці, яка може бути не лише правозастосовною, а й правотворчою (при розробці проєктів нормативних актів, установчих та внутрішніх документів господарських організацій, непойменованих господарських договорів). Внаслідок творчої співпраці юридичного факультету нашого університету з Науково-дослідним інститутом приватного права та підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (м. Київ) було написано та видано паперовий та електронний посібники «Господарське право в умовах цифровізації економіки» [4]. Перша частина програми переважно зорієнтована на матеріал цього посібника.

В ньому при вивченні теми «Поняття господарського права» у питанні «Поняття, особливості та види відносин, що виникають у сфері господарювання» розглядається вплив цифровізації на господарські відносини. У темі «Правове становище підприємств...» виокремлюються вимоги до підприємств, зумовлені цифровізацією відносин у сфері економіки. Тема «Правові засади захисту економічної конкуренції» розпочинається питанням плану щодо поняття, ролі та основних принципів економічної конкуренції в умовах цифровізації. Завершується вивчення господарського права темою «Правові засади врахування специфіки окремих видів господарських відносин», в якій самостійним питанням висвітлюються особливості регулювання господарських відносин в умовах цифровізації та в окремих сферах цифрової економіки (телекомунікаційних послуг, електронних довірчих послуг, електронної комерції).

Також у навчальному посібнику «Правове забезпечення цифрової економіки» викладено матеріал для вивчення дисципліни «Правове забезпечення цифрової економіки», яка могла б передувати вивченню дисципліни «Господарське право та процес» за навчальною програмою цієї дисципліни. Цей посібник підготував колектив авторів, а саме Бурило Ю. П., Вавженчук С. Я., Крупчан О. Д., Процишен М. В. Зокрема, в ньому описується сутність, основні характеристики та етапи становлення інформаційного суспільства, а також дається характеристика цифрової (інформаційної) економіки

як економічної основи сучасного інформаційного суспільства. Аналізуються правовідносини, що складаються у сфері цифрової економіки. Висвітлюються інформаційні аспекти інтелектуальної власності. Також аналізуються правові засади державного регулювання цифрової економіки. Значна увага приділяється особливостям правового регулювання суспільних відносин у базових галузях (секторах) цифрової економіки, як-от телекомунікації, інформатизація, Інтернет, електронні засоби масової інформації [5, с. 3].

Досвід фахівців юридичної практики показує, що ресурсами цифровізації економіки та правовими механізмами їх залучення в юридичну практику опікуються і підприємці, і держава, і суспільство.

Завдяки такому цифровому ресурсу як електронні публічні реєстри громадянам, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, незалежно від набуття ними спеціального правового статусу, гарантується охорона та захист їх права власності та інші

речові права на нерухоме майно, розташоване на тимчасово окупованій території, у разі, коли воно набуто відповідно до законів України [6, с. 107].

Розвиток інформаційних технологій та глибоке проникнення мережі Інтернет у всі сфери діяльності деформують ринки товарів та послуг в їх звичному розумінні, впливаючи як на споживачів, так і на бізнес. Трансформація сфери господарювання, шляхом впровадження цифрових технологій, підвищує продуктивність компаній, оптимізує бізнес-процеси, а також вдосконалює відносини зі споживачами [7].

Отже, мотивація до навчання студентів за спеціальністю «Право» за програмами, в яких акцентується забезпечення цифровізації економіки, обумовлена і потребами практики використання цифровізованих явищ (штучного інтелекту, віртуальних підприємств, бізнес-сайтів тощо), і інтересом до теорії проблематики розвитку господарського права в умовах цифровізації економіки.

Література

- [1] Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації; Розпорядження КМ України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
- [2] Ляшенко В. І., Вишневецький О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія / НАН України, Ін-т економіки промисловості. Київ, 2018. 252 с.
- [3] Вінник О. М. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 195 с.
- [4] Бурило Ю. П., Вавженчук С. Я., Процишен М. В. Правове забезпечення цифрової економіки: навч. посібник. За заг. ред. докт. юрид. наук, проф., академіка НАПрН України О. Д. Крупчана. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019, 302 с.
- [5] Луцька Г. В. Особливості вчинення нотаріальних проваджень щодо відчуження нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованій території України 2020 р. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6-2_2020/part_1/19.pdf
- [6] Шапошник А. О. Диджиталізація та її вплив на сервісні інновації. Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. 2019. № 2 (13). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Shaposhnyk13.pdf>.

1.	Колесник Валентина Едуардівна, аспірантка 2 курсу кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля	«СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР»
2.	Марчук Наталія Іванівна, начальниця управління забезпечення досту- пу до правової допомоги, Координаційний центр з надання правової допомоги	«СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ. ЗАХИСТ ПРАВ ВПО ТА ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ»
3.	Слюсаренко Андрій Вікторович, керівник ДП «Центр судових сервісів», адмі- ністратор ЄСІТС	«ЕЛЕКТРОННИЙ СУД СЬОГОДНІ»
4.	Плотніков Олексій Вікторович, к.ю.н., старший юрист ГО «Десяте Квітня»	«ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ЯК ПОДОЛАТИ КОНФЛІКТ І ВІДНОВИТИ СПРАВЕДЛИВІСТЬ»
5.	Внукова Наталія Миколаївна, д.е.н., професор, провідний науковий співро- бітник НДІ правового забезпечення іннова- ційного розвитку НАПрН України, м. Харків	«ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНДУСТРІЇ 4.0»
6.	Богуш Володимир Данилович, директор Северодонецького місцевого цен- тру з надання безоплатної вторинної право- вої допомоги	«ПОКРАЩЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ»
7.	Дац Андрій Олександрович, аспірант 1 курсу, 081-Право, ВДНЗ «Київський національний економічний уні- верситет імені В. Гетьмана»	«НЕДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАКОНОДАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІДХИЛЕНЬ ВІД КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ СІМ'Ї, ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА І БАТЬКІВСТВА»)»
8.	Правенький Володимир Валентинович, представник Ради ветеранів Міністерства у справах ветеранів України від Луганської області, керівник ГО «Українське об'єднан- ня учасників бойових дій та волонтерів АТО Луганської області», слухач курсу NUPASS	«ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ»
9.	Болткова Ірина Іванівна, головний спеціаліст відділу Міністерства у справах ветеранів в Луганській області	«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ, ЗОКРЕМА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ, ЗАЙНЯТОСТІ, ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ Є ОДНИМ ІЗ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ МІНІСТЕРСТВА У СПРАВАХ ВЕТЕРАНІВ»
10.	Шаповалова Ольга Вікторівна, д.ю.н., професор, завідувачка кафедри госпо- дарського права СНУ ім. В. Даля; провідна наукова співробітниця відділу пра- вового забезпечення галузевого інновацій- ного розвитку НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України	«ДОСВІД НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ ДИСЦИПЛІНИ «АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ВИМОГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

-
11. Гніденко Вікторія Ігорівна, старший викладач кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля, к.ю.н.	«ОКРЕМІ ПИТАННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ СТАНУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ В УКРАЇНІ».
12. Моргачов Ілля Вікторович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу СНУ ім. В. Даля; Мамедов Назар Октай огли, студент групи MAO-21зм СНУ ім. В. Даля	«ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ»
13. Шелковая Наталія Валеріївна, к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності юридичного факультету СНУ ім. В. Даля	«ІНКЛЮЗІЯ ЯК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННОСТІ ІНАКШОСТІ»
14. Мартинова Лілія Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри господарсько- го права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля	«ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ ОПЕРАЦІЙ ІННОВАЦІЙНИМИ ЗАСОБАМИ ПЛАТЕЖУ»
15. Татаренко Галина Вікторівна, к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри консти- туційного права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля	«МЕНТАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ»
16. Петросян Крістіна Єрвандівна, Луганський окружний адміністративний суд, суддя	«КРИТЕРІЇ «ЯКІСТЬ І ПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ ЗАКОНУ» ТА «ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ» ЯК СКЛАДОВІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ»
17. Джафарова Валерія Михайлівна, Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, начальник Управління нотаріату, м. Харків	«ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ЗАСТОСУВАННЮ ДО СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН»
18. Терещенко Сергій Володимирович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарсько- го права юридичного факультету СНУ ім. В. Даля	«НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМАМИ, В ЯКИХ АКЦЕНТУЄТЬСЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ»
19. Черних Тетяна Сергіївна, аспірантка 2 року навчання кафедри правознавства юридичного факультету СНУ ім. В. Даля	«ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: АСПЕКТ ЄДНОСТІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ»

ПАНЕЛЬ I. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ЗГУРТОВАНОСТІ
ДЕРЖАВИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РЕАГУВАННЯ НА ГЛОБАЛЬНІ ЗАГРОЗИ

Валецька О. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД.	3
Овчаренко Є. І., Держак Н. О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ В ПУБЛІЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЯХ.	5
Петросян К. Є. КРИТЕРІЇ «ЯКІСТЬ І ПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ ЗАКОНУ» ТА «ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ» ЯК СКЛАДОВІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ . . .	7
Стародубцева К. С. ЦИФРОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ПУБЛІЧНІЙ ВЛАДІ УКРАЇНИ	9
Шаповалова О. В. ДОСВІД НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ ДИСЦИПЛІНИ «АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ВИМОГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»	11

ПАНЕЛЬ II. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Базалєєва А. В., Арсентьєва О. С. ЯВИЩЕ МОБІНГУ З ОГЛЯДУ ПРОПОЗИЦІЙ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	13
Іванов О. Ю., Котова Л. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	16
Кобцева Д. А., Денисенко Г. О. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ	18
Колесник В. Е., Татаренко Г. В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР	20
Тютюнник В. К., Котова Л. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	22
Хаустова М. Г. СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ . . .	24
Хілюк В. В., Мезеря О. А. СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТІВ КОНДИКЦІЇ ТА ВІНДИКАЦІЇ	27

ПАНЕЛЬ III. ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА РІВНІ ГРОМАД:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ

Винник О. О. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ	30
Савочка К. С. ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЖИТЕЛІВ ОРДЛО: ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ТА РЕАЛІЇ.	32
Татаренко Г. В. МЕНТАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ	34

ПАНЕЛЬ IV. ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Андрєєв А., Розовський Б. Г. ЮРИДИЧНА КОЛІЗИЯ: НЕДОЛІК ЗАКОНОДАВСТВА ЧИ ІНДИКАТОР ДЛЯ ЗМІН ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.	36
Базалєєва А. В., Сергієнко Г. С. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ.	39
Галушко В. Г. СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.	41
Івчук Ю. Ю. ЗМІСТ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.	44
Капліна Г. А. ЗВІЛЬНЕННЯ БОРЖНИКІВ — ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	46

Качурін С. Г. ТАКТИЧНИЙ АРСЕНАЛ СЛІДЧОГО: ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ . . .	48
Лісна І. С. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СУДОВА ВЛАДА» ТА «СУДОВА СИСТЕМА».	51
Петрушков С. С., Котова Л. В. КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ . .	53
Руденко М. В. ЩОДО РОЛІ ПРОКУРОРА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (НА ШЛЯХУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ...)	55
Семенова М. В. ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ АКТИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЕНЕРГЕТИЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ ІНШИМИ КРАЇНАМИ-УЧАСНИЦЯМИ ТА ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКИХ РІШЕНЬ СУДАМИ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ВІДПОВІДНИХ СПОРІВ	57
ПАНЕЛЬ V. ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРАВОВІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ	
Панов І. В., Татаренко Г. В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНА СФЕРА: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ	60
Рязанцева Я. М., Джафарова В. М. РЕФОРМУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	62
Шелковая Н. В. ІНКЛЮЗІЯ ЯК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННОСТІ ІНАКШОСТІ	65
Щербина М. М. ROLE MODELS AS A FACTOR OF WOMEN’S INCLUSION	66
ПАНЕЛЬ VI. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТЕРИТОРІЙ	
Борисов І. В. ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ	68
Внукова Н. М. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНДУСТРІЇ 4.0	70
Глібко С. В. ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ	72
Гречко О. О. ДОЦІЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ»	75
Завадська А. Т. ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ОБ’ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	76
Колісник А. С. НОВАЦІЇ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ	78
Колодяжна Т. В. ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ	80
Любчич А. М. ІННОВАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	83
Макух О. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОЇ АМНІСТІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	85
Мартінова Л. В., Воронько О. І. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ ОПЕРАЦІЙ ІННОВАЦІЙНИМИ ЗАСОБАМИ ПЛАТЕЖУ	88
Моргачов І. В., Мамедов Назар Октай огли ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	91
Самородов А. С., Мамаєв І. О. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	93
Солодченко С. В., Гриценко Г. М. РОЛЬ ПОДАТКОВОГО ПРИМИРЕННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ	95
Терещенко С. В. НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМАМИ, В ЯКИХ АКЦЕНТУЄТЬСЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ . . .	98
ПЕРЕЛІК ДОПОВІДЕЙ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ	100

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ВЗАЄМОДІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА КРІЗЬ
ПРИЗМУ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ»

08 грудня 2021 р. м. Северодонецьк

Відповідальний за випуск Г. В. Татаренко